

Kıbrıs'ta Barışın Sağlayacağı Getirileri Elde Etmek

Fiona Mullen
Mustafa Besim
Michalis Florentiades

PCC TR RAPOR 1/2020

 PRIO
Cyprus Centre

Yazarlar hakkında

Fiona Mullen, 20 yılı aşkın bir süredir uluslararası kuruluşlara bağımsız ekonomik analizler sunmaktadır. 2006 yılında Sapienta Economics Ltd'i kurdu ve 2012'de aylık Sapienta Ülke Analizi Kıbrıs'ı (Sapienta Country Analysis) başlattı. Danışanları arasında büyükelçilikler, petrol ve doğalgaz şirketleri, dört büyük muhasebe şirketi, bankalar ve diğer yerel ve uluslararası yatırımcılar yer almaktadır. Mullen, Birleşmiş Milletler İyi Niyet Misyonu'nun Ekonomi Danışmanıdır (2008-Şubat 2016 ve Aralık 2017'den bugüne, uluslararası personel üyesi dahil Mart 2009-Nisan 2010). Kıbrıs'ta çözüm ekonomisi üzerine kapsamlı yazılar yazmıştır. Mullen, Kıbrıs'a taşınmadan önce Economist Intelligence Unit (EIU) Kıdemli Avrupa Analisti ve Önde Gelen Ülke Raporları Direktörü idi.

Mustafa Besim Doğu Akdeniz Üniversitesinde iktisat profesörüdür. Uzmanlık alanları kamu maliyesi, ekonomik kalkınma ve yatırım değerlemesidir. Besim, 2003-4, 2008-2011 ve 2016-2017 yıllarında Kıbrıs müzakereleri için Kıbrıs Türk müzakere ekibinin bir üyesi olarak görev yapmıştır. Besim'in Kuzey Kıbrıs ekonomisi ile ilgili kayıtdışı ekonomi, vergilendirme, üretkenlik, işgücü piyasası, Kıbrıs Türk ekonomisinin geleceği, barış ekonomisi ve son küresel mali krize kadar birçok yayını bulunmaktadır. Besim'in vergilendirme, kayıtdışı ekonomi, rekabet edebilirlik, sürdürülebilir ekonomi, Kıbrıs Türk devlet bütçesi ve mali federalizm hakkında makale sunumları mevcuttur.

Michalis Florentiades, bir online finansal hizmetler şirketi olan XM'nin Baş Ekonomisti ve Yatırım Araştırma Başkanıdır. Ekonomi ve yatırım araştırmaları ve varlık yönetimi ile ilgili görevler üstlendiği finans sektöründe 20 yılı aşkın deneyime sahiptir. Daha önce ülkenin üçüncü büyük ticari bankası olan Hellenic Bankası'nda Araştırma Başkanlığı yapmıştır. Hellenic Bankası için yaptığı çalışmaların bir parçası olarak 2004-2011 döneminde Kıbrıs ve küresel ekonomiler hakkında bir kitap yazmıştır. CFA Charter sahibi ve alanında tanınmış bir uzman olarak, konferanslarda ve televizyonda birçok kez konuşmacı olarak yer almış ve genellikle yerel medya tarafından uzman ekonomik konularda alıntılanmıştır.

KIBRIS'TA BARIŞIN SAĞLAYACAĞI GETİRİLERİ ELDE ETMEK

Fiona Mullen

Mustafa Besim

Michalis Florentiades

Peace Research Institute Oslo (PRIO)

Hausmanns gate 7
PO Box 9229 Oslo
NO-0134 OSLO, Norway
Tel. +47 22 54 77 00
Fax +47 22 54 77 01
Email: info@prio.no
Web: www.prio.no

PRIO, araştırmaclarını ve araştırma görevlilerini, çalışmalarını hakem değerlendirmesi süreciyle akademik dergilerde ve kitap dizileri yanında, PRIO'nun kendi Raporu, Belgesi ve Kısa Siyaset Analizi serileri olarak yayınlama konusunda teşvik eder. Bu serilerin yayına hazırlanmasında temel bir kalite kontrol uygulamakla birlikte, PRIO siyasi konularda herhangi bir görüşe sahip değildir. Araştırmaclarımızı kamuya açık tartışmalarda etkin olarak yer almak konusunda teşvik ediyor ve onlara tam düşünce özgürlüğü sağlıyoruz. Dolayısıyla, yayınlarımızda ifade edilen hipotez, teori, bulgu ve görüşlerin sorumluluk ve onuru yazarların kendilerine aittir.

Bu çalışmada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde Avrupa Komisyonu'nun resmi görüşünü yansıtma ve sınır veya toprakların tanınması anlamına gelmez.

© Peace Research Institute Oslo (PRIO), 2020

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin/sahiplerinin yazılı izni olmadan kopyalanamaz, erişim sistemlerinde saklanamaz veya elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt ya da başka bir şekil veya yolla kullanılamaz.

ISBN: 978-82-343-0062-2 (online)

Yapım ve Kapak tasarımı: Crystal Graphics

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
TEŞEKKÜR	IX
BÖLÜM 1:	
<i>Giriş ve araştırma yöntemi</i>	1
BÖLÜM 2:	
<i>Kıbrıs'ın mevcut ekonomik sorunları</i>	5
2.1 <i>Toplumlara ve Kıbrıs'a özel sorunlar</i>	5
2.2 <i>Rekabet edebilirlik</i>	8
2.3 <i>Verimlilik</i>	11
2.4 <i>Kadınların iş gücüne katılımı</i>	12
BÖLÜM 3:	
<i>Çözüm neden ekonomik fırsatları artıracak?</i>	15
3.1 <i>Piyasanın büyümesini sağlayacak beş ana neden</i>	15
3.2 <i>Turizmde fırsatlar</i>	16
3.3 <i>Doğalgazda fırsatlar</i>	18
3.4 <i>Gemicilikte fırsatlar</i>	19
3.5 <i>Profesyonel hizmetlerde fırsatlar</i>	20
3.6 <i>Yüksek öğretimde fırsatlar</i>	21
3.7 <i>Toptan ve perakende ticaretinde fırsatlar</i>	23
BÖLÜM 4:	
<i>Barışın sağlayacağı getiriler ne kadar büyük olabilir?</i>	25
4.1 <i>2014'teki yaklaşım üzerinde yapılan ayarlamalar</i>	25
4.2 <i>Sektörel tahmin: Özet sonuçlar</i>	26
4.3 <i>Sektör temelli sonuçlar</i>	29
4.4 <i>İstihdamdaki artış</i>	34
4.5 <i>Sektörel tahminler için uygulanan testler: Duyarlılık ve dayanıklılık</i>	34
4.6 <i>Toplam Faktör Verimliliği tahmini</i>	35
4.7 <i>Her iki tahminin ortalaması</i>	38

BÖLÜM 5:

<i>Barışın getirisini azami seviyeye nasıl çıkarabiliriz? .....</i>	<i>41</i>
5.1 <i>Güçlü kurumların önemi .....</i>	<i>41</i>
5.2 <i>Geçiş dönemleri için en iyi yaklaşımlar.....</i>	<i>46</i>
5.3 <i>Kazananlara ve kaybedenlere değinmek.....</i>	<i>49</i>
5.4 <i>Toplumsal cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmak .....</i>	<i>53</i>

BÖLÜM 6:

<i>Uygun mülkiyet finansmanı sağlamak.....</i>	<i>61</i>
6.1 <i>Kilit ilkeleri belirlemek.....</i>	<i>61</i>
6.2 <i>Halkın katılımını sağlamak .....</i>	<i>62</i>
6.3 <i>Uygun maliyeti sağlamak.....</i>	<i>62</i>
6.4 <i>Maliyet için üç senaryo.....</i>	<i>66</i>
6.5 <i>Mülkiyet sorununun çözümü finanse edilebilir mi?.....</i>	<i>68</i>

BÖLÜM 7:

<i>Sonuç ve öneriler.....</i>	<i>71</i>
-------------------------------	-----------

KAYNAKÇA	75
-----------------------	-----------

ÖZET

Kıbrıs, büyük ekonomik potansiyeline, bölünmüşlüğü derinleştirdiği bir dizi faktör nedeniyle ulaşamamaktadır. Hem Kıbrıs Rum Toplumu (KRT) hem de Kıbrıs Türk Toplumu (KTT), diğer hususlar yanı sıra, yüksek ve oynak enerji maliyetleri, zayıf toplu taşımacılık ve çıkar gruplarının kökleşmiş menfaatleri nedeniyle rekabet gücünden yoksundur. Dolayısıyla, hem KRT hem de KTT'nun, verimlilikte, benzer bölge ülkelerinin gerisinde olması şaşırtıcı değildir. Her iki toplum da küçük pazar olmanın dezavantajlarını yaşarken, adanın bölünmüşlüğü, toplumların ölçekler ekonomisini sonuna kadar kullanabilmelerine engel olmaktadır. Ayrıca, her iki toplum da kendilerine has kronik ekonomik sorunlara sahiptir: Örneğin, KRT için tahsili gecikmiş alacaklar sorunu büyük bir yük teşkil ederken, KTT'nun uluslararası piyasalara erişimi yoktur ve kadınların işgücüne düşük katılımı potansiyeli sınırlamaktadır. Bölünmüşlüğü tabii ki, ekonomik olmayan bedelleri de vardır. Örneğin, her yıl 1,000'den fazla yerinden edilmiş kişi, geride bıraktıkları mülkü geri alamadan veya tazmin edilmeden ölmektedir.

Kıbrıs sorununun çözümü, tüm Kıbrıs için büyük yeni pazarlar yaratacaktır: Kıbrıslı Rumlar için özellikle turizm ve profesyonel hizmetler sektörlerinde 650 milyar Avroluk yeni Türkiye pazarının açılmasını sağlayacaktır. Kıbrıslı Türkler için ise, 16 trilyon Avroluk AB pazarına doğrudan erişimi mümkün kılacaktır. Bu, tüm adada turizm, profesyonel hizmetler, gemicilik ve daha uzun vadede, yüksek öğretime önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu sektörlerin zincirleme etkisi nedeniyle de toptan ve perakende ticaretinde kayda değer büyüme yaşanacaktır.

Çözüm ile birlikte, aynı zamanda, Kıbrıs Türk kurucu devletinde ve Kıbrıs Rum kurucu devletinde toprak düzenlemelerine tabi olacak bölgelerde bulunan limanların, havaalanlarının ve diğer altyapının iyileştirilmesi için AB fonlarından yararlanılması mümkün olacaktır. Mülkiyet sorununun çözümü ile birlikte her iki toplumda da etkilenmiş mülkler üzerindeki yasal belirsizlik ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla, çözüm ile birlikte, emlak fiyatlarının birbirine yakınsamasını beklemekteyiz. Bu hem KTT'nda, hem de toprak düzenlemelerine tabi olacak bölgelerde arazi fiyatlarının artmasını sağlayacaktır. Söz konusu dinamikler, kayda değer özel yabancı yatırımı da beraberinde getirecek, bu da gayrimenkul piyasasına daha geniş olumlu bir etki yapacaktır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının yarattığı küresel rekabet nedeniyle doğalgazdan faydalanma fırsatının her gün daha da azaldığı bir dönemdeyiz. Kıbrıs sorununun çözümü, doğalgazdan daha süratli ve daha karlı bir şekilde faydalanılmasını da beraberinde getirecektir. Farklı aktörler arasındaki çekişmenin giderilmesi ile, sigorta maliyetleri düşecek, şirketler daha ucuza doğalgazdan faydalanabilecek ve piyasa seçenekleri artacaktır. Bu, gazdan daha süratli faydalanılmasını ve gazın daha yüksek kar marjları ile satılmasını sağlayacaktır. Bu da, hükümetin gelirlerinin artması anlamına gelir. Beraberinde getireceği birçok fırsat dikkate alındığında, Kıbrıs sorununun

çözümünün çok önemli bir "barış getirisi" – yani, çözüm durumundaki ekonomik performans ile çözümsüzlükteki ekonomik performans arasındaki fark – sağlayacağına güvenimiz tamdır.

Barışın sağlayacağı getiriyi nicel olarak ölçebilmek adına, yaptığımız tahminler için iki farklı metodoloji kullandık: Bir tanesinde her bir sektöre teker teker bakarken, diğerinde Toplam Faktör Verimliliğine (TFV) odaklandık. Bu metodolojilerin her biri için bir referans tahmini, bir düşük tahmin, bir de yüksek tahmin ürettik; diğer bir deyişle, toplamda altı tahmin hazırladık. İki metodolojinin ortalamasını aldığımızda (sabit fiyatların medyanı ve büyüme oranlarının aritmetik ortalaması), Kıbrıs sorununun çözümünün, ortalama gelirleri – yani, kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı (GSYİH) - çözümsüzlük durumuna kıyasla 6,800 Avro ile 11,000 Avro arasında yükselteceğini gördük. Çözümünden 20 yıl sonra, toplam GSYİH kabaca 11 milyar Avro ile 17,4 milyar Avro arasında artacaktır. Referans senaryomuza göre, GSYİH reel büyüme oranı, çözüm ile birlikte ortalama % 3.8, statükonun devamı halinde ise sadece %2.3 olacaktır. GSYİH tahminlerine (tüm Kıbrıs, KRT ve KTT) Monte Carlo simülasyonunu uyguladığımızda, tahminlerimizin olasılık aralığı içerisinde (diğer bir deyişle, olasılık dahilinde) olduğunu teyit ettik. Referans tahminimiz temelinde, barış getirisinin bugünkü net değerinin (yani, 14 milyar Avro değerindeki 20 yıllık kümülatif barış getirisinin bugünkü değeri) 2020 yılı için 78 milyar Avro olduğunu tespit ettik.

Daha güçlü ekonomik büyüme ile birlikte yeni iş alanları daha süratli bir şekilde açılacaktır. İstihdamın artması birçok farklı değişkene bağlı olsa da, bizler şimdilik, Kıbrıs sorununun çözümünün, ilk on yıl içerisinde, statükoya kıyasla, 100,000 civarında ek iş yaratacağını tahmin etmekteyiz. Bu ek işlerin yaklaşık 30,000'i turizm sektöründe, 18,000'i toptan ve perakende ticareti sektöründe, 10,000'i inşaat sektöründe ve yaklaşık 6,000'i havayolları ve gemicilik sektöründe olacaktır.

Barış getirisi, tabii ki yatırım ve çözümün diğer maliyetleri ile değil, brüt kazanım ile alakalıdır. Yine de, bu büyüme oranları, yeni iş alanları yaratmanın yanı sıra, vergi ve diğer hükümet gelirlerinin önemli derecede artmasını sağlayacak, ve bu da çözümün maliyetini desteklemeye yardım edecektir. Örneğin, eğer birleşik Kıbrıs'ın - en azından ilk başlarda - mülkiyet tazminatlarını yerel kaynaklardan finanse etmesi gerekirse, mülkiyet çözümünün mali yönleri makul bir şekilde ve uzmanlar yardımıyla ele alındığı sürece, referans senaryomuz altında, barış kazanım payının, mülkiyet tazminatlarının neredeyse üçte ikisini karşılayabileceğini tespit etmiş bulunmaktayız.

Çözümün, spesifik şirketler ve sosyal gruplar üzerindeki etkisinin farklı olacağını anlamak önemlidir. Bu, büyük oranda onların uyum sağlama becerilerine ve uyum sağlamalarına yardım edecek politikalara bağlıdır. Analizimizde, bu araştırma çerçevesinde yapılmış olan odak gruplarında genel halkın ve küçük ve büyük işletmelerin dile getirmiş olduğu yaygın bazı korkulara da yer verdik. En kırılgan olacağını düşündüğümüz alt grupları da belirleyerek, bu gruplar üzerindeki potansiyel olumsuz etkiyi giderecek politikalar önerdik.

14 milyar Avroluk referans barış getirisinin *Cyprus Peace Dividend Revisited* (Kıbrıs Barış Getirisine Yeniden Bakış) raporunda yer alan rakamdan (19 milyar Avro) daha düşük olmasının iki ana nedeni vardır. Birincisi, 2014 yılının sonlarında, istatistik yetkilileri, KRT ekonomisinin tarihsel büyüklüğünü 2 milyar Avro veya %10 civarında yukarıya doğru revize etmişlerdir.

Bu, yaptığımız tahminin başlangıç noktasını yükseltmiştir. Dolayısıyla, nominal GSYİH’da her bir ek Avroluk artış daha düşük bir büyümeye denk gelmektedir. İkinci olarak, küresel finansal krizin “uzun kollarının” etkisi devam etmekte olduğundan, geleceğe dair varsayımlarımızda daha temkinli davrandık.

Doğru politikalarla yüksek senaryomuzdaki barışın sağlayacağı toplam getiriye (17.4 milyar Avro) ulaşmak mümkündür. Bu politikalar arasında, çıkar gruplarının menfaatlerini ele almak ve iyi yönetim de dahil güçlü kurumlar yaratmak; önceden hazırlık yapmak; ihtiyatlı geçiş dönemleri üzerinde anlaşmak; ve “kazananlar” ile “kaybedenler” arasındaki farkı azaltmak için belli tedbirler almak da vardır. Son ve çok önemli olarak, saygın uluslararası kurumların çalışmaları, birleşik Kıbrıs’ın, iş yerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini temin etmesi ve kadınların işgücüne katılımını artırması halinde, bunun hem şirket karlarına hem de ekonomik büyümeye önemli olumlu bir etkisi olacağını göstermektedir.

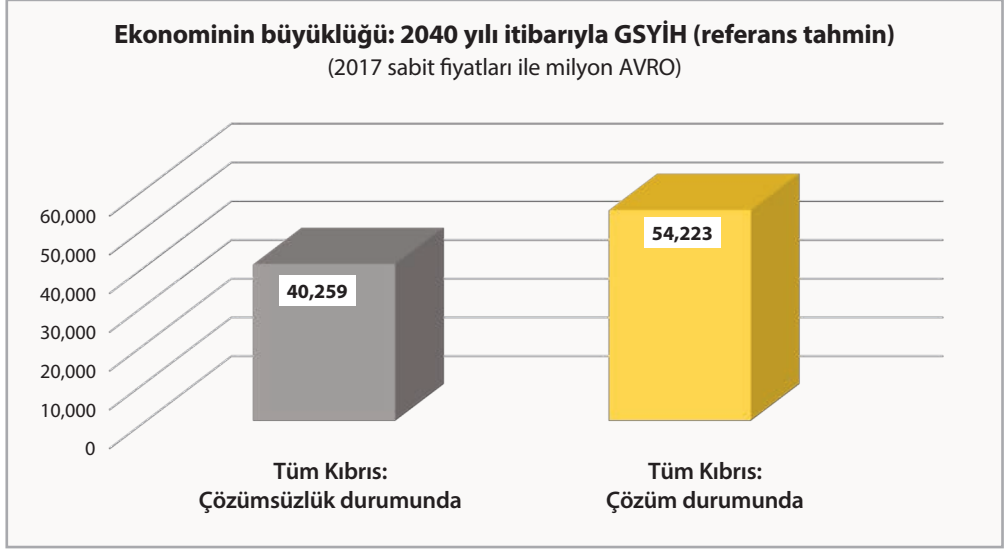
Tablo ÖZ.1

Barış getirisi özet: Tüm Kıbrıs için tahmin (sektörel ve TFV tahminlerinin ortalaması)	Çözüm ile	Çözümsüzlük durumunda	Barış getirisi (a)
Referans senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: 2040 yılı itibarıyla kadar sabit fiyatlar temelinde GSYİH (milyon Avro)	54,223	40,259	13,964
Gelirler: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde kişi başına düşen GSYİH (Avro)	33,874	25,151	8,723
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%3.8	%2.3	%1.5
Düşük senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde GSYİH (milyon Avro)	51,237	40,259	10,978
Gelirler: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde kişi başına düşen GSYİH (Avro)	32,009	25,151	6,858
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%3.5	%2.3	%1.2
Yüksek senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde GSYİH (milyon Avro)	57,697	40,259	17,438
Gelirler: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde kişi başına düşen GSYİH (Avro)	36,044	25,151	10,893
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%4.1	%2.3	%1.8
Karşılaştırmalı gelirler: 2040 yılı itibarıyla KRT'nun bir yüzdesi olarak KTT kişi başına GSYİH			
Çözüm durumunda KRT'nun bir yüzdesi olarak KTT kişi başına düşen GSYİH	-	%85.0	-
Çözümsüzlük durumunda KRT'nun bir yüzdesi olarak KTT kişi başına düşen GSYİH	-	%63.4	-

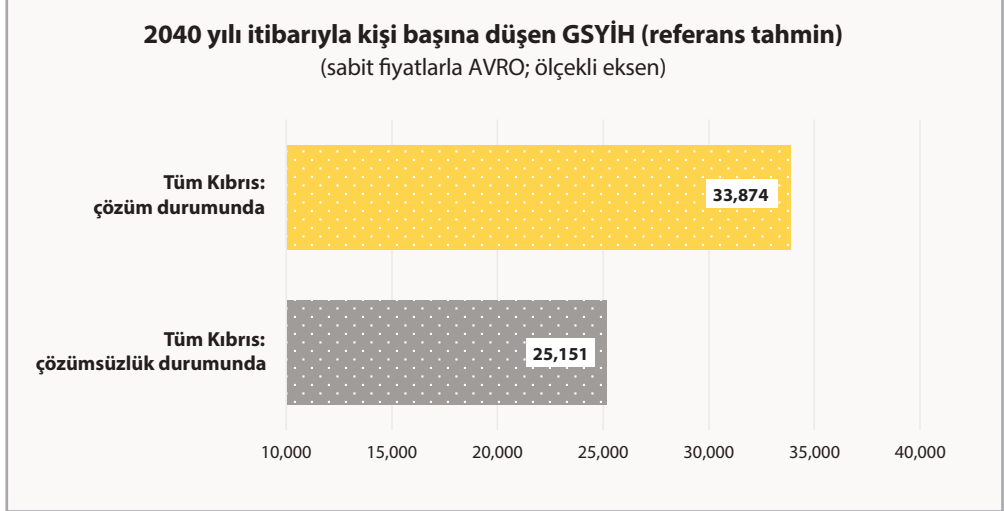
(a) Çözüm durumundaki sonuç ile çözümsüzlük durumundaki sonuç arasındaki fark.

Kaynak: Yazarların tahmini.

Şekil ÖZ.2

Şekil ÖZ.3

TEŞEKKÜR

Bu araştırmadaki tüm fikirler, yazarların kişisel fikirleridir. Bununla birlikte, bu projenin uygulanmasına katkıda bulunan kişi ve kurumlara müteşekkirimiz. PRIO Kıbrıs Merkezi'ne (PRIO Cyprus Centre) bu araştırmayı yayınladığı ve tanıttığı için, Avrupa Komisyonu'na da finanse ettiği için teşekkür ederiz. Bu araştırma, İsveç, Danimarka, Finlandiya ve Norveç Dışişleri Bakanlıklarınca finanse edilmiş olan *Cyprus Peace Dividend Revisited* (Kıbrıs Barış Getirisine Yeniden Bakış) (2014) araştırmasının güncellenmiş halidir. Aynı zamanda, İsveç Büyükelçiliği, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası'na, ve özellikle de Dr. Reena Badiani-Magnusson ve Dr. Enrique Aldaz-Carroll'a araştırmanın şekline dair gerçekleştirilen ön istişareler için, ve Avrupa Komisyonu Reform Genel Müdürlüğü Kıbrıs Çözüm Destek Birimi'ne (daha önceki ismiyle Yapısal Reform Destek Hizmetleri SRSS) yorumları için teşekkür ederiz.

BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı'nın Ofisi (OSASG), bu araştırmanın toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ile uyumlu olması için içerik ve yaklaşım konusunda spesifik destek vermiştir. Özellikle bu desteği sağlayan toplumsal cinsiyet eşitliği teknik danışmanı Dr. Sophia Papastavrou'ya teşekkür ederiz. Raporu, toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından yorumlayan Mediterranean Institute of Gender Studies (MIGS Cyprus) (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çalışmaları Akdeniz Merkezi) ve Direktörü Susana Pavlou'ya; Xenia Loizidou ve Mine Yücel'in başını çektiği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Teknik Komitesi'ne; Kıbrıs Üniversitesi Jean Monnet Chair (2001) Direktörü ve Sahibi ve European Institute of Gender Equality (EIGE) (Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü) Eski Başkanı Doçent Doktor Kalliope Agapiou-Josephides'e; iletişim uzmanı Pembe Mentesh'e; ve aktivist ve Hands Across the Divide (Sınırı Aşan Eller) kurucu üyesi Magda Zenon'a teşekkür ederiz. Zayıf toplu taşımacılığın işe ve sağlık hizmetlerine erişime etkisi konusundaki araştırmaları saptadığı için Leeds Üniversitesi Ulaştırma Çalışmaları Enstitüsü'nden Dr. Caroline Mullen'a teşekkür ederiz.

Aynı zamanda, çok kısa bir zaman diliminde çok sayıda odak grubu ve derinlemesine mülakatlar yapan araştırma şirketleri Sia Research & Consultancy Ltd'den Sophia Vassiliou'ya ve Prologue Consulting Ltd'den Mine Yücel'e gösterdikleri sabır ve işbirliklerinden dolayı teşekkür ederiz. Kathleen Stephanides'e editörlüğü; Maria Houvarda ve Esra Aygın'a Yunanca ve Türkçe tercüme; Chrystalla Pitta'ya düzenleme ve tasarım; ve Anna Stylianidou ve One and a Half Creative Studios'a animasyon ve görseller için teşekkür borçluyuz. Tüm bu profesyoneller işlerini çok kısıtlı bir süre içerisinde yapmak durumunda kalmışlardır.

Yukarıda adı geçenlerin yanı sıra, ekonomist eleştirmen Dr. Tufan Ekici; Bank of Cyprus Ekonomik Araştırmalar Yöneticisi Ioannis Tirkides (kişisel kapasitesiyle); Armen Shipping Ltd. Direktörü Vargın Varer; finans gazetecisi Chryso Antoniadou; ekonomist Berkan M. Tokar; ve *Cyprus Peace Dividend Revisited* yazarlarından Dr. Alexander Apostolides'ten (kişisel kapasitesiyle) çok faydalı geri bildirimler aldık. Aynı zamanda, PRIO *Day After* (Ertesi Gün) serisi yazarları Praxoula Antoniadou Kyriacou ve Özlem Oğuz Çilsal'a bu tür nicel araştırmalara öncülük yaptıkları için teşekkür ederiz.

Fiona Mullen

Mustafa Besim

Michalis Florentiades

Lefkoşa, Aralık 2019

BÖLÜM 1:

GİRİŞ VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

The *Cyprus Peace Dividend Revisited*¹ raporunun 2014'te yayınlanmasının üzerinden beş yıldan fazla bir zaman geçti. Bu rapor, hem sektör bazlı tahminler hem de Toplam Faktör Verimliliği (TFV) temelinde yapılan tahminleri kullanarak barış getirisini ölçmek için yapılan ilk girişimdi. Rapor, yine Barış Araştırmaları Enstitüsü Oslo (PRIO) tarafından yayınlanan ve farklı tahmin metodolojileri kullanılarak ilk kez Kıbrıs barış getirisi kavramına öncülük eden üç bölümlü Ertersi Gün (*Day After*)² serisini takip etmişti.

The Cyprus Peace Dividend Revisited yayınlandığında, Kıbrıs Rum toplumunun (KRT) ekonomisi Mart 2013'te doruğa ulaşan bankacılık krizinin ardından hala resesyondaydı. Kıbrıs Türk toplumunun (KTT) ekonomisi ise, Türk lirasında istikrar ve tarihin en düşük enflasyon rakamlarının söz konusu olduğu bir dönemdeydi. O zamandan beridir, KRT ekonomisi yeniden büyümeye başladı ve 2018 yılındaki kriz öncesi sahip olduğu büyüklüğü aştı. KTT ekonomisi ise, Ağustos 2018'de Türk lirasındaki keskin değer kaybından ve bunun Türkiye'den gelen turizm ve yerel harcama gücüne olumsuz tesirinden etkilendi. Aynı zamanda, 2008'de başlamış olan küresel mali krizin etkileri hala hissediliyor. Tarihin en düşük, hatta negatif faiz oranlarına rağmen, Avro bölgesi bankaları verdikleri kredi miktarını hızla artırmakta isteksizdir. Bunun ana nedeni, küresel mali kriz nedeniyle getirilmiş olan daha katı düzenleyici kurallardır. Küresel büyümenin karşı karşıya olduğu riskler arasında potansiyel ticaret savaşları, Birleşik Krallık'ın AB'den çıkmasının yankıları ve iklim değişikliğinin veya iklim değişikliğine yönelik politikaların ekonomilere yapacağı etki vardır. Buna ek olarak, istatistik yetkilileri bir önceki tahminimizden beri KRT ekonomisinin tarihsel büyüklüğünü, gemicilikle ilgili özel amaçlı şirketlerin büyük işlemlerini hesaba katmak amacıyla revize etmişlerdir. 2014 yılında, KRT'nda GSYİH'nın resmi büyüklüğü, yaklaşık 2 milyar Avro veya %10 artırılmıştır. Bu durum, bizim tahminimizin başlangıç noktasını yükseltmiş, sonuç olarak ortaya daha düşük büyüme oranları

1 Mullen, Apostolides and Besim, *The Cyprus Peace Dividend Revisited, A Productivity and Sectoral Approach*, PRIO 2014, <https://www.prio.org/Publications/Publication/?x=7411>.

2 Mullen, Antoniadou-Kyriacou and Oğuz, *The Day After: Commercial Opportunities following a solution to the Cyprus problem*, PRIO 2008, <https://cyprus.prio.org/Publications/Publication/?x=1169>; Antoniadou-Kyriacou, Oğuz and Mullen, *The Day After II: Reconstructing a Reunited Cyprus*, PRIO 2009, <https://cyprus.prio.org/Publications/Publication/?x=1168>; Oğuz, Antoniadou-Kyriacou and Mullen, *The Day After III: The Cyprus peace dividend for Turkey and Greece*, PRIO 2010, <https://www.prio.org/Publications/Publication/?x=7364>.

çıkmiştir.³ Dolayısıyla, şu an, tahminlerimizi güncellemek ve bunu yaparken de analizimizi uzman olmayanlar için daha kolay anlaşılabilir hale getirmek için çok uygun bir zamandır.

Barış getirisi güncellerken temelde 2014 raporumuzda kullandığımız yaklaşımı kullandık: Kıbrıs sorununun çözümü durumunda sabit fiyatlarla GSYİH'nın ne olacağı ile çözümsüzlük durumunda ne olacağına dair tahmin ürettik. Bu ikisi arasındaki fark "barış getirisidir". 2014'te yapmış olduğumuz gibi, tahminlerimizi üretmek için iki metodoloji kullandık: Sektör bazlı tahmin ve Solow Artığı'nı⁴ kullanarak yapılan Toplam Faktör Verimliliği (TFV) temelli tahmin. Ekonomistler her ne kadar uzun-vadeli tahminler için ticaret bazlı modeller kullansa da, bizler, hizmetlerin her iki toplumda da GSYİH'nın %80'inden fazlasına tekabül ettiği küçük bir ada ekonomisi için sektör bazlı tahminin daha uygun olduğuna inanmaktayız. KRT'nda 2018 yılındaki tüm mal ve hizmet ihracatının %77'si hizmetlerden oluşmaktaydı. KTT'nda ise bu oran %90'dan fazla idi. Uzun-vadeli tahmin yapmanın zorluklarına rağmen, sektör bazlı tahmin yapmanın, ekonomideki üretken sektörlerin potansiyelini incelemek gibi bir avantajı vardır.

Büyüme oranlarını hesaplamak için tahminimizi dört evreye ayırdık; her bir evreyi geçmiş iş döngüsündeki eşdeğer evreye "iliştirdik"; sonra da bu tarihsel büyüme oranlarına farklı kesintiler uyguladık. Kesinti uyguladık çünkü, her iki tahminimizde de en önemli varsayımlarımızdan biri, dört evrenin her birindeki büyüme oranlarının hiçbir zaman geçmişteki (küresel finansal krizden önceki) iş döngüsünün eşdeğer evrelerinde olduğu kadar büyük olmayacağı varsayımdır. Bu varsayımı 2014'te de yapmıştık ama güncellenmiş tahminlerimizde daha da temkinli davrandık.

Bir önceki metodoloji ile şu andaki metodoloji arasındaki temel fark, düşük, orta ve yüksek tahminler üretmiş olmamızdır: Hem sektör bazlı hem de TFV tahminleri için üç ayrı tahmin ürettik. Bu hem uluslararası uygulamalarla daha uyumludur, hem de tahmin sonuçlarının başlangıçtaki varsayımlara bağlı olduğunu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tahminlerimizi Monte Carlo simülasyonu ile tahminlerin bir dizi olasılık dahilinde olup olmadığını ölçmeye yarayan bir yöntem - test etmiş olsak da, bunlar gelecekle ilgili kesin öngörüler olarak değil, farklı senaryolar olarak kabul edilmelidir. 2014'e kıyasla bir diğer fark da, barış getirisinin belli politikalarla azamiye çıkarılabileceğini vurgulamış olmamızdır. Asimetrisi - kazananları ve kaybedenleri - de dikkate aldık ve Kıbrıs sorununun çözümünden ekonomik olarak fayda sağlama ihtimali en düşük olanların durumunun nasıl ele alınabileceği ile ilgili öneriler yaptık. Son olarak, bulgularımızı uzman olmayan okuyucuların daha kolay anlayabilmesi için, metodoloji ve çıktılarla ilgili teknik tartışmaları internet sitesinden erişilebilen ayrı bir Teknik Ek içerisinde topladık.

³ Örnek olarak, eğer 1. yılda 10 Avro kazanırken, 2. yılda 1 Avro daha kazanıp gelirim 11 Avroya çıkmışsam, gelirim %10 artmış demektir. Eğer 2. yılda ek 1 Avro daha kazanıp gelirim 12 Avroya çıkmışsam, gelirim %9.2 artmış demektir.

⁴ Kısa bir açıklama için Will Kenton'dan "Solow Residual"a bakınız, 25 Haziran 2019, <https://www.investopedia.com/terms/s/solow-residual.asp>.

Raporun 2. bölümünde, KRT ve KTT’nda şu anda hâkim olan ekonomik zorlukları değerlendirdik. 3. bölümde Kıbrıs sorununun çözümünün her iki toplum için de ekonomik fırsatları neden artıracığı ile ilgili nitel argümanlara yer verdik. 4. bölüm’de tahmin sonuçlarımızı sunduk. Bu sonuçlar, barış getirisini, sektör bazlı ve TFV metodolojileri temelinde düşük, orta, ve yüksek tahminler olarak nitel bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bölümde, aynı zamanda, Kıbrıs sorununun çözümünün iş alanlarına nasıl katkı yapacağına dair tahminler de bulunmaktadır. 5. bölüm’de barış kazanım payını azamiye çıkarabilecek bazı politikalarından - çözümün ilk günlerinde ve aylarında alınabilecek ve “yüksek” tahminin gerçekleşme şansını artıracak önlemlerden – bahsettik. 6. bölüm’de çözümün sürdürülebilirliğini etkileyecek önemli bir konuyu ele aldık: Mülkiyet çözümünün ekonomik olarak yaşayabilir olmasının nasıl temin edilebileceği. Mülkiyet tazmininin potansiyel maliyetine dair bir dizi senaryo ele alarak, çözümün ilk evrelerinde gerekmesi halinde bunların iç kaynaklardan finanse edilip edilemeyeceğine baktık. 7. bölüm’de vardığımız sonuçları ortaya koyduk ve barış getirisinin azamiye çıkarılmasının temini için bir dizi öneri yaptık.

Haziran 2018’de BM Güvenlik Konseyi’ne sunduğu raporda⁵, BM Genel Sekreteri “dünyanın farklı yerlerindeki barış süreçlerinin, kadınların anlamlı katılımının barış kurma çabalarını ölçülebilir bir şekilde derinleştirdiğini ve daha sürdürülebilir bir barış sağladığını kanıtladığını” yazmıştır. Genel Sekreter bu bağlamda, “cinsiyet duyarlı sosyoekonomik bir etki değerlendirmesinin gelecek araştırmalar için faydalı bir alan olabileceğini” belirtmiştir. Bunun üzerine, BM Güvenlik Konseyi Temmuz 2018’de aldığı kararda⁶, iki lidere bu öneriyi değerlendirme çağrısı yapmış, aynı zamanda sivil toplumun daha büyük bir katılım göstermesini istemiştir. Bu çağrı doğrultusunda, yazarlar ve PRIO, araştırmalar ile bu değerlendirmeye nasıl katkı koyulabileceğini tartışmaya başlamıştır. Ocak 2019 tarihli kararında⁷ Güvenlik Konseyi, BM’nin kendi cinsiyet duyarlı sosyoekonomik etki değerlendirmesini yapmasını talep etmiştir. Uluslararası uygulamalarla uyumlu tam bir cinsiyet değerlendirmesi yapmak bu raporun kapsamının ötesindedir.⁸ Bununla birlikte, erkekler ve kadınlar ile ilgili bazı temel istatistikleri analiz ederek ve toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanmanın barış getirisini artıracığını vurgulayarak bir ön-cinsiyet duyarlı sosyoekonomik etki değerlendirmesi başlatmış olduk. Aynı zamanda, en iyi uygulamalarla uyumlu bir şekilde, bu analizi göz ardı edilmeye çok müsait bir şekilde ayrı bir bölüme koymadık. Bunun yerine, konuyu ilgili her bölümde tartıştık. Umuyoruz ki analizimiz Güvenlik Konseyi kararında talep edildiği gibi “sivil toplum ve özellikle kadınların barış sürecinin her aşamasında tam ve etkin katılımının” işlendiği daha kapsamlı bir çalışmayı planlamaya vesile olur.

5 S/2018/610 sayılı rapor, 14 Haziran 2018, paragraf 29, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s2018610.php>.

6 2430 (2018) sayılı karar, 16 Haziran 2018, paragraf 8, <http://unscr.com/en/resolutions/2430>.

7 2453 (2019) sayılı karar, 30 Ocak 2019, paragraf 10, <http://unscr.com/en/resolutions/2453>.

8 Örneğin, eşit işe eşit ücret konusunun detaylı bir analizini yapmıyor, veya taciz, kadına karşı şiddet, sosyal hizmetlerin yeterliliği, göçmen işçilere nasıl muamele edildiği ve LGBTI konuları, yoksulluk, sınıf, engellilik ve Kıbrıs’ta yaşayan farklı topluluklar üzerindeki etki gibi keşişen konuları ele almıyor.

BÖLÜM 2:

KIBRIS'IN MEVCUT EKONOMİK SORUNLARI

Tablo 2.1

Karşılaştırmalı ekonomik göstergeler			
	KRT	KTT	Tüm Kıbrıs
2017 yılı cari fiyatlarla GSYİH (milyon Avro)	19,649	3,530	23,178
Ortalama 15 yıllık GSYİH reel büyüme oranı (%) (a)	%1.9	%4.9	%2.2
2017 yılı cari fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH (Avro)	22,860	10,367	19,315
2018 yılı 15 yaş üzerindeki kişilerin işgücüne katılım oranı (%)	%62.4	%50.9	-
2018 yılı işsizlik oranı (%)	%8.4	%6.9	-
2018 yılı tüketici fiyat enflasyonu (%)	%0.10	%29.96	-
2018 yılı bütçe dengesi (GSYİH'nın % olarak)	-4.4%	%0.0	-
2017 Cari işlemler dengesi (GSYİH'nın % olarak)	-5.1%	%7.4	-
İç borç/GSYİH (2018 KRT, 2017 KTT) (%)	%24.4	%41.5	-
Dış borç/GSYİH (%) (2018 KRT, 2017 KTT)	%83.8	%97.1	-

(a) KRT için 2004-2018; KTT ve Tüm Kıbrıs için 2003-2017.

Kaynaklar: İstatistik daireleri ve merkez bankaları.

Hem Kıbrıs Rum toplumunun (KRT) hem de Kıbrıs Türk toplumunun (KTT) ekonomileri ya kendi topluluklarına özel veya daha genel olarak Kıbrıs'a özel bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Aynı zamanda diğer ekonomilerde de görülebilecek daha genel bazı sorunları vardır. Tüm bu zorluk ve sorunlar KRT ve KTT'nun gelişme kabiliyetini engellemektedir. Kıbrıs sorununun çözümü tüm bu engellerin aşılmasına yardımcı olacaktır. Bu spesifik ve genel zorlukları aşağıda detaylandırmaktayız.

2.1 Toplumlara ve Kıbrıs'a özel sorunlar

Yüksek ve oynak elektrik maliyetleri (KRT ve KTT). Hem KRT hem de KTT elektrik üretimi için ithal dizel ve ağır yakıtlara bağımlı haldedir. Bu yakıtlar sadece yüksek düzeyde zehirli emisyonu neden olmakla kalmayıp, aynı zamanda küresel petrol fiyatlarından etkilendikleri için fiyat oynaklıklarına da çok açıktır. Aynı zamanda rekabet eksikliği, elektrik üreticilerinin fiyatları düşük tutmak için pek az nedeni olduğu anlamına gelmektedir. 2018'de KRT'ndeki orta büyüklükteki işletmeler elektrik için vergiler hariç her kilovat-saat (kWh) başına 0.12 Avro ödemişlerdir (AB

içerisinde en yüksek fiyat)⁹. KTT'ndaki haneler ise her kWh için AB ortalaması 0.08 Avro sent iken, 0.13 Avro sent ödemiştir. Kıbrıs sorununun çözümü ile birlikte emisyonları azaltmaya ve yenilenebilir enerjiyi teşvik etmeye yönelik AB kuralları yanında, AB ile daha kolay elektrik bağlantıları, tüketiciler yararına fiyatların düşmesine yardımcı olacaktır.

AB'deki en yüksek su bunalımı (KRT ve KTT). Dünya Kaynakları Enstitüsü'nün 2013 yılında yaptığı bir çalışma, Kıbrıs'ın AB içerisindeki en yüksek su bunalımına sahip olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰ Dahası, adanın yakın gelecekte aşırı yüksek sıcaklıklardan etkilenmesi beklenmektedir. Bu, su bunalımını daha da kötüleştirecek ve turizmi olumsuz etkileyecektir. Kıbrıs sorununun çözümü, fiyatlar rekabet edebilir olduğu sürece, tüm adanın Türkiye'den boru hattı ile gelen sudan yararlanmasını sağlayacaktır. Çözüm aynı zamanda, özellikle inşaat ve turizm sektörlerinde su kullanımının sınırlandırılması için ada-çapında bir işbirliğine de fırsat vermelidir.

Yetersiz toplu taşıma sistemi (KRT ve KTT). Yetersiz bir toplu taşıma sisteminin bedelini insanlar hayatları ile ödemektedirler.¹¹ Yollarda çok sayıda ölümlü kaza meydana gelmektedir. Yetersiz toplu taşıma sistemi aynı zamanda iş fırsatlarını azaltmakta ve sağlık hizmetlerine erişimi zorlaştırmaktadır. Az gelişmiş ulaşım sistemi, turizm ve yüksek öğretim sektörlerinin rekabet edebilirliğini de düşürmekte, gündün güne çevreye daha da duyarlı hale gelen turistler ve öğrenciler için ek masraf yaratmaktadır. 2017 yılında ölümlü trafik kazalarının oranı KRT'nda ikamet eden her bir milyon kişide 54.2 idi. Bu oran, KTT'nda ikamet eden her bir milyon kişide 105.1 oldu. 2004 öncesi "Eski" AB üyesi ülkelerde ise bu oran 42.7'dir.¹² İyi, güvenli bir toplu taşıma sisteminin işyerine¹³ ve sağlık hizmetlerine erişime de olumlu etki yaptığı bilinmektedir.¹⁴

Tahsili gecikmiş alacaklar (TGA). Finansal kriz nedeniyle, KRT, yıllar içerisindeki azalmaya rağmen, AB içerisinde ikinci en yüksek TGA oranına sahiptir. Avrupa Bankacılık Otoritesi verilerine göre, 2019 yılının ilk çeyreğinde AB/AEA ortalaması olan %3.1'e kıyasla, KRT'ndaki TGA oranı %23.6 idi.¹⁵ Daha katı bir temelde ölçülen tahsili gecikmiş (takipteki) riskler oranı

⁹ Eurostat, kullanıcı tipine göre elektrik fiyatları, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ten00117/default/table?lang=en>.

¹⁰ World Resources Institute, A Weighted Aggregation of Spatially Distinct Hydrological Indicators, <https://www.wri.org/publication/aqueduct-country-and-river-basin-rankings>.

¹¹ Yüksek ölüm oranları, emniyet kemerinin ve çocuk koltuğunun sınırlı kullanımına ve uyuşturucu ve alkol etkisi altında araç kullanımına bağlıdır.

¹² Eurostat verileri ile hesaplanmıştır, Ülkede yaşayan her bir milyon kişi başına trafik kazası ölümleri, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Road_accident_fatalities_-_statistics_by_type_of_vehicle#Ratio_per_inhabitants:_Denmark,2C_Sweden_and_the_United_Kingdom_appear_safest. KTT, DPÖ 2017 İstatistik Yıllığı kullanılarak hesaplanmıştır.

¹³ Örneğin bakınız: Johnson, Ercolani and Mackie, "Econometric analysis of the link between public transport accessibility and employment," *Transport Policy* 60 (2017) 19.

¹⁴ Stevenson, Thompson, Hérick de Sá, Ewing, Mohan, McClure, Roberts, Tiwari, Giles-Corti, Sun, Wallace, Woodcock, "Land use, transport, and population health: estimating the health benefits of compact cities," *Lancet* (2016) 388: 2925–2935.

¹⁵ EBA Risk Dashboard, <https://eba.europa.eu/risk-analysis-and-data/risk-dashboard>.

daha da yüksektir ve 2019 yılının ikinci çeyreğinde bu oran %30 olmuştur.¹⁶ Kıbrıs sorununun çözümü, hem mülkiyet sorununun çözümü sayesinde kredilerin ödenme olanağını artıracak, hem de ekonomiye yapacağı genel katkı sayesinde TGA oranını süratle düşürecektir.

KTT'nda kayıt dışı ekonomi. KTT'ndaki kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığı üzerine yapılan birçok çalışma, bunların ciddi birer sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Besim et al¹⁷ istatistik daireleri tarafından tespit edilemeyen ekonomik faaliyetlerin oranının, kayıtlı GSYİH'nın %29'una vardığını tahmin etmektedir. Bir başka çalışmada, Besim et al¹⁸ kayıt dışı ekonomide kaçak çalışanların oranının, toplam çalışan sayısının %20.8'ine tekabül ettiğini tahmin etmektedir. Mali açıdan durum daha da ciddidir, çünkü KTT'nda elde edilen gelirin %55-%60'ı vergi otoritelerine bildirilmemektedir. Bu, otoriteler açısından sadece büyük bir gelir kaybı olmakla kalmayıp, aynı zamanda KTT ekonomisinde haksız rekabet ve birçok başka soruna neden olmaktadır. Kıbrıs sorununun çözümü KTT'nun, vergilendirme ve istatistikle uğraşan kurumlarını güçlendirmesine yardımcı olabilir. Bu da, kayıt dışı ekonominin faaliyetlerini kısıtlar.

Tek bir pazara aşırı bağımlılık (KTT). KTT'nda, uluslararası tanınmamışlık nedeniyle, yıllar içerisinde turizm ve dış ticaret alanında Türkiye'ye aşırı bir bağımlılık olmuştur. Türkiye'den gelen turistler, tüm turistlerin dörtte üçünü oluşturmakta, Türkiye'ye ihracat ise, toplam ürün ihracatının %66'sına tekabül etmektedir. Türk lirasının kullanılıyor olması enflasyonu oynak kılmakta ve döviz cinsinden borçlananlar açısından döviz kuru riskleri taşımaktadır. Kıbrıs sorununun çözümü bu istikrarsızlığı sona erdirecek ve turizm ve ticaret alanında bir yığın yeni pazarın önünü açacaktır.

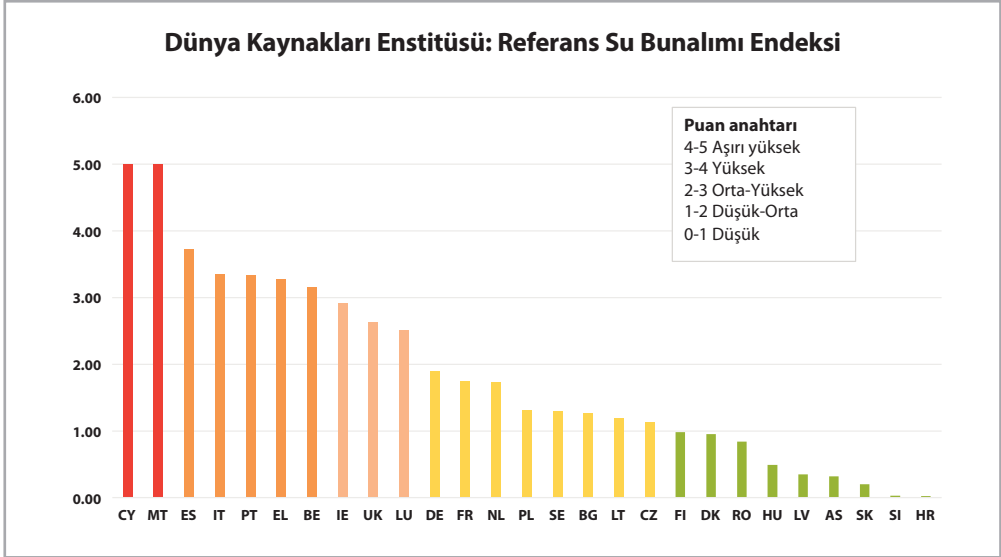
Ölçekler ekonomisi sorunu. Kıbrıs küçük bir adadır. Bu da, doğal olarak ölçekler ekonomisine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Bu dezavantaj, üç faktör nedeniyle daha da artmaktadır: adanın *de-facto* olarak iki ayrı pazara bölünmüş olması; KTT'nun AB ve diğer küresel pazarlara ulaşımının sınırlı olması; ve KRT'nun Türk pazarına erişiminin olmaması. Aynı zamanda, özellikle KTT'nda hem emek hem de sermayenin verimsiz kullanımı söz konusudur. Örneğin, mevcut teşvik sistemi, kaynakların verimsiz dağıtılmasına neden olmakta ve kapasite paylaşımını engellemektedir. Dolayısıyla bölünmüşlük yüksek maliyetlere yol açmaktadır.

¹⁶ Kıbrıs Merkez Bankası, Birleştirilmiş Kıbrıs bankacılık sektörü verileri (tahsili gecikmiş alacaklarla ilgili veriler), <https://www.centralbank.cy/en/licensing-supervision/banks/aggregate-cyprus-banking-sector-data>.

¹⁷ Besim, Mungan, Gürpınar and Göksel, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Kayıtdışı Ekonomi: Boyutlarının Ölçümü, Çözüm Önerileri ve Eylem Planı." EMUPRESS, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 2015a (Türkçe), <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11129/1861>.

¹⁸ Besim, Ekici and Jenkins, "Informality in a micro economy: Measurement, composition and consequences," *International Labour Review* 154(3):353-372, 2015b.

Şekil 2.2

Kaynak: Dünya Kaynakları Enstitüsü.

2.2 Rekabet edebilirlik

Yeniden birleşmenin kısa-orta vadeli olumlu etkilerine karşın, orta-uzun vadede ekonomik refah ve yüksek yaşam standardı için birleşik Kıbrıs'ın ekonomisinin rekabet edebilirliği kilit öneme sahip olacaktır. Birleşik Kıbrıs'ın rekabet edebilir olması ve yüksek verimliliğe sahip olması, çözümün ilk aşamalarında ortaya çıkacak birincil avantajların net olduğu ilk yıllardan sonra da, adanın parlak bir ekonomik geleceğe sahip olmasını temin edebilir. Kıyaslama amaçları bakımından, bu kısımda, KRT için 2018 Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 2017-18 ve KTT için, her yıl Kıbrıs Türk Ticaret Odası tarafından aynı metodoloji ile hazırlanan 2017-18 Endeksi temel alınmaktadır.

Her iki ekonomi de düşük rekabet edebilirlikten muztarıptır. 2018 raporunda KRT, 7 üzerinden 4.3, KTT ise, aynı metodoloji ile 7 üzerinden 3.77 puan almıştır. KRT, 137 ekonomi arasında ancak 64. sıraya yerleşirken (2019'da 44. sıraya yükseldi), KTT 127 ekonomi arasında 109. sırayı almıştır.

Tablo 2.3

Karşılaştırmalı rekabet Edebilirlik göstergeleri				
Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi, 2017-18 temelinde				
	137 arasındaki sıra KRT	137 arasındaki sıra KTT	1-7 Puan KRT	1-7 Puan KTT (a)
Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi, 2017-18	64	109	4.3	3.77
A: Temel Gereklilikler	49	90	4.9	4.33
1. bölüm: Kurumlar	51	95	4.2	3.5
2. bölüm: Altyapı	30	100	5.1	3.3
3. bölüm: Makroekonomik ortam	97	79	4.2	4.55
4. bölüm: Sağlık ve ilk öğretim	39	56	6.2	5.97
B: Verimliliği artıran faktörler	55	118	4.4	3.45
5. bölüm: Yüksek öğretim ve eğitim	46	97	4.9	3.78
6. bölüm: Mal piyasası etkinliği	25	120	4.9	3.84
7. bölüm: İş piyasası etkinliği	39	122	4.5	3.52
8. bölüm: Mali piyasanın gelişimi	108	102	3.4	3.55
9. bölüm: Teknolojik açıdan hazır olma durumu	32	64	5.5	4.35
10. bölüm: Piyasa büyüklüğü	109	134	2.9	1.68
C: İnovasyon ve gelişmişlik faktörleri	55	117	3.8	3.14
11. bölüm: İşletme gelişmişliği (business sophistication)	55	127	4.2	3.26
12. bölüm: İnovasyon	53	103	3.4	3.02

(a) Eşdeğer göstergeler kullanılarak hesaplanmıştır

Kaynaklar: Dünya Ekonomik Forumu (KRT); Kıbrıs Türk Ticaret Odası (Dünya Ekonomik Forumu metodolojisini kullanarak KTT)

Piyasa büyüklüğü

En düşük puan ise, piyasa büyüklüğü puanıdır: KRT 137 ekonomi içinde 109., KTT ise 139 ekonomiden oluşan bir örneklem arasında 134. olmuştur. Kıbrıs, küresel bağlamda hem alan hem de nüfus bakımından küçük bir ülke olduğundan, bu, bir dereceye kadar beklenen bir sonuçtur. Bir ekonomi ne kadar büyük olursa, ölçekler ekonomisine ulaşmak o kadar kolaylaşır. Bu da verimliliğin artması ve maliyetin düşmesi sonucunu doğurur. Bu tarz ölçekler ekonomisinin örnekleri, genel olarak elektrik enerjisi üretimi ve dağıtımı ve su temini de dahil kamu hizmetleri gibi sektörlerde bulunabilir. Belki de bu faktör nedeniyle, KRT'nda küçük işletmeler için vergiler hariç elektrik fiyatları Eurostat'a göre, 2018 yılında AB içerisindeki en yüksek fiyatlardı. Bunun yanı sıra, piyasa büyüklüğü KTT için yeni AB pazarları, ve KRT için yeni Türkiye pazarı ile büyüyecektir.

Çözüm, piyasa büyüklüğü üzerinde olumlu bir etki yaparak, çözümün 1. Yılında (2021) 26 milyar Avroyu aşan entegre bir ekonomi yaratacaktır. Bölüm 4'te anlatıldığı gibi, çözüm, daha

yüksek büyüme oranlarını mümkün kılarak çözümsüzlük senaryosuna kıyasla daha büyük bir ekonomi yaratacaktır. Yeniden birleşmiş yeni ekonomi, bu bağlamda kesinlikle rekabet edebilirlik puanını yükseltecektir.

Mali piyasanın gelişimi

Hem KRT hem KTT'nda önemli büyüme olanağına sahip olan bir diğer alan, mali piyasalardır. Piyasa büyüklüğü önemlidir, çünkü daha büyük ülkelerin likit ve derin mali piyasaları desteklemesi daha kolaydır, ve bu da, öz sermaye ve borç finansmanı ve işlemlerini teşvik eder. Finansal sistemin bir parçası olan bankacılık sektörünün çözüm sonrası Kıbrıs'ta oynayacağı rol üzerinde yorum yapmak faydalı olacaktır. KRT'ndaki bankacılık sektörü, tahsili gecikmiş alacaklar sorunu ile karşı karşıyayken, KTT'ndaki bankalar ise nispeten küçüktür ve Türk lirasındaki oynaklık nedeniyle bazen döviz kredisi sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar her ne kadar aktif şekilde ele alınsa ve şu an itibarıyla kontrol altında olsa da, yerel bankaların ülkenin yeniden birleşmesini finanse etmek konusunda doğru ve aktif bir rol oynama pozisyonunda olup olmayacakları endişe kaynağıdır.

Dolayısıyla, Kıbrıs'ta bankacılık-dışı mali piyasaların oluşturulması, yeniden birleşmiş adanın bankacılık sektöründen gelecek finansmana bağımlılığını azaltmak için mantıklı bir yol olabilir. KRT'nun AB içerisindeki en yüksek özel borç/GSYİH oranlarından birine sahip olduğunu da not etmekte fayda var. Dünya Ekonomik Forumu'na göre, KRT'nda iş yapmanın en büyük zorluklarından biri, finansmana erişimdir. Mali piyasalara daha iyi erişim, bu sorunu gidermeye yardımcı olacaktır - en azından büyük ve orta ölçekli işletmeler açısından.

Kıbrıs'ta mali piyasaların geliştirilmesi, yerel şirketlerin öz sermaye ve borç sermayesi elde etmesi için bir araç olabilir - bunlar da büyüme ve yeniden birleşmenin fırsatlarından yararlanmak için kullanılabilir. Bu, özel sektör ve özel yatırımcıların çözüme daha aktif şekilde müdahil olmalarını sağlayabilir ve parlak büyüme olasılığına sahip bir ülkeye girmek isteyen yabancı portföy yatırımcılarını cezbedebilir.

Geleceğe hazırlanmak: teknolojik hazırlık, inovasyon ve işletme gelişmişliği (iş becerisi)

Önümüzdeki yıllarda hem çok hızlı teknolojik değişimler hem de küresel ekonomide çok büyük değişimler yaşanması beklenmektedir; bu değişimler arasında yapay zekâ, eşyaların interneti, robotbilim, sanal gerçeklik ve benzeri ezber bozan teknolojiler vardır. Yeniden birleşmiş bir Kıbrıs'ın bu değişimlerle nasıl başa çıkacağını incelemek önemlidir. Kıbrıs her ne kadar bu tarz teknolojilerin geliştirilmesinde sınırlı bir rol oynuyor olsa da, rekabet edebilirlik raporlarında bazı cesaret verici bulgular vardır. Hem KTT hem KRT'nun teknolojik hazırlık konusundaki puanı nispeten yüksektir. Bir başka deyişle, diğer alanlardaki ortalama puanın üzerindedir. Birleşik Kıbrıs her ne kadar teknoloji alanında lider durumuna gelmeyecekse de, teknolojiye adapte olma hazırlığı ve özellikle de en yeni bilgi ve iletişim teknolojilerini uygulama istekliliği ile, gelecekte yaşanacak teknolojik değişimlere nispeten daha erken adapte olabilecektir.

Eğer birleşik Kıbrıs maksimum potansiyeline ulaşacaksa, inovasyon ve işletme gelişmişliğinin iyileştirilmesi gerekecektir. Her iki toplumun ekonomileri de aynı eğilimlere sahiptir: Temel Gereklerin en yüksek puanı almaktadırlar. Bunu, Etkinleştirici Çerçeve takip etmektedir. İnovasyon ve Gelişmişlik (Sophistication) bölümünde ise en düşük puana sahiptirler. Bu, Kıbrıs'ın gelişmişlik düzeyindeki bir ekonomi için beklenen bir şeydir, ancak yeniden birleşmiş ekonominin daha üst bir kategoriye yükselebilmesi için, özellikle inovasyon ve işletme gelişmişliği alanlarında önemli ilerlemelerin kaydedilmesi gerektiğini de göstermektedir. Şu anda kamu sektörünün bu alanda yardımcı bir rol oynadığı söylenemez. Hem KRT hem de KTT ekonomisindeki verimsiz devlet bürokrasisi, iş yapmanın önündeki ikinci en büyük engel olarak tespit edilmiştir.

Yeniden birleşmiş Kıbrıs'ta devlet otoritelerinin inovasyonu teşvik edecek ve işletmelerin kendilerini geliştirmelerine yardımcı olacak iyi yönetim teknikleri ile daha olumlu bir iş iklimi yaratabilip yaratamayacağı ileride ortaya çıkacaktır. Şu anda, Kıbrıs sorunu nedeniyle mevcut olmayan, ancak AB içerisindeki federal birleşik Kıbrıs'ta yürürlüğe girecek olan denetim ve denge unsurları,¹⁹ büyük ihtimalle iyi yönetişime olumlu bir katkı yapacaktır. Tüm ada çapındaki üniversiteler bir arada çalışabileceğinden, araştırmalarını paylaşabileceğinden ve tekno-parklar kurabileceğinden bu durum teknolojinin gelişmesini de sağlayacaktır. Teknolojik araştırmalar, üniversiteler, kamu sektörü ve özel sektör arasında olası bir iş birliği için iyi fırsatlardır. KRT'ndan üç kamu üniversitesinin katılımı ile uygulanan ve AB'nin Araştırma ve İnovasyon programı tarafından finanse edilen RISE²⁰ bu tarz bir girişim örneğidir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi, KTT için de önemlidir. AB, KTT'nda girişimciliği Northern Ireland Cooperation Overseas (NI-CO)²¹ tarafından uygulanan "Yenilikçi Girişimcilik ve Diyalog" programı ile desteklemektedir. KRT'nda IDEA İnovasyon Merkezi²² start-uplara destek yoluyla inovasyon ve girişimciliği geliştirmeye yönelik bir başka çok-ortaklı kuruluştur. Özetlemek gerekirse, yeniden birleşmenin rekabet edebilirliğe etkisini ve KRT ve KTT ekonomilerinin bu alanda birbirleri ile nasıl bir etkileşim içinde olacağını daha derinlemesine incelemek, adanın verimlilik artışının gelecekte de, yani yeniden birleşmenin ilk olumlu etkilerinin sona ermesinden sonra da devam etmesini temin edecektir.

2.3 Verimlilik

Verimlilik artışı bir ekonominin rekabetçi olabilmesi için kilit unsurdur. Eğer her yıl 10 kişi ile 20 araba üretiyorsanız, verimlilik artışınız yataydır. Eğer ileride aynı 10 kişi ile 21 araba üretmeye başlarsanız, o zaman verimliliğiniz artmış demektir. Ne KRT ne de KTT'nda verimlilik artışı son

¹⁹ Ker-Lindsay, "Presidential Power and Authority in the Republic of Cyprus," *Mediterranean Politics*. Vol. 11, No. 1, 21–37. Mart 2006. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13629390500490379?journalCode=fmed20>.

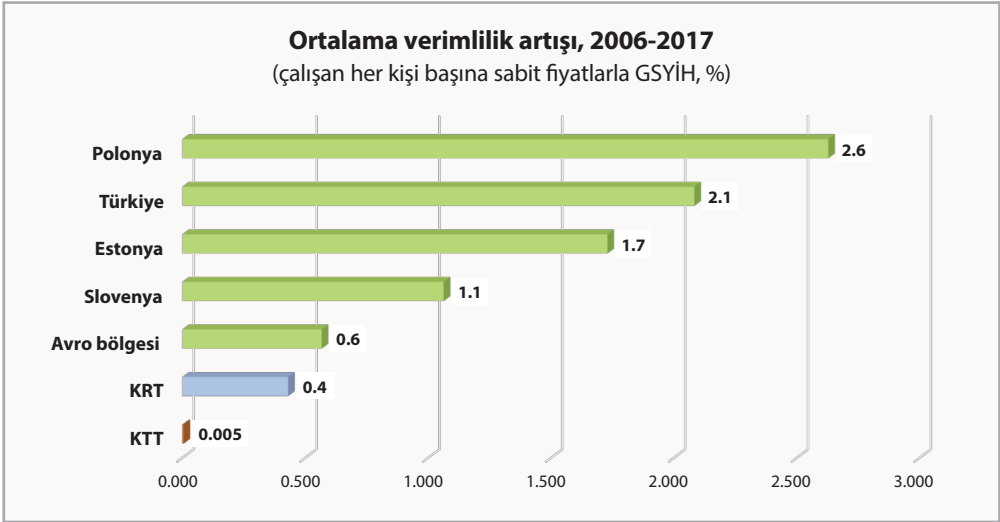
²⁰ Research centre on Interactive media, Smart systems and Emerging technologies (RISE), <http://www.rise.org.cy/en-gb/>.

²¹ Northern Ireland Co-operation Overseas (NI-CO), <http://www.nico.org.uk/wp-content/uploads/Project-Info-Sheet-EN.pdf>.

²² IDEA Innovation Center, <https://ideacy.net/>.

10 yılda benzeri bölgesel ülkelerin verimlilik artışını yakalayamamıştır. Normalde, KRT'nun uzun-vadeli verimlilik artışının Slovenya ve Estonya gibi daha müreffeh, küçük yeni AB üyesi devletlerinkine yakın olması beklenir. Ancak KRT'nda 2006-17 yıllarındaki (mevcut olan en yakın kıyaslanabilir dönem) ortalama verimlilik artışı sadece %0.4 olmuştur. Bu oran Slovenya için %1.1 ve Estonya için %1.7 idi. KTT'ndaki verimlilik artışı da, normalde, aynı gelişmişlik düzeyine sahip ekonomilerin verimlilik artışına yakın olmalıdır - yani Polonya ve Türkiye arasında bir yerde. Ancak 2006-17 yıllarındaki ortalama KTT verimlilik artışı sıfıra yakındır. Bu oran, Türkiye'de %2.1 ve Polonya'da %2.6 idi. Verimliliği etkileyen faktörler arasında enerji maliyetleri, ulaşım ağının yeterliliği, yeni teknolojileri kullanma, finansman maliyeti ve işgücünün kalitesi vardır.

Şekil 2.4

Kaynak: Yazarların OECD, Cystat ve Devlet Planlama Örgütü'nden aldıkları rakamlar.

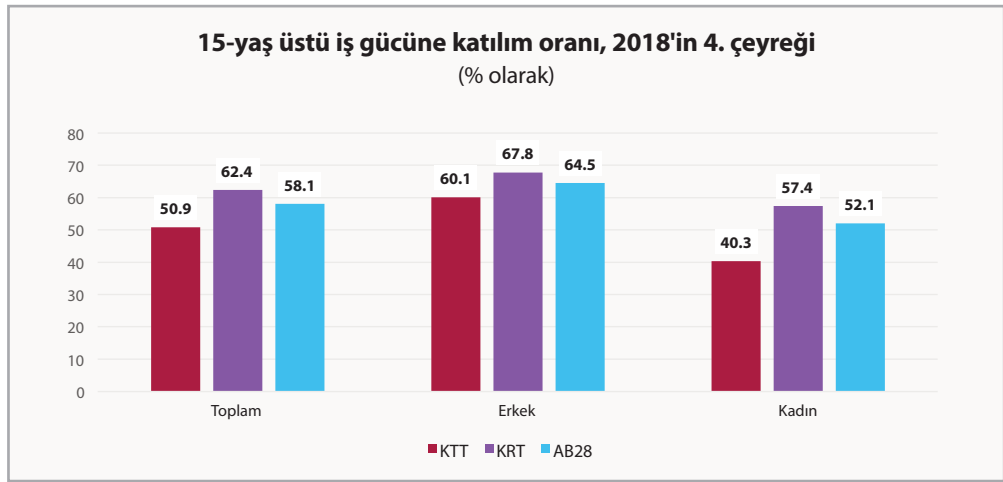
2.4 Kadınların iş gücüne katılımı

Hem KRT hem de KTT toplumundaki kamu emeklilik sistemi klasik bir nesiller arası dayanışma sistemi üzerinden işlemektedir. Yani, bugün emeklilere yapılan ödemeler, bugün çalışanların katkıları ile finanse edilmektedir. Yaşlanmakta olan nüfus göz önünde bulundurulduğunda, emeklilik ve sosyal güvenlik sistemlerinin uzun-vadeli sürdürülebilirliğinin temini için genel olarak yüksek bir iş gücüne katılım oranı önemlidir. Buna ek olarak, araştırmalar göstermektedir ki, kadınların iş gücüne katılım oranlarının artması, ekonomik büyümeye olumlu yansırken, yönetici pozisyonlarında cinsiyet eşitliğinin sağlanması karlılığı olumlu etkiliyor. Bu araştırmayı daha detaylı şekilde Bölüm 5'te (Kısım 5.4) sunmakta ve tartışmaktayız. Kadınların iş gücünde temsil edildikleri durumlarda bile bu, genelde daha düşük maaşlı sektörlerde ve çok ender karar verici pozisyonlarda olmaktadır. Kamu sektöründe en yüksek karar verici düzeylerde kadınların temsiliyeti de hala düşüktür.

KRT'nda erkek, kadın ve toplam iş gücüne katılım oranları AB ortalamasının üzerindedir, ancak erkek ve kadın iş gücüne katılım oranları arasında hala fark vardır (Şekil 2.5'e bakınız). KTT'nda iş gücüne katılım oranı her üç kategoride de daha düşüktür. 2018'in son çeyreğinde 15 yaş üstü kadınların iş gücüne katılım oranı %40.3 ile, özellikle düşük kalmıştır. Bu oran AB'nin 28 ülkesinde (EU28) ortalama %52.1, KRT'nda ise %57.4'tür. KTT'de ise, bölgeler arasındaki fark hala oldukça büyüktür. Örneğin Lefke'de, kadınların iş gücüne katılım oranı sadece %27.6'dır (Şekil 2.6'ya bakınız). Sonucu oran ortalama yaş arasındaki fark ile kısmi olarak açıklanabilir olsa da, bu, erkek ve kadın katılım oranları arasındaki büyük farkı açıklamamaktadır.²³ Kısacası, çok düşük kadın iş gücüne katılım oranı, daha düşük genel iş gücüne katılım oranı, ve gayri resmi işsizlik oranının büyüklüğü²⁴ şu anda KTT'nda büyümenin önünde engeldir.

Şekil 2.5

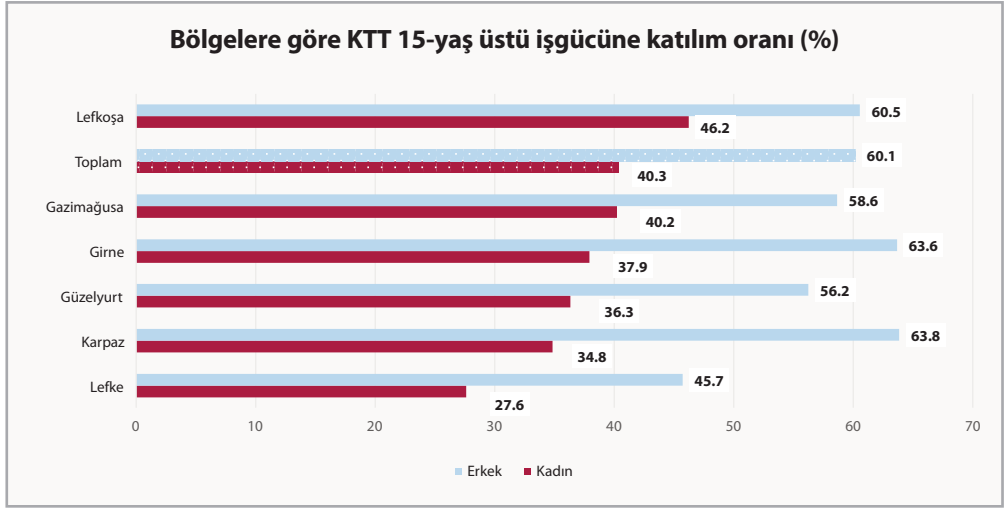

Kaynaklar: Eurostat, Cystat, Devlet Planlama Örgütü.

²³ KTT'nda 2011'de yapılan nüfus sayımına göre, Lefke'nin (Güzelyurt'un kırsal bir bölgesi) 2011 yılındaki nüfusu sadece 11,091 idi. 65 yaş üzerindeki nüfus toplamın %11'ini oluşturuyordu. Bu oran KTT genelinde ortalama %8'dir. KTT verileri diğer ekonomilerde olduğu gibi 15-64 yaş arası değil, sadece 15+ için iş gücüne katılım rakamları içermektedir. Dolayısıyla, Lefke'deki genel düşük iş gücüne katılım oranı kısmen emeklilik yaşındaki insanların oranının daha yüksek olması ile açıklanabilir. Ancak erkek ve kadın katılım oranları arasındaki büyük farkı açıklamaz.

²⁴ Besim, Ekici and Jenkins, "Informality in a micro economy: Measurement, composition and consequences," *International Labour Review* 154 (3):3 53-372 (2015b).

Şekil 2.6

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

BÖLÜM 3:

ÇÖZÜM NEDEN EKONOMİK FIRSATLARI ARTIRACAK?

3.1 Piyasanın büyümesini sağlayacak beş ana neden

Kıbrıs sorununun çözümü ekonomik faaliyeti artırarak pastayı herkes için büyütecek. Bu beş ana yolla olacak.

1. Büyük yeni pazarlar. Çözüm, özellikle turizm ve profesyonel hizmetler alanlarında 650 milyar Avroluk Türkiye pazarını Kıbrıslı Rumlara açacak ve 16 trilyon Avroluk AB pazarına Kıbrıslı Türklerin doğrudan erişimini sağlayacak. Aşağıda açıklandığı gibi, bu, tüm ada çapında turizm, profesyonel hizmetler, gemicilik ve - zincirleme etki sayesinde - toptan ve perakende ticaretine büyük bir artış sağlayacak. Uzun vadede yüksek öğretim sektörüne de olumlu katkı yapacak.

2. Daha yüksek emlak fiyatları. Kıbrıs'ta çözümün ekonomik etkilerini değerlendirirken sıkça gözden kaçırılan bir nokta, düşük faiz oranlarının ekonomik büyümeye yapacağı katkıdır. Kıbrıs sorununun çözümü KTT'nda borçlananlar açısından faiz oranlarının çok sert düşüş yaşamasını sağlayacak. KTT'nda mülk fiyatları ve kiralalar genelde İngiliz Sterlini üzerinden olduğundan, bu durum döviz riskini neredeyse tamamen ortadan kaldıracak. Avro bölgesinin diğer yerlerindeki gibi, faiz oranlarının düşmesi emlak fiyatları üzerinde çok olumlu bir etki yapacak. Aslında, KTT açısından ani bir yükseliş ve düşüş senaryosu ile gayrimenkul ve hizmetler gibi ticareti yapılmayan şeylerde yüksek enflasyon riskinin, düşük veya negatif GSYİH büyüme oranı riskinden daha yüksek olduğuna inanmaktayız. Mülkiyet sorununun çözümü, her iki toplumda da şu anda mülkiyeti etkileyen yasal belirsizliği ortadan kaldırarak bu trendi daha da hızlandıracak. Hem KTT'ndaki hem de çözümden sonra Kıbrıs Rum kurucu devletinin bir parçası haline gelecek olan toprak düzenlemelerine tabi bölgelerdeki mülkiyet fiyatları artacak. Güneydeki Kıbrıs Türk mülklerinin değerini artırması da olasıdır. Sık sık, bir çözümden sonra piyasaya yeni mülk arzı olacağından KRT'ndaki mülk fiyatlarının düşeceği savunulur. Ara bölgedeki veya kapalı Maraş'taki arazilerin piyasaya yeni arz kapsamında olacağı doğrudur. Ancak bu sav, mülklerin büyük çoğunluğunu oluşturan ve şu anda KTT'nda bulunanlar için geçerli değildir. Çünkü, söz konusu mülkler yerel ve uluslararası piyasalarda yasal konumlarına bakılmaksızın halihazırda alınıp satılmaktadır. Bununla birlikte, *yasal engeli* olmayan mülk arzının yükseleceği ve bunun da ana bölgelerdeki mülkler açısından fiyat rekabeti yaratacağı söylenebilir. (Sıradan

konutların fiyatları, altyapı kalitesi, okul, sağlık hizmetleri ve benzeri faktörlerden daha çok etkilenecektir.) KTT ve KRT'nda etkilenmiş mülklerin yerini yasal engeli olmayan mülklerin ne kadar çabuk alacağı büyük oranda mülkiyet çözümünün nasıl tasarlanacağına bağlı olacak (Bölüm 6'ya bakınız). Tüm gayri menkul piyasasını olumsuz etkileyecek çok bürokratik ve yavaş bir prosedür ile, satılabilir mülkü fazla çabuk serbest bırakarak fiyatları düşürecek çok hızlı bir prosedür arasında iyi bir denge kurulması gerekecek.

3. Daha süratli doğalgaz geliri. Farklı aktörler arasındaki çekişmenin giderilmesi ile, sigorta maliyetleri düşeceğinden doğalgazdan faydalanmak şirketler açısından daha ucuz bir hale gelecek ve pazar seçenekleri artacak. Bu da, doğalgazdan daha süratli bir şekilde faydalanılmasını ve gazın daha yüksek kar marjları ile satılmasını sağlayacak (bakınız 3.3 Doğalgazda fırsatlar).

4. AB ve ilgili fonlar. Kıbrıs'ın en düşük kişi başına düşen gelire sahip bölgelerinin AB finansmanı açısından ayrı bölgeler olarak belirlenmesi durumunda, KTT'nun AB Bölgesel Kalkınma ve Uyum Politikaları fonlarından en yüksek derecede yararlanabileceği anlamına gelmektedir. Buna ek olarak, çözüm sonrası Kıbrıs'ta, Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti sınır bölgelerinin yararlandığı gibi özel fonların da geçerli olacağı öngörülebilir. Dolayısıyla, Kıbrıs sorununun çözümü ile birlikte, KTT'nda limanların, havaalanlarının ve diğer altyapının geliştirilmesi ve ada çapında sosyal uyumun teşviki için AB fonlarının adaya yönlendirilmesini beklemekteyiz. Doğrudan desteğe, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Avrupa Yatırım Bankası (EIB) gibi kurumların vereceği krediler de eklenebilir.

5. Özel yabancı yatırım. Tüm bu faktörler bir araya gelerek uluslararası medyanın Kıbrıs'a ilgisini artıracak, "olumlu" haberler çıkacak, ve bu da, özel yabancı yatırımcıların Kıbrıs'a olan ilgisini artıracak. Kredi notlarının da artması muhtemeldir ki bu da, şu anki borçlanma maliyetlerinin düşmesi demektir. Örneğin, kredi derecelendirme kuruluşu Fitch, Nisan 2016'da, Kıbrıs sorununun çözümünün Kıbrıs'taki "her iki tarafa" da fayda sağlayacağını belirtmiştir.²⁵

3.2 Turizmde fırsatlar

Türkiye, turizm için hızla büyüyen bir kaynak pazardır

1996 yılında Yunanistan ve Türkiye savaşın eşliğine gelmişlerdi ve aralarında çok az ticaret vardı. Dolayısıyla, o zamanlar çok az kişi iki ülke arasında ticaret ve turizmin artacağını düşünüyordu. Ancak 1999 yılında ilişkilerde buzlar eridi²⁶ ve iki ülke arasındaki ticaret ve turizm büyük oranda arttı.²⁷ 2002 yılında (Türkiye'de 2001'de yaşanan bankalar krizinden sonra) Yunanistan'a Türkiye'den gelen turist sayısı 1999 yılına göre 12 kat arttı. Türkiye'ye ise Yunanistan'dan gelen

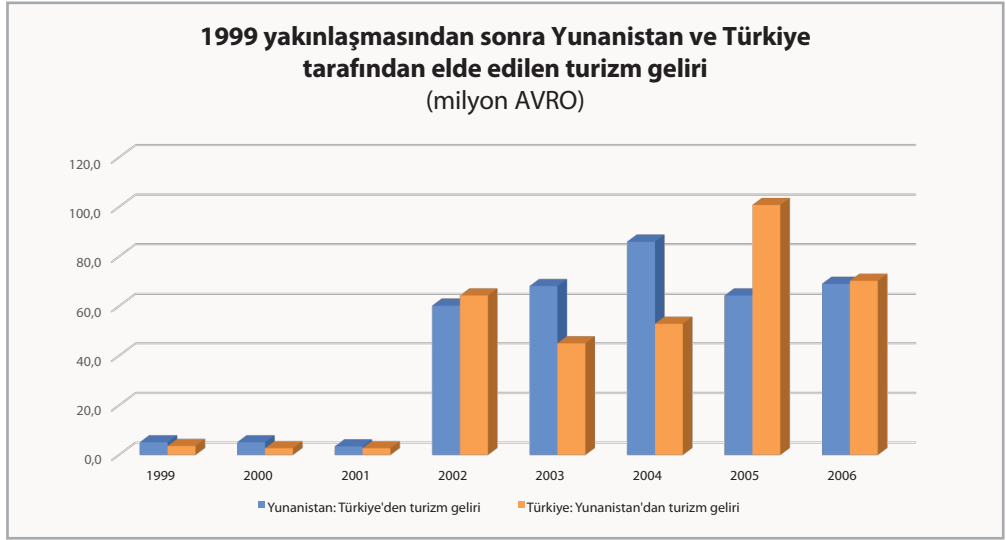
²⁵ "Fitch puts long-term credit rating at B+ (updated)," *Cyprus Mail*, 23 Nisan 2016, <https://cyprus-mail.com/old/2016/04/23/fitch-puts-long-term-credit-rating-at-b/>.

²⁶ James Ker-Lindsay, *Crisis and Conciliation: A year of rapprochement between Greece and Turkey*, I.B.Tauris (2007).

²⁷ Mullen, Antoniadou-Kyriacou and Oğuz, *The Day After: Commercial Opportunities following a solution to the Cyprus problem*, PRIO 2008, <https://cyprus.prio.org/Publications/Publication/?x=1169>.

turist sayısı neredeyse 18 kat arttı. Her iki ekonomi de bundan fayda sağladı. Çözüm-sonrası Kıbrıs'ta da, bu kadar belirgin olmasa bile, benzer bir trend bekleyebiliriz. Türkiye, büyümekte olan orta sınıf sayesinde, küresel turizm operatörleri için halihazırda büyük ve hızla büyüyen bir pazardır. Türkiye'de dışa yönelik turizm (uluslararası gidişler) 2008 yılında 4.9 milyondan 2017 yılında 8.9 milyona yükseldi (Şekil 3.2) ve Yunanistan'a Türkiye'den yapılan turistik gelişler, aynı dönemde üç katından fazla arttı. Türk turistler ortalama olarak Yunan turistlerden daha fazla harcıyor. OECD verilerinden yola çıkarak yaptığımız hesaba göre, 2017 yılında Türk turistler her ziyarette 478 Avro, Yunan turistler ise 248 Avro (Yunan turistlerin KRT'nda yaptığı harcama yaklaşık 350 Avro'dur ve daha yüksektir) harcadı.

Şekil 3.1

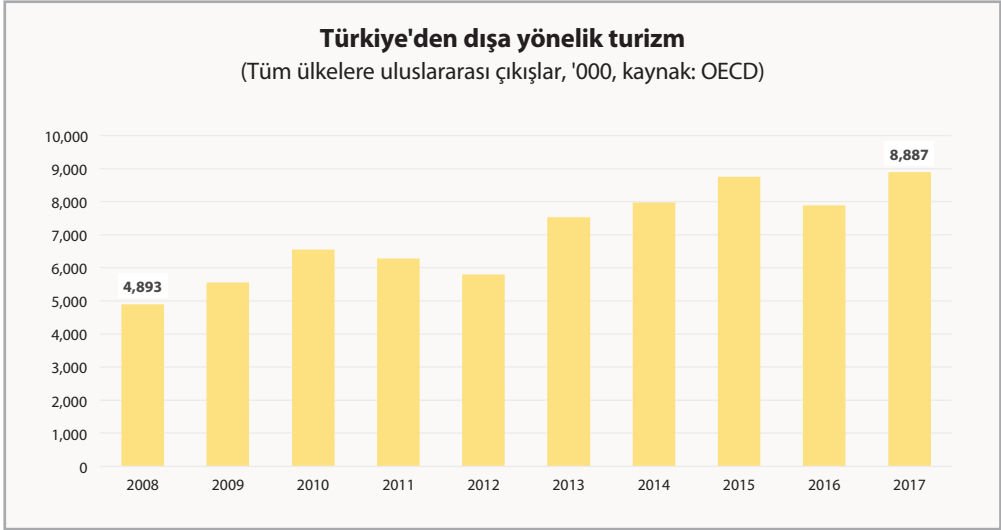

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Halihazırda yılda 1.4 milyon Türk turist kuzey Kıbrıs'ı ziyaret ediyor, ancak güneye geçemiyor. Birleşik bir ada, onlara daha büyük bir çeşitlilik sunacak ve fiyatların Avro cinsinden olmasını dengelemeye yardım edecek. Aynı Kıbrıslı Türk perakendecilerin şu anda Türk lirası, Sterlin veya Avro cinsinden ödeme kabul ettikleri gibi, birleşik Kıbrıs'taki özel tüccarların da döviz cinsinden ödeme kabul etme özgürlüklerini kullanacaklarını öngörmekteyiz. Ada çapında turizmin önündeki engellerin kalkması ile, diğer ülkelerden turistler için de daha büyük bir çeşitlilik ortaya çıkacak. Deniz tatili için gelen turistlere ek olarak, din, kültürel miras, konferans, marina ve gemi seyahati turizmi gibi niş pazarlar için önemli bir potansiyel söz konusudur. Adanın her iki tarafındaki önemli dini mekanlar hem Hristiyan hem Müslüman turistlerin ilgisini çekecek ve çözümden sonra buralara ulaşmak adanın herhangi bir yerinden çok daha kolay olacak. Bunlar arasında KTT'ndeki Apostolos Andreas manastırı ve KRT'ndeki Hala Sultan Tekkesi de vardır. Salamis ve Gazimağusa surlar içi, muhtemelen Dünya Kültürel Mirası arasına girecek.

Bu da, bu bölgelerin turistler açısından görünürlüğüne artıracak. Kültürel mirasa meraklı turistler örneğin, Başta Kral Mezarlarını, Limasol'da Kurion'u ve Gazimağusa'da Salamis'i ziyaret edebilecekler. Din veya arkeoloji turizmi yapmak isteyenler açısından da İsrail, Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs'ı kapsayan gemi seyahati turizmi çok cazip olacak.

Şekil 3.2

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Artan kapasiteye yatırım

Hem KRT hem de KTT'ndaki turizm sektörleri geçmişte kapasite kısıtlıklarından olumsuz etkilenmişlerdir. Kapalı Maraş'ın uluslararası toplum tarafından tanınan şartlarda açılması ve her yıl artan sayılarda seyahat eden Türk vatandaşlarını cezbetme potansiyelinin yanı sıra, ortaya çıkan büyük çeşitliliğe ilgi duyan turistler, otellere ve diğer turizm ile alakalı altyapıya yatırımı teşvik edecek; kültürel miras alanlarının iyileştirilmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla, mevcut pazar herkes için büyüyecektir.

3.3 Doğalgazda fırsatlar

Yaklaşık 4.5 trilyon ayak küplük (tcf) doğalgaza sahip olduğu tahmin edilen Kıbrıs açıklarındaki Afrodite sahası ilk olarak 2011 yılında keşfedilmişti. Ancak bu sahadan 2025 yılından önce doğalgaz çıkarılmayacak.²⁸ 2010 yılında keşfedilen İsrail'e ait Leviathan sahası (20 tcf) ise Aralık 2019'un sonlarında üretime başladı. Afrodite'in üretime geçmesi, sahanın nispeten küçük olması

²⁸ "Cyprus expects first natgas output from Aphrodite field by 2025,"Devika Krishna Kumar, Reuters, 3 Mayıs 2019, <https://uk.reuters.com/article/cyprus-energy/cyprus-expects-first-natgas-output-from-aphrodite-field-by-2025-idUKL3N22F2N3>.

ve düşük doğalgaz fiyatları nedeniyle gecikti. Bu da 240-320 kilometrelik bir boru hattı inşa ederek doğalgazın Mısır'a gönderilmesini ve burada maliyetli bir işlem ile sıvılaştırılmasını (LNG) ticari olarak zor bir hale getirdi. Düşük fiyatlar, devletin doğalgazdan elde edeceği gelirin de sıkça bahsedilen 9.3 milyar dolardan önemli miktarda daha düşük olabileceği anlamına gelir. Bazı tahminlere göre, bu rakam 0.6 milyar dolar seviyesindedir.²⁹ Şu an için sahanın boyutu göz önünde bulundurulduğunda Afrodit için başka sürdürülebilir bir ihracat alternatifi yoktur. Kıbrıs sorunu nedeniyle şirketler daha kısa olacak ve doğalgazı Türkiye'ye taşıyarak ya direkt olarak deniz kıyısındaki özel elektrik santrallerine, ya da Avrupa doğalgaz hattı şebekesine dahil edecek 80 kilometrelik boru hattını inşa edememektedir. Daha ucuz ve daha hızlı opsiyon imkanlar dahilinde olmadığından, Afrodit gazını Mısır'a gönderme anlaşmasının ilk bölümü imzalanmadan önce Kıbrıs Cumhuriyeti hükümeti şirketlerin daha dezavantajlı şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Dahası, hükümet şu anda ihracat anlaşması ile ilgili olarak İsrail'in baskısı altındadır.³⁰ Aynı zamanda, Kıbrıs sorununa bağlı olarak yaşanan ihtilaf nedeniyle Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) içerisinde faaliyet gösteren şirketler açısından riskler (ve dolayısıyla sigorta ve diğer maliyetler) sürekli olarak artmaktadır. Kıbrıs sorununun çözümü doğalgaz ihracatı için yeni opsiyonlar yaratacak, bu da birleşik Kıbrıs'ı, mevcut kısıtlı ihracat opsiyonlarından kaynaklanan baskılara daha az açık hale getirecek. Doğalgaz için ayrı bir tahmin yapmamış olsak da, doğalgazın araştırılması, çıkarılması ve işletilmesi, madencilik ve taş ocakçılığı, imalat, inşaat ve profesyonel hizmetler gibi bir dizi sektör için olumlu bir etki yaratacak ve devletin elde edeceği gelirine dair yapılmakta olan iddialı tahminleri daha gerçekçi hale getirecektir.

3.4 Gemicilikte fırsatlar

KTT'nda gemicilik, Gazimağusa limanının uluslararası alanda tanınmış bir liman olmamasından dolayı geri kalmış durumdadır. Kıbrıs sorununun çözümünden sonra, AB fonlarıyla limanın AB standartlarına çıkarılması beklenmektedir. Bu da Gazimağusa'yı, Türkiye ve Orta Doğu ile ticarete kilit bir liman haline getirecek. Bundan KRT da faydalanacak, çünkü şu anda KRT'ndaki bir şirket tarafından işletilen veya Kıbrıs Cumhuriyeti bandıralı olan herhangi bir gemi Türkiye'de demirleyememektedir. Bu dezavantaj istatistiklerle de ortadadır. 2017 yılında, KTT'ndaki tanınmamış limanlara 2,070 gemi gelmiştir. KRT'ndaki limanlara ise, ekonomisi beş kat daha büyük olmasına ve limanları uluslararası olarak tanınmış olmasına rağmen, aynı dönemde bu limanlara 2,923 gemi uğramıştır. Kıbrıs sorununun KRT gemicilik sektörüne maliyeti, sektörün kendisi tarafından yapılan hesaba göre, yılda 100 milyon Avrodur.³¹ Bu engellere rağmen, Kıbrıs

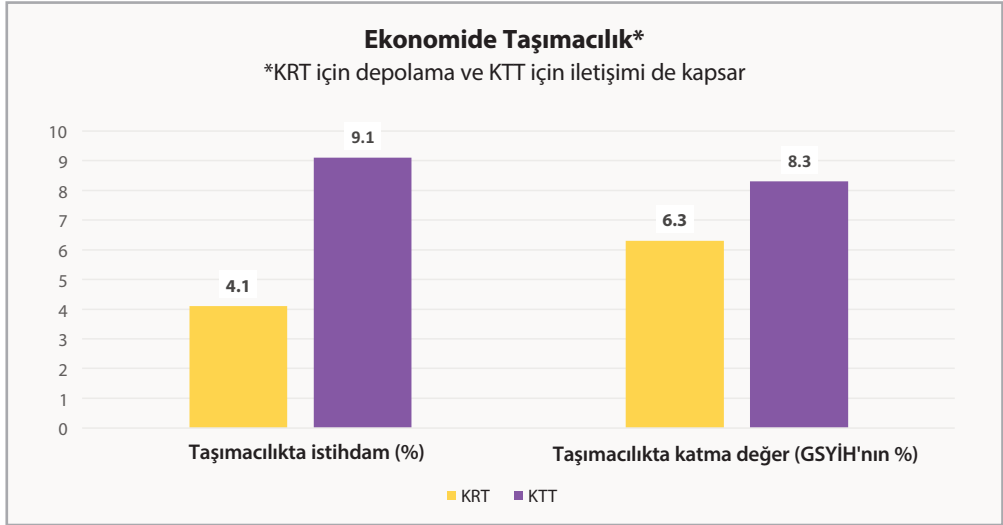
²⁹ "Scrutinising the Aphrodite gas deal," Charles Ellinas, *Cyprus Mail*, 9 Haziran 2019, <http://tekmormonitor.blogspot.com/2019/06/scrutinising-aphrodite-gas-deal-cyprus.html>.

³⁰ "Dispute with Israel will not affect development of Aphrodite, minister says," Evie Andreou, *Cyprus Mail*, 9 Aralık 2019, <https://cyprus-mail.com/2019/12/09/dispute-with-israel-will-not-affect-development-of-aphrodite-minister-says/>.

³¹ "Cyprus solution good for shipping," 17 Eylül 2015, Country Profiler, <https://www.cyprusprofile.com/en/articles/cyprus-solution-good-for-shipping/>.

Cumhuriyeti dünyadaki 10. ve AB'deki 3. en büyük ticari filo sahipidir. Aynı zamanda, AB'deki en büyük gemi işletme merkezlerinden biridir ve sektör, KRT'nun GSYİH'sına %6 oranında katkı yapmaktadır. Dolayısıyla, gemicilik sektörü dirençlidir ve birleşik bir Kıbrıs'tan elde edeceği çok büyük avantajlar vardır. Mesela, Gazimağusa veya Limasol, bölgenin yük konteyneri merkezi olabilir. Gemicilik sektörünün büyümesi hukuk ve muhasebe gibi buna destek sektörlerde de ek işler yaratacak.

Şekil 3.3

Kaynaklar: Cystat, Devlet Planlama Örgütü.

3.5 Profesyonel hizmetlerde fırsatlar

KRT profesyonel hizmetlerde çok başarılıdır. 2018 yılında profesyonel hizmetler KRT'nda GSYİH'nın %8.5'ini oluşturdu ve 30,000'e yakın (işgücünün %6.9'u) kişiye istihdam sağladı.³² Şirketler, Londra, New York, Hong Kong ve Singapur gibi büyük finansal merkezlerin aşına olduğu Anglosakson hukuk sistemine sahip olduğu için; iş yapmaya elverişli vergi sistemi; ve Lüksemburg gibi merkezlere kıyasla daha düşük maliyetler nedeniyle KRT ile iş yapmakta veya şirketlerinin merkezini orada kurmaktadır. Bugün, Türkiye'deki şirketlerin merkezlerini KRT'nda kurma opsiyonları yoktur. Kursalar bile çalışanları arasında Türkçe konuşan birilerini bulmak çok zordur. Tüm bunlar bir çözümden sonra değişecek. Hem Türkiye'deki şirketler, hem de çokuluslu şirketlerin merkezleri, birçok Türkçe konuşan kişinin de bulunduğu Avro bölgesi ve AB üyesi bir devletteki profesyonel hizmetlerden faydalanmak isteyecek. KRT'ndaki avukat ve muhasebeciler, 65 milyon Avroluk Türk pazarına girebilmek için KTT'ndaki meslektaşları ile iş ortaklığı yapmak

³² KTT için eşdeğer istatistikler mevcut değildir.

isteyecekler. Bu, KTT'ndeki muhasebeciler ve avukatlar için de iş imkanlarının önemli oranda artması ve eğitimli genç Kıbrıslı Türklerin yurt dışına göçünün azalması anlamına gelecek.

3.6 Yüksek öğretimde fırsatlar

KRT'nun profesyonel hizmetler alanında avantajı olduğu gibi, KTT'nun da yüksek öğretim alanında avantajı vardır. Yüksek öğretim, turizm sektörü için iyi bir tamamlayıcıdır, çünkü öğrenciler kış aylarında, turistler ise yaz aylarında ülkeye gelirler. Yüksek öğretim, konut talebini artırdığından gayrimenkul sektörünü de destekler. Uluslararası tanınmamışlık ile ilgili sorunlarına rağmen, KTT'nda yüksek öğretim halihazırda ekonomiye çok önemli bir katkı sağlamakta, günümüzde, ekonomiye neredeyse turizmin getirdiği kadar döviz geliri getirmektedir. 2017'de yüksek öğretimden 766 milyon dolar elde edilirken (KTT GSYİH'sının %19'u) turizmden 865 milyon dolar elde edildi.³³

KTT'ndaki yabancı öğrenci sayısı hızla artarak 2016/17'de 80,874'e yükseldi. Bu rakam, 2003/04'te 20,683 idi (Şekil 3.4). Bunların 55,329'u Türkiye'den gelen öğrencilerdi. Üniversiteler, tanınmama sorunlarına rağmen, birçok programı İngilizce sunarak ve program veya fakültelerini Türkiye'de veya başka ülkelerdeki uluslararası tanınmış kurumlarla ilişkilendirerek şartlara uyum sağlayabildiklerini ve yenilikçi olduklarını göstermişlerdir. KTT'ndaki üniversitelerde sunulan tüm programlar Bolonya sürecinin bir parçası olan Türkiye Yüksek Öğretim Kurulu tarafından akredite edilmektedir. Programlar sürekli olarak gözden geçirilmekte ve asgari gereklilikleri yerine getirmeyenler akreditasyon listesinden çıkarılmaktadır. Buna ek olarak, bazı üniversiteler program bazında akreditasyon almayı başarmıştır - örneğin, mühendislik, işletme ve ekonomi için ABET'ten (uygulamalı ve doğal bilimlerde, bilgisayar, mühendislik ve mühendislik teknolojisi alanlarındaki programları akredite eden bir kurum) ve FIBAA (bir başka Avrupa akreditasyon ajansı).

Dünya Bankası tarafından yapılan bir araştırma³⁴ KTT'ndaki yüksek öğretim sektöründeki hızlı büyümenin hem eğitim kalitesi hem de sosyokültürel konular bakımından sorunlara neden olduğunu ortaya çıkarmıştır.³⁵ Aynı çalışmada, KTT'ndaki yüksek öğretim sektörünün daha sürdürülebilir olabilmesi için, sektörün, öğrenci sayısı yerine kaliteyi odağına alan daha koordineli ve stratejik bir yaklaşım benimsemesi gerektiği yer almaktadır. Kıbrıs sorununun çözümü, KTT yüksek öğretim kurumlarının AB yapısal fonlarından ve büyük akademik sübvansiyonlardan faydalanabilmesine kapı açacak. Bu da, araştırma ve geliştirmeye daha fazla konsantre olmalarına ve daha iyi kurumlar yaratmalarına yardımcı olacak.

KRT'nda yüksek öğretimin potansiyeli henüz yeni yeni anlaşılmıştır. 2010/11 ve 2016/17 akademik yılları arasında yurtdışından gelen öğrenci sayısı iki katından fazla artmış olsa da, 2016/17 yılında öğrenci sayısı sadece 22,756 olmuştur. KRT'nda yüksek öğretimden elde edilen

³³ SPO, *Economic and Social Indicators*, 2017, <http://www.devplan.org/Frame-eng.html>.

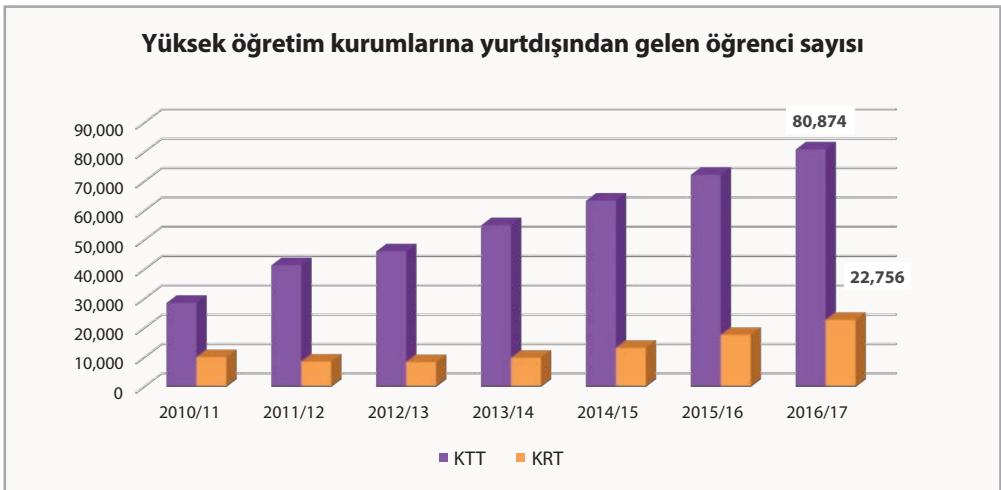
³⁴ Arnhold, N., Vossensteyn, H., Surssock, A., Ziegele, F., Gibbs, A., Kovacevic, M., & Puttmann, V. (2016). *The Map and the Compass – Strategic directions for higher education in the Turkish Cypriot Community (TCc)*.

³⁵ Örneğin, bazı kurumların kaçak çalışma veya insan kaçakçılığı için paravan olarak kullanıldığı söylenmektedir.

döviz geliri ile ilgili istatistik yoktur. Ancak en son verilere göre, 2014 yılında yüksek öğretim sektöründen (Kıbrıslı öğrenciler de dahil) elde edilen brüt hasıla 185 milyon Avro olmuştur. Buna göre sektörün ekonomiye katkısı KTT'nda olduğunun epey altındadır.

Yüksek öğretim, çözüm sonrası Kıbrıs'ta çok büyük ve uzun-vadeli bir gelişme potansiyeline sahiptir. Özellikle de öğrencilerin hareket etmesini kolaylaştıracak toplu taşımaya yatırım yapılır ve yüksek öğretim kurslarının iş piyasasındaki beceri talebi ile uyumlu olması temin edilirse. KTT'ndaki üniversiteler uluslararası tanınırlık kazanacak, KRT'ndaki üniversiteler de Kıbrıs'ın AB dışındaki ülkelerde bir yüksek öğretim merkezi olarak halihazırda biliniyor olmasından avantaj sağlayacak. Kıbrıs'ta çözüm, yüksek öğretim kurumlarının öğrenci piyasalarını çok daha etkin şekilde çeşitlendirmesine olanak sağlayacak. Avrupa Birliği fonlarının yanı sıra, yüksek öğretim kurumları daha fazla ortak ve çift programlar ve dereceler uygulayabilecekler. Bununla birlikte, tamamıyla Bolonya sürecinin bir parçası olmak KTT yüksek öğretim kurumları için zor olacak. Sürece katılım her ne kadar Bolonya kriterlerine uymayanların otomatik olarak kapanması anlamına gelmese de, bu kurumlar en azından başlangıçta öğrenci, eğitmen değişimi ve araştırma fonlarının dışında kalacak. Yüksek öğretim sektörünün çözüm sonrası potansiyeline dair iyimserliğimiz, KTT üniversitelerinin sınırlı kaynaklar, Türkiye üniversiteleri (200'den fazla) ile sert rekabet ve tanınma sorunlarına rağmen halihazırda önemli derecede büyümüş olmasından kaynaklanmaktadır. Çözümle birlikte, sadece Türkiye'den değil, Orta Doğu, Orta Asya ve Afrika'dan da daha çok sayıda ve daha yüksek lise başarısına sahip öğrencileri çekebilecekler. Ancak, KTT'ndaki üniversitelerin yeni duruma uyum sağlayabilmeleri için bir süre geçmesi gerekeceği gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda, yüksek öğretim için barış kazanım payının az olacağını tahmin etmekteyiz: 2040'a kadar sadece 88 milyon Avro (Bölüm 4'e bakınız).

Şekil 3.4

Kaynaklar: Cystat, Devlet Planlama Örgütü.

3.7 Toptan ve perakende ticaretinde fırsatlar

Toptancılık ve perakendecilik sektörleri her iki toplumda da büyüktür. Sektör KTT'nda GSYİH'nın %10.9'unu ve KRT'nda da %9.4'ünü oluşturmaktadır ve Kıbrıs sorununun çözümünden en çok kazanacak olan sektördür. KTT'ndaki istihdamın %17.6'sı ve KRT'ndaki istihdamın %16'sı toptancılık ve perakendecilik sektörleridir. Bu sektörlerin çözümden fayda sağlayacak olmasının ana nedeni, zincirleme etkidir. Daha fazla turist, otellerde daha çok tedarik, daha çok yiyecek, içecek, giyim ve ayakkabı, hediyelik eşya için yeni bir talep oluşturacak. Daha fazla öğrenci ise, daha yüksek yiyecek ve giyim (ve tabii ki konaklama) talebi demektir. Türkiye pazarının Kıbrıslı Rumlara, AB pazarının ise Kıbrıslı Türklere açılması toptancılar için seçenekleri artıracak, genişleyen bir ekonomi, genel olarak daha yüksek istihdam sayesinde sektörler için ek talep yaratacak.

BÖLÜM 4:

BARIŞIN SAĞLAYACAĞI GETİRİLER NE KADAR BÜYÜK OLABİLİR?

4.1 2014'teki yaklaşım üzerinde yapılan ayarlamalar

"Barış getirisi" çözüm durumunda ekonominin öngörülen büyüklüğü ile çözümsüzlük durumunda ekonominin öngörülen büyüklüğü arasındaki farktır. Barış getirisini hesaplayabilmek için 2014'teki *Cyprus Peace Dividend Revisited* raporundaki gibi iki yaklaşım benimsedik. Birincisi, her bir sektördeki fırsatları ayrı ayrı değerlendiren tahmindir ve Bölüm 3'teki argümanları temel alır. Bu yaklaşımla, çözümün, ekonominin her sektörü üzerindeki etkisine dair tahmin yapmış bulunmaktayız. Sektör bazlı her tahmin için (referans, düşük ve yüksek) 60,000 civarında veri göstergesi vardır. İkinci yaklaşım toplam faktör verimliliği (TFV) büyümesini temel alan tahmindir. TFV tahmini tek bir genel GSYİH reel büyüme oranı ortaya çıkarırken, sektör bazlı tahmin her sektör için barış getirisini görmemizi sağlar. 2019-20 (KRT) ve 2018-20 (KTT) için birebir aynı tahminleri yaptıktan sonra referans yıl olarak seçilen 2021'den başlayarak (1. Yıl) sektörel ve TFV tahminler için bu iki farklı metodolojiyi kullandık. Her iki yaklaşımda da 2017 sabit fiyatları kullanıldı.³⁶

Büyüme oranlarını tahmin edebilmek için öngörülerimizi dört etaba ayırdık ve her bir dönemi, önceki yıllardaki iş döngüsünün eşdeğer etaplarındaki büyüme oranlarına "iliştirdik." Daha sonra da bu tarihsel büyüme oranlarına farklı kesintiler uyguladık. Bu kesintilerin nedeni şudur: Her iki tahminimizde de en önemli varsayımlarımızdan biri, dört dönemdeki büyüme oranlarının, hiçbir zaman iş döngüsünün geçmişteki eşdeğer dönemlerinde olduğu kadar yüksek olmayacağı varsayımdır. 2008 yılındaki küresel kriz ve 2013'te KRT'nu da etkileyen Avro bölgesi krizi, bankacılıkta daha katı düzenlemelere ve risk yönetimine neden olmuştur. Bu da demektir ki, kredilerden kaynaklı inşaat balonları, tamamıyla imkânsız olmasa da, geçmişe kıyasla daha zor ortaya çıkacaktır.

2014 tahminimizden aldığımız geri dönüşlerin ardından her iki yaklaşımda da temel bir ayarlama yaptık. Tek bir rakama odaklanmak yerine, hem sektör-bazlı hem de TFV tahminlerimizde, tahmin *aralıkları* ürettik (düşük, referans, yüksek). Bu, hem standart uygulamaya daha yakındır, hem de, barış kazanım payının büyüklüğünün, hem baştaki varsayımlara, hem de ekonomik faaliyeti azaltacak veya artıracak bir dizi politikaya bağlı olduğu gerçeğini dikkate almaktadır. (Bölüm 5'e bakınız).

³⁶ Bu, her iki toplumdaki ulusal hesapları birleştirip uyumlu bir veri seti ortaya çıkararak ve sonra da bunu 2017 yılına dayandırarak oluşturuldu.

4.2 Sektörel tahmin: Özet sonuçlar

Çözumsuzlük durumundaki sektörel tahminlerimiz için, her iki toplumdaki ekonominin 2021'den itibaren, son 15 yılda elde ettiği büyümenin ortalaması kadar büyüyeceğini varsaydık. Bu dönemde ortalama GSYİH reel büyüme oranı KRT için %1.9, KTT için %4.9 idi.³⁷ Çözüm durumundaki sektörel tahmin için 2014 raporumuzda benimsediğimize benzer bir yaklaşım benimseyerek tahmini dört döneme ayırdık. Her bir dönem, önceki yıllardaki iş döngüsünün eşdeğer etaplarındaki büyüme oranlarına iliştilirdi. Ancak, ve daha da önemlisi, her referans dönemdeki büyüme oranı, küresel ekonomide yukarıda bahsedilen değişikliklerden dolayı artık *bu tarz büyüme oranları beklemediğimiz gerçeğinden hareketle, önemli miktarda* azaltıldı. Farklı etaplarda yaptığımız farklı azaltmalar ve tabloları ile ilgili detaylı tartışmaları Teknik Ek'te bulabilirsiniz (Tablo A1.1).

Tüm ada için barış kazanım payı

Üç senaryomuz altında (referans, düşük ve yüksek) barış kazanım payı ile ilgili sonuçlar (çözüm durumunda sabit fiyatlarla GSYİH eksi çözümsüzlük durumunda sabit fiyatlarla GSYİH) şu şekildedir:

Tablo 4.1

Barış getirisi özet: Sektörel tüm-Kıbrıs tahmini	Çözüm ile	Çözumsuzlük durumunda	Barış getirisi (a)
Referans senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: sabit fiyatlarla GSYİH (milyon Avro)	54,357	40,259	14,097
Gelirler: Sabit fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH (Avro)	33,957	25,151	8,807
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%3.8	%2.3	%1.6
Düşük senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: sabit fiyatlarla GSYİH (milyon Avro)	49,902	40,259	9,642
Gelirler: Sabit fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH (Avro)	31,174	25,151	6,024
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%3.4	%2.3	%1.1
Yüksek senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: sabit fiyatlarla GSYİH (milyon Avro)	59,683	40,259	19,424
Gelirler: Sabit fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH (Avro)	37,285	25,151	12,134
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%4.3	%2.3	%2.0

(a) Çözüm durumundaki sonuç ile çözümsüzlük durumundaki sonuç arasındaki fark.

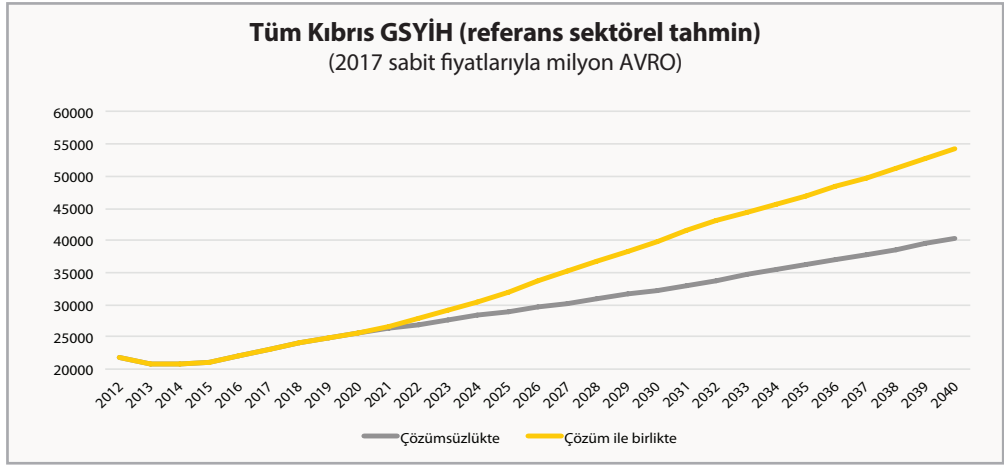
Kaynak: Yazarların sektörel tahmini.

³⁷ KRT için 2009-2018 ve KTT için 2008-2017. 2008-17 yıllarında KRT büyüme oranı ortalama %0.5 idi çünkü hala 2013 finansal krizinin etkileri devam etmekteydi.

- **Tüm Kıbrıs referans GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda GSYİH, çözümsüzlüğe kıyasla 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 14 milyar Avro kadar daha yüksektir.
- **Tüm Kıbrıs düşük GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda GSYİH, çözümsüzlüğe kıyasla 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 9.6 milyar Avro daha yüksektir.
- **Tüm Kıbrıs yüksek GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda GSYİH, çözümsüzlüğe kıyasla 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 19.4 milyar Avro daha yüksektir.

Tahmin sonuçları açıkça göstermektedir ki, düşük tahmin senaryosunda bile, birleşik Kıbrıs'ta 2040 yılı itibarıyla yaklaşık 10 milyar Avroluk bir barış getirisi söz konusudur (referans tahmin). Bu da, tüm Kıbrıslılar için daha fazla iş ve daha yüksek refah demektir.

Şekil 4.2

Kaynak: Yazarların sektörel tahmini.

Birleşik bir ekonomide üretim ne kadar yüksek olursa, adada yaşayan herkes için kişi başına düşen gelir de o kadar yüksek olacaktır. Tahmin sonuçları, çözümün kişi başına düşen GSYİH'ya önemli miktarda etkisinin olacağını göstermektedir.

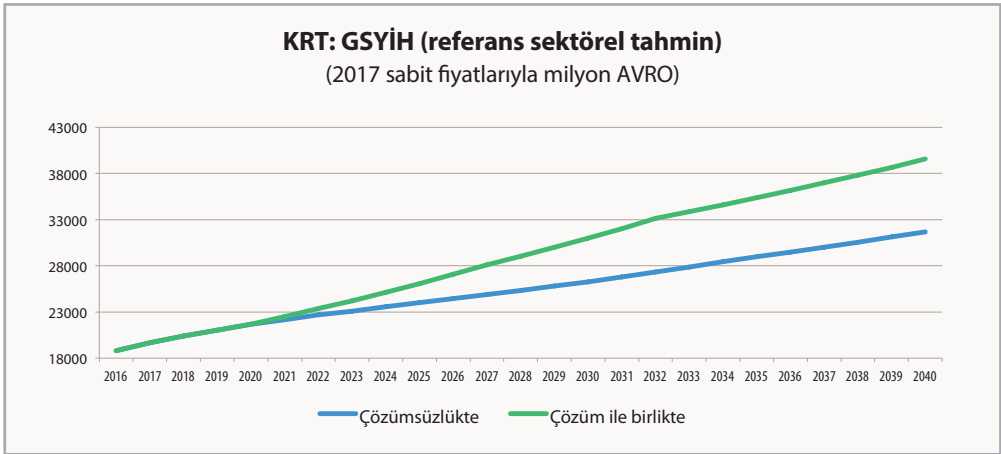
- **Tüm-Kıbrıs referans kişi başına düşen GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, kişi başına düşen GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 8,807 Avro daha yüksektir.
- **Tüm-Kıbrıs düşük kişi başına düşen GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, kişi başına düşen GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 6,024 Avro daha yüksektir.
- **Tüm-Kıbrıs yüksek kişi başına düşen GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, kişi başına düşen GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 12,134 Avro daha yüksektir.

KRT'nda barış getirisi

Kıbrıs sorununun çözümü, KRT ekonomisinin potansiyel üretim düzeyini otomatik olarak artıracak ve çözümsüzlük durumunda üretebileceğinden daha fazlasını üretmesini sağlayacaktır. Üç senaryomuz altında (referans, düşük ve yüksek) barış kazanım payı ile ilgili sonuçlar (çözüm durumunda sabit fiyatlarla GSYİH eksi çözümsüzlük durumunda sabit fiyatlarla GSYİH) şu şekildedir:

- **KRT referans GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, KRT'nda GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 7.9 milyar Avro daha yüksektir (Tablo 4.5'e bakınız).
- **KRT düşük GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, KRT'nda GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 5.6 milyar Avro daha yüksektir.
- **KRT yüksek GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, KRT'nda GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 10.5 milyar Avro daha yüksektir.

Şekil 4.3

Kaynak: Yazarların sektörel tahmini.

Yeni potansiyelin kullanımı KRT'nun kişi başına düşen GSYİH'sına şu şekilde olumlu katkı yapacaktır.

- **KRT referans kişi başına düşen GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, kişi başına düşen GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 7,038 Avro daha yüksektir.
- **KRT yüksek kişi başına düşen GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, kişi başına düşen GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 9,338 Avro daha yüksektir.
- **KRT düşük kişi başına düşen GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, kişi başına düşen GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 4,962 Avro daha yüksektir.

KTT'nda barışı geliri

Yeni ürünlere ve girdi piyasalarına erişim KTT ekonomisinin ölçekler ekonomisinden kapsamlı şekilde faydalanarak üretim kapasitesini artırmasını sağlayacaktır. Hazırladığımız üç senaryo altında (düşük, referans, yüksek) barış kazanım payı ile ilgili sonuçlar (çözüm durumunda sabit fiyatlarla GSYİH, eksi çözümsüzlük durumunda sabit fiyatlarla GSYİH) şu şekildedir:

- **KTT referans GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, KTT'nda GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 6.2 milyar Avro daha yüksektir.

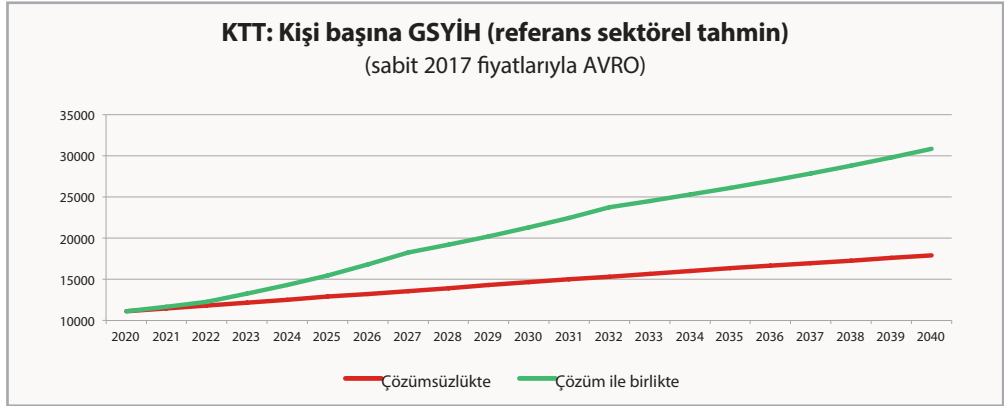

- **KTT yüksek GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, KTT'nda GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 9.0 milyar Avro daha yüksektir.
- **KTT düşük GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, KTT'nda GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 4.1 milyar Avro daha yüksektir

Kıbrıs sorununun çözümü Kıbrıslı Türklerin yüksek gelir ekonomileri grubuna dahil olmasını sağlayacaktır. Çözümün kişi başına düşen GSYİH'ya etkisi aşağıdaki şekildedir.

- **KTT referans kişi başına düşen GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, kişi başına düşen GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 12,942 Avro daha yüksektir.
- **KTT yüksek kişi başına düşen GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, kişi başına düşen GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 18,672 Avro daha yüksektir.
- **KTT düşük kişi başına düşen GSYİH tahmini:** Çözüm durumunda, kişi başına düşen GSYİH, 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlarla 8,503 Avro daha yüksektir.

Şekil 4.4

Kaynak: Yazarların sektörel tahmini.

Hazırladığımız üç senaryo kapsamında, referans tahminde, 2040 yılı itibarıyla KTT kişi başına düşen gelir sabit fiyatlarla KRT gelirlerinin %88'i kadar olacaktır. Bu oran yüksek tahminde %97, düşük tahminde %79'dur. Çözümsüzlük durumunda, KTT'nda kişi başına düşen GSYİH 2040 yılı itibarıyla KRT gelirlerinin sadece %63'üne ulaşacaktır. Bugün bu oran %45'tir.

4.3 Sektörel temelli sonuçlar

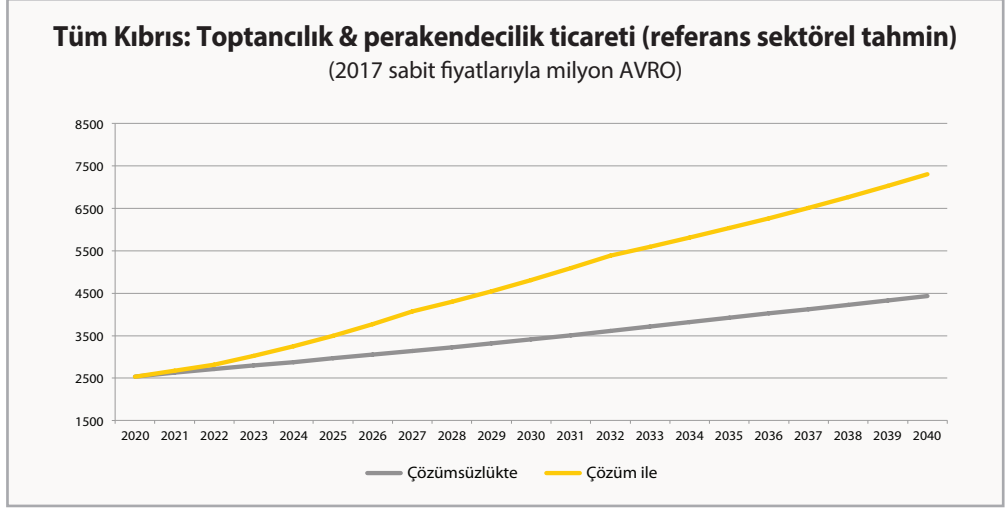
Bu bölümde sektör bazında büyüme kaynaklarını ana hatlarıyla ortaya koymaktayız. Burada, aşağıdan yukarıya bir yaklaşım benimseyerek birleşik Kıbrıs'ta GSYİH rakamlarına ulaşmaktayız. Bu, çözümün her sektör üzerindeki etkisini görmemize olanak tanımanın yanı sıra, her sektör için ortaya çıkan barış kazanım payını hesaplamamızı da sağlamaktadır. Bölüm 3'te belirtildiği üzere, Kıbrıs sorununun çözümü, daha büyük piyasalara erişim, yabancı doğrudan yatırımcıların

İlgisi, daha fazla AB ve ilgili fonlar ve benzeri nedenler de dahil, birçok nedenle ekonomik fırsatları artıracaktır. Sektör bazlı tahminlerimiz yukarıda belirtilen ve adadaki ekonomik faaliyetin artmasını sağlayacak faktörlerin en çok toptancılık ve perakendecilik, turizm, taşımacılık ve depolamacılık, ve eğitim sektörlerine fayda sağlayacağını göstermektedir.

Tablo 4.5

Özetle barış getirisi: Sektörel referans tahmin Sektör bazında katma değer (2017 sabit fiyatlarıyla milyon Avro)	2017 Gerçekleşen	2040 Çözumsuzlük durumunda	2040 Çözüm ile	2040'ta Barış getirisi
İnşaat	1,026	3,719	6,408	2,688
KRT	823	3,207	3,862	655
KTT	203	513	2,546	2,033
Toptancılık & perakendecilik ticareti	2,258	4,427	7,305	2,878
KRT	1865	3,152	4,757	1605
KTT	393	1275	2,548	1,273
Ulaşım & depolama	1,375	2,122	2,941	819
KRT	1213	1,958	2,658	699
KTT	162	164	283	119
Konaklama & yiyecek hizmetleri	1,560	3,067	4,160	1,093
KRT	1243	2,297	2,757	460
KTT	316	770	1,403	634
Profesyonel, bilimsel & teknik	1,882	5,242	5,941	698
KRT	1424	3,437	3,658	221
KTT	458	1805	2,282	477
Eğitim	1,287	1,806	1,894	88
KRT	1109	1,545	1,583	38
KTT	178	261	311	50
Diğerleri de dahil GSYİH (sektörel tahmin)	23,178	40,259	54,357	14,097
KRT	19649	31,668	39,560	7891
KTT	3530	8591	14,797	6,206
Kişi başına GSYİH (sektörel tahmin)	19,315	25,151	33,957	8,807
KRT	22860	28,245	35,283	7038
KTT	10367	17915	30,857	12,942
GSYİH reel büyüme oranı 20-yıllık ortalama, % (sektörel tahmin)				
KRT	-	%1.9	%3.1	%1.5
KTT	-	%3.9	%6.6	%3.1

Kaynak: İstatistik hizmetleri ve yazarların tahminleri.

Şekil 4.6

Kaynak: Yazarların sektörel tahmini.

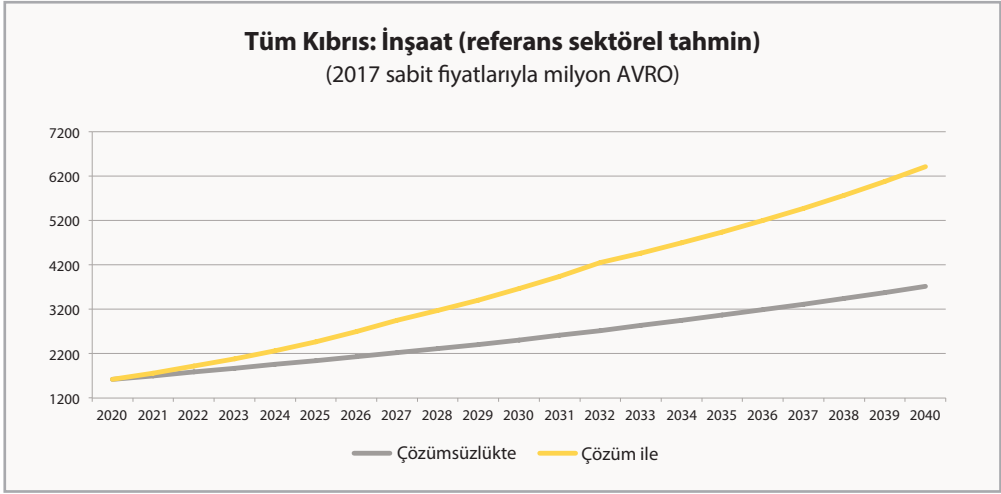
En çok toptancılık ve perakendecilik ticareti fayda sağlıyor

Toptancılık ve perakendecilik ticareti sektöründeki barış getirisi olarak hesapladığımız doğrudan olumlu etkinin, 2040 yılı itibarıyla kadar 2.9 milyar Avro kadar yüksek olacağını öngörmekteyiz. Turizm, yüksek öğretim ve inşaat gibi öncü sektörler de girdi sağlayacak olan sektör budur. İki nispeten küçük ekonominin çok hızlı bir şekilde entegre olmasını beklemekteyiz. Bu da, verimlilikte önemli kazanımlar yaratacak ve hem tüketici hem de üretici fazlası yaratacaktır. Kıbrıs sorununun çözümü sadece KTT'nun yeni pazarlara erişimini sağlayarak direk olarak AB ile ticaret yapmasına olanak sağlamayacak, aynı zamanda, KRT için de yeni bir hedef pazar yaratacaktır. Bu da, AB ile tarım dışı ürünlerde gümrük birliği içerisinde olan büyük Türkiye ekonomisidir. Genel olarak, toptancılık ve perakendecilik ticareti hem KTT hem KRT ekonomilerinde yüksek bir paya sahiptir. Tam da bu nedenle çözümden en çok fayda sağlayacak olan sektörlerdir.

İnşaat

Kıbrıs sorununun çözümü büyük sayıda inşaat projesine ihtiyaç yaratacaktır. Bu, ada çapında altyapı projeleri, Maraş'ın rehabilitasyonu, toprak düzenlemeleri sonucunda yer değiştirebilecek olanlar için konut, ve özellikle de KTT'nda limanların iyileştirilmesini içerecektir. İnşaat, diğer sektörlerle büyük oranda bağlantılı bir sektördür ve tipik olarak, çarpan etkisi nedeniyle bu sektörler çok büyük miktarda gelir sağlamaktadır. 2040 yılına kadar inşaat sektörünün ada çapında 6.4 milyar Avroya yükselmesini beklemekteyiz. Bu, çözümsüzlük durumunda olacağı noktadan 2.7 milyar Avro daha yüksektir. İnşaat sektörü için öngörülen barış getirisinin çoğu, oldukça yüksek büyüme potansiyeli olan KTT ekonomisinde ortaya çıkacaktır. Çözüm durumunda KTT inşaat sektörünün 2.5 milyar Avro büyüklüğüne erişmesini beklemekteyiz. Bu, çözümsüzlük durumunda olacağı noktadan beş kat daha yüksektir.

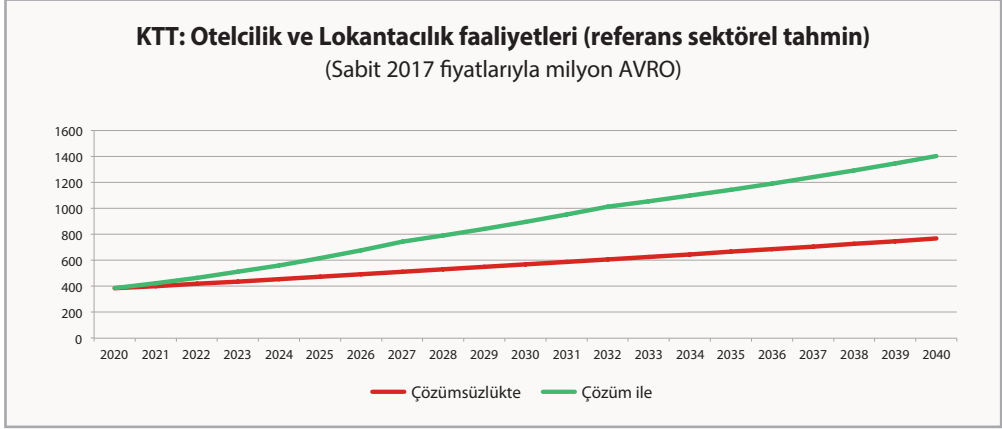
Şekil 4.7

Kaynak: Yazarların sektörel tahmini.

Turizm

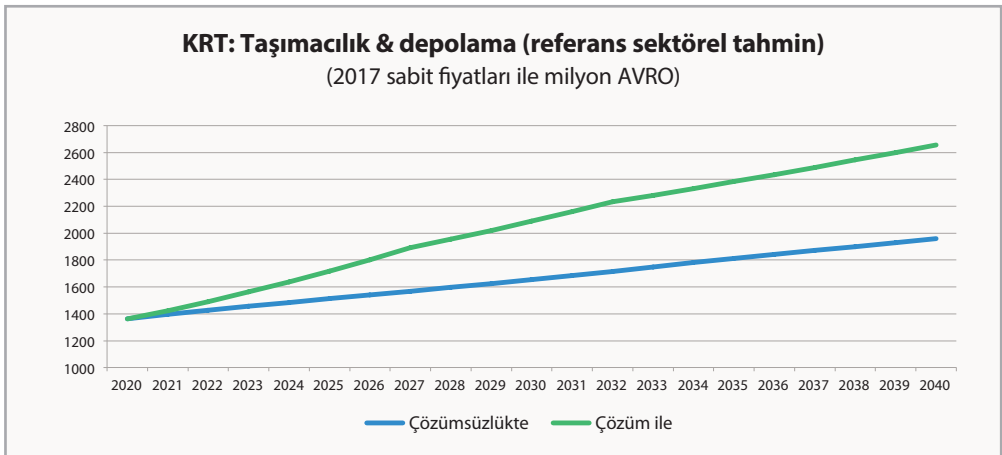
Turizm sektöründe hala tam olarak faydalanılmamış fırsatlar olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu sektörün adada bir çözüme olumlu şekilde tepki vermesini beklemekteyiz. Anlaşmazlığın giderilmesi ve Yeşil Hat üzerindeki *de facto* barikatın kalkması, Kıbrıs'ı bölgede daha cazip bir turizm destinasyonu haline getirecektir. Birleşik bir Kıbrıs, gelişmiş din turizmi, agro turizm ve sağlık turizmi gibi çok çeşitli turizm hizmetleri sunabilecek, halihazırda var olan deniz, güneş ve diğer eğlence turizmini geliştirmeye devam edebilecektir. Bu sektörde 2040 yılı itibarıyla 1 milyar Avroluk bir barış getirisi öngörmekteyiz. Bu tahmin, çözüm durumunda sadece sektördeki direkt ek katma değeri temsil etmektedir. Ancak turizm sektörü, tarım ve imalat gibi birçok diğer sektöre bağlı olduğundan ve tedarik zincirinde ulaştırma gibi tamamlayıcı hizmetler de olduğundan, çarpan etkisi yüksektir. Dolayısıyla, diğer sektörler aracılığıyla dolaylı katma değer de yaratacaktır. Adanın kuzeyindeki turizm sektörü güneyindeki kadar gelişmiş olmadığından, KTT ekonomisinin nispeten daha büyük fayda sağlaması beklenmektedir. KTT'ndeki turizm barış ketirisinin 2040 yılına kadar 634 milyon Avro olacağını tahmin etmekteyiz. Bu rakam, KRT için 460 milyon Avro olacaktır. Bu sektörün yarattığı toplam katma değer ise, tüm adada 2040 yılı itibarıyla 4.2 milyar Avro olması beklenmektedir.

Şekil 4.8

Kaynak: Yazarların sektörel tahmini.

Ulaşım ve depolama

Turizm sektöründeki büyüme, toptancılık/perakendecilik ticareti ve inşaat sektörlerindeki büyüme ile birlikte, ulaştırma sektörüne (havayolları ve gezi gemileri) doğrudan etki edecektir. Buna ek olarak, KRT gemicilik sektörünün çok büyük bir pazar olan Türkiye'ye açılması, sektöre ek katma değer sağlayacaktır. Taşımacılık/ulaştırma sektörünün 2040 yılına kadar 2.9 milyar Avro büyüyerek 819 milyon Avroluk bir barış getirisi yaratacağını tahmin etmekteyiz. Bu sektörde çözümün sağlayacağı faydanın çoğu KRT ekonomisine yansımaktadır.

Şekil 4.9

Kaynak: Yazarların sektörel tahmini.

4.4 İstihdamdaki artış

Daha güçlü ekonomik büyüme ile birlikte yeni iş alanları daha süratli bir şekilde açılacaktır. Kaç işin yaratılacağı, iş gücüne katılım oranı, GSYİH ve verimlilik arasındaki ilişki, nüfus artışı ve teknolojinin etkisi gibi birçok farklı unsura bağlıdır. Dolayısıyla, istihdam ile ilgili projeksiyonlarımız kesin değildir ve sadece ilk 10 yıl için (2021'den 2030'a kadar) tahmin yaptık. Kesin olmayan rakamlarla, Kıbrıs sorununun çözümünün, ilk 10 yılda, statükonun devamına kıyasla yaklaşık 100,000 yeni iş yaratmasını beklemekteyiz. Bu yeni işlerin yaklaşık 30,000'i turizm sektöründe, 18,000'i toptancılık ve perakendecilik ticaret sektörlerinde, 10,000'i inşaat sektöründe, ve yaklaşık 6,000'i havayolları ve gemicilik sektörlerinde olacaktır.

Tablo 4.10

Başlangıç tahmini: 10 yıl içerisinde çözüm sayesinde ortaya çıkacak yeni işler	
Turizm (Konaklama & yiyecek hizmetleri)	31,321
Toptancılık & perakendecilik ticareti	18,423
İnşaat	9,495
Taşımacılık (gemicilik & havayolları)	6,333
10. yıla kadar diğerleri de dahil istihdama toplam katkı	119,901

Kaynak: Yazarların tahminleri.

4.5 Sektörel tahminler için uygulanan testler: Duyarlılık ve dayanıklılık

Duyarlılık testi

Referans dönemi büyüme oranlarında yaptığımız farklı kesintilerin genel tahminimize etkisini kontrol etmek için hassasiyet testi uyguladık. Hassasiyet testi, tahminlerimizin yapılan varsayımlarla birlikte ne kadar riskli olduğunu görmemizi sağlamaktadır. Bu test, çözüm durumunda tüm-Kıbrıs GSYİH ve kişi başına düşen gelir için yapılmıştır.

Hassasiyet analizi göstermektedir ki, eğer "kesinti" %50'nin altına düşerse, o zaman birleşik Kıbrıs'ın GSYİH'sı 2040 yılına kadar 40 milyar Avrodan daha düşük olacak ve dolayısıyla çözümsüzlük durumundaki GSYİH düzeyinin çok altında kalacaktır. Diğer bir deyişle, eğer GSYİH büyüme oranı referans yılın büyüme oranının %50'sinin altında kalırsa, çözüm herhangi bir barış getirisi sağlamayacaktır. Kişi başına düşen GSYİH için ise, test, kişi başına düşen gelirin ekonominin büyümesinden etkilendiğini göstermektedir. GSYİH büyüme oranı referans yıl büyüme oranının %50'sinden az ise, kişi başına düşen gelir, çözümsüzlük durumunda gerçekleşeceğini tahmin ettiğimiz kişi başına düşen gelirden fazla olmayacaktır. Tüm sonuçlar ayrı Teknik Ek'te sunulmaktadır (Tablo A1.2, A1.3 ve A1.4).

2020 yılında azaltılmış barış getirisinin ne olacağını görmek için de iki-yönlü bir hassasiyet testi yaptık. Bir başka deyişle, 20 yıl içerisinde ortaya çıkacak barış getirisinin bugünkü değerini bulmaya çalıştık. Referans tahminde, barış kazanım payının net şu anki değerinin 2020'de 78 milyar Avro olduğunu bulduk. Alternatif olarak, eğer çözüm sonrası GSYİH reel büyüme oranı

referans yıl büyüme oranlarının sadece %45'i kadar olursa, kesinti uygulanmış barış getirisi negatif olacaktır. Sonuçlar Teknik Ek'te sunulmaktadır (Tablo A1.4).

İkinci olarak, barış getirisini, tahmin edilen kazanım paylarının şu anki değerini bulmak için yapılan kesinti oranına ne kadar hassas olduğunu test ettik. Sonuçlar göstermektedir ki, barış getirisi, indirim oranındaki değişime, GSYİH büyüme oranına olduğu kadar hassas değildir. Genel olarak, GSYİH büyüme oranı ne kadar yüksekse, barış getirisi de o kadar yüksek; kesinti ne kadar büyükse, barış getirisi de o kadar düşüktür.

Dayanıklılık testi

Sektörel tahminlerimizin geçerliliğini test etmek için, akademide Monte Carlo simülasyonu adı verilen bir uygulama yaptık. Bu dayanıklılık testi, referans tahminimizde ürettiğimiz GSYİH düzeyine ulaşma olasılığını bulmamızı sağlar. Simülasyon, tüm Kıbrıs, KRT ve KTT için yapılan tahminlere uygulanmıştır.

Simülasyon sonuçları, tüm-Kıbrıs için tahmin ortalamasının 54.2 milyar Avro olduğunu göstermiştir. Medyan 54.3 milyar Avro, standart sapma ise 2.3 milyar Avro'dur. Simülasyon aynı zamanda, minimum miktarın 42 milyar Avro, ve yapılan varsayımlarla ulaşılabilecek maksimum miktarın ise 63 milyar Avro olduğunu göstermiştir. Simülasyon sonuçlarının kümülatif olasılığı GSYİH'nın 51 milyar Avro veya altında olması için %10 olasılık olduğunu, 53.6 milyar Avro veya altında olması için %40 olasılık olduğunu göstermiştir. Model en az 54.2 milyar Avro'ya (referans tahminimiz) ulaşma olasılığının ise %50 olduğunu ortaya koymuştur. Genel olarak, dayanıklılık sonuçları GSYİH değerleri tahminine çok yakın çıkmıştır; bu da, kullanılan modelin geçerli olduğuna işaret etmektedir. (Tüm simülasyon sonuçları Teknik Ek kısım A1 altında sunulmaktadır).

4.6 Toplam faktör verimliliği tahmini

Toplam faktör verimliliği neden önemlidir?

The Cyprus Peace Dividend Revisited raporunda da savunduğumuz gibi, toplam faktör verimliliği (TFV) orta-üst gelir ekonomileri için özellikle önemlidir, çünkü özünde, bir ekonominin teknolojiyi nasıl geliştirebileceğine, benimseyebileceğine ve uyum sağlayabileceğine bağlıdır. Aynı miktarda (veya daha az) kaynakla daha çok çıktı üretebilen bir ekonominin TFV'si büyüyecektir. TFV'nin büyümesi, gelirlerde (GSYİH) kalıcı artış sağlar ve ekonomiyi iş döngüsündeki değişimlere daha kapalı hale getirir. Birincil hipotezimiz, Kıbrıs'ın entegre bir ekonomi olarak birleşmesinin, ölçekler ekonomisini artıracığı ve dolayısıyla kaynakların verimsiz kullanımını önemli derecede azaltacağıdır.

Tarihsel olarak toplam faktör verimliliğini ölçmek

TFV'ni temel alan bir tahmin yapabilmek için önce her bir toplumda TFV büyüme oranının tarihsel olarak nasıl olduğunu hesaplamak gerekir. Bunu, GSYİH büyüme oranı, istihdam ve net sabit sermaye yatırımı ile ilgili tarihsel verileri kullanarak yaptık. Bu, TFV için bir tahmin ortaya çıkarmaktadır. Bu, Solow Artığı olarak da bilinir. Varsayımlarımızla ilgili daha detaylı açıklamalar Teknik Ek'te bulunabilir (Tablo A2.1).

Ana sonuçlar Tablo 4.11'dedir. KRT ekonomisi toplam faktör verimliliğinde son 20 yılda *negatif* büyüme yaşamıştır. KTT ekonomisi ise sadece çok ufak bir büyüme yaşamıştır. Süreyi 15 yıla düşürdüğümüzde, farklılıklar daha da keskin hale gelmekte ve KRT için daha büyük bir negatif TFV büyüme oranı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4.11

Toplam faktör verimliliği büyümesi: Tarihsel öngörüler	KTT ekonomisi 1998-2017	KRT ekonomisi 1998-2017
Toplam faktör verimliliği	%0.12	-0.83%

Kaynak: Yazarların Cystat ve Devlet Planlama Örgütü' verilerinden yola çıkarak yaptıkları tahminler.

Mali krizler, inşaat ve toplam faktör verimliliğine etkisi

KRT ekonomisindeki verimliliğin negatif olması, veri örneklemimiz 2013 dönemini de içerdiğinden, şaşırtıcı değildir. Toplam faktör verimliliği, finansal kriz dönemleri ve sonrasında tipik olarak büyük darbe alır. Bu, dönemin IMF baş ekonomisti Maurice Obstfeld'in 2018 yılında kriz sonrası küresel verimlilik ile ilgili yaptığı konuşmanın³⁸ mesajlarından bir tanesi idi. Obstfeld'in sunumu kriz-sonrası dünya ile ilgili farklı araştırma ve politika önerilerinden ortaya çıkan temel noktaları içermektedir: Kredi şartlarının katılaşması, gayri-maddi varlıklara (fikri mülkiyet gibi fiziksel olmayan varlıklar) yatırım miktarını azaltmakta ve bu da, TFV büyümesini aşağıya çekmektedir. Dahası, kriz sonrası ekonomilerde "zombi" haline gelmiş şirketler, kaynaklarını daha genç ve dinamik şirketlere bırakıp yok olacaklarına, çakılıp kalmaktadırlar.³⁹ Konuşmada geçen bir diğer ilginç bulgu ise, inşaat faaliyetlerinin daha düşük TFV büyümesi ile bağlantılı olduğudur. İnşaat patlamaları ve sonrasındaki ani düşüş, maalesef 21. yüzyılda her iki toplumun da ekonomilerinin önemli bir özelliği olmuştur.

Küresel finansal krizden sonra, birçok gelişmiş ekonomi, TFV büyümesinde keskin bir düşüş yaşamıştır. Bu etkinin, 2013 yılı ve sonrasındaki travmatik olaylar göz önünde bulundurulduğunda, KRT'nda daha belirgin olması normaldir.

Birleşik Kıbrıs'ta Toplam Faktör Verimliliği

Ancak, finansal krizin üzerinden zaman geçtikçe ekonomiler daha normal şartlara dönmektedirler. Bu, potansiyel bir yeniden birleşme ile birlikte, KTT ve KRT ekonomilerinde keskin bir TFV büyümesi artışı anlamına gelebilecektir. Güvenin artması, belirsizliğin ortadan kalkması, yatırım

³⁸ "Can Accommodative Monetary Policies Help Explain the Productivity Slowdown?" IMF Ekonomik Danışmanı ve Araştırma Direktörü Maurice Obstfeld'in konuşması, Eş sponsorluğunu Küresel Verimlilik Forumu'nun üstlendiği ortak BIS-IMF-OECD Konferansı, Weak Productivity: The Role of Financial Factors and Policies, Ocak 10, 2018, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/01/09/sp011018-can-accommodative-monetary-policies-help-explain-the-productivity-slowdown>.

³⁹ Bu bankacılık sektörünün zayıflığı ve tasfiye uygulamaları ile de bağlantılıdır. Bakınız: OECD, "Zombie firms and weak productivity," <https://www.oecd.org/fr/economie/exit-policies-and-productivity-growth.htm>.

ve ticaret olanaklarının artması, ve ölçekler ekonomisi, tahminimizde yer alan verimlilik artışını sağlayacak ana faktörler arasındadır. 2014 yılındaki *Peace Dividend* raporunda da belirtildiği gibi, uluslararası tecrübelerle göre, çözülen etnik anlaşmazlıkların ardından verimlilik artmaktadır. Verimlilik artışı, aynı şekilde, potansiyel bir yeniden birleşme durumu için yapılan ekonomik performans modellerinin kilit varsayımlarından biridir.

Sektörel tahminde olduğu gibi burada da, her işçi başına fiziksel çıktıyı (GSYİH) önceki dönemlerdeki iş döngüsünün farklı evrelerine iliştiyerek ve sonra büyük kesinti oranları uygulayarak üç tahmin ürettik: referans, düşük ve yüksek. Kesintiler, varsayımlarımızın temkinli olduğundan emin olmak için yapıldı. Tüm detaylar Teknik Ek'te açıklanmaktadır (Kısım A2).

Güncellenmiş TFV modelinin ana bulgularına göre, Kıbrıs sorununun çözümü, kademe kademe daha yüksek verimliliğe olanak sağlayacak, ve sermaye yatırımları ile ilgili ılımlı varsayımlar temelinde, çözüm, sonraki 20 yılda önemli miktarda daha yüksek ada-çapı büyüme oranı sağlayacaktır. Referans TFV senaryomuza göre, tüm-ada GSYİH reel büyüme oranı, çözümlerle birlikte ortalama %3.8 olacaktır. Bu oran, çözümsüzlük durumunda sadece %2.3 olacaktır. Referans senaryo altında, çözümün, sabit fiyatlarla GSYİH'ya katkısı neredeyse 14 milyar Avroya ulaşacaktır. Çözüm aynı zamanda, gelirlerin de önemli derecede yakınsamasını sağlayacaktır. Kıbrıslı Türk gelirleri, 2040'a kadar Kıbrıslı Rum gelirlerinin %83'ine ulaşacaktır.

Dolayısıyla, barış getirisi potansiyelinin hala var olduğunu ve bundan faydalanmanın mümkün olduğunu bilmek güven vericidir. Önceki barış getirisi araştırması, geçen zaman veya KRT ekonomisinin 2013 sonrasında yaşadığı zor yıllara rağmen geçerliliğini yitirmemiştir. Barış kazanım payının önceki tahminimizden daha düşük olmasının ana nedeni, KRT'nda tarihsel GSYİH rakamının 2 milyar Avro yukarıya doğru revize edilmiş olmasıdır. Bu, referans noktasının yükselmesi ve büyümenin bu miktardan itibaren sağlanması gerektiği anlamına gelir. Mevcut tahminimizin düşük olmasında küresel finansal krizin uzun vadeli etkileri de rol oynamıştır.

Tablo 4.12

Barış getirisi özet: Tüm-Kıbrıs için toplam faktör verimliliği tahmini	Çözüm ile	Çözumsuzlük durumunda	Barış getirisi (a)
Referans senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: sabit fiyatlarla GSYİH (milyon Avro)	54,089	40,259	13,830
Gelirler: Sabit fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH (Avro)	33,790	25,151	8,640
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%3.8	%2.3	%1.5
Düşük senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: sabit fiyatlarla GSYİH (milyon Avro)	52,573	40,259	12,314
Gelirler: Sabit fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH (Avro)	32,843	25,151	7,693
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%3.7	%2.3	%1.4
Yüksek senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: sabit fiyatlarla GSYİH (milyon Avro)	55,710	40,259	15,451
Gelirler: Sabit fiyatlarla kişi başına düşen GSYİH (Avro)	34,803	25,151	9,653
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%4.0	%2.3	%1.7

(a) Çözüm durumundaki sonuç ile çözümsüzlük durumundaki sonuç arasındaki fark.

Kaynak: Yazarların TFV tahmini.

4.7 Her iki tahminin ortalaması

İki metodolojinin ortalamasını aldığımızda (sabit fiyatların medyanı ve büyüme oranlarının aritmetik ortalaması), Kıbrıs sorununun çözümünün, ortalama gelirleri (kişi başına düşen), çözümsüzlüğe göre 6,800 Avro ile 11,000 Avro arasında yükselteceğini gördük. Çözüm, 20. yılda, genel GSYİH'ı kabaca 11 milyar Avro ile 17.4 milyar Avro arasında yükseltmiş olacaktır. Referans senaryomuza göre, gerçek GSYİH büyüme oranı çözüm ile birlikte ortalama % 3.8, statükonun devamı halinde ise sadece %2.3 olacaktır.

Tablo 4.13

Barış getirisi özet: Tüm Kıbrıs için tahmin (sektörel ve TFV tahminlerinin ortalaması)	Çözüm ile	Çözumsuzlük durumunda	Barış getirisi (a)
Referans senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde GSYİH (milyon Avro)	54,223	40,259	13,964
Gelirler: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde kişi başına GSYİH (Avro)	33,874	25,151	8,723
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%3.8	%2.3	%1.5
Düşük senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde GSYİH (milyon Avro)	51,237	40,259	10,978
Gelirler: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde kişi başına GSYİH (Avro)	32,009	25,151	6,858
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%3.5	%2.3	%1.2
Yüksek senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde GSYİH (milyon Avro)	57,697	40,259	17,438
Gelirler: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde kişi başına GSYİH (Avro)	36,044	25,151	10,893
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%4.1	%2.3	%1.8

(a) Çözüm durumundaki sonuç ile çözümsüzlük durumundaki sonuç arasındaki fark.

Kaynak: Yazarların tahmini.

KRT ve KTT büyüme oranları

Referans sektörel tahminimiz altında, KRT, çözüm ile birlikte ortalama %3.1, çözümsüzlük durumunda ise ortalama %1.9 büyüyecektir. KTT, çözüm ile ortalama %6.6, çözümsüzlük durumuna ise ortalama %3.9 büyüyecektir. Bu da, kişi başına düşen geliri, tahmin dönemi sonuna kadar, KRT gelirlerinin %85'ine çıkaracaktır (Şekil 4.14'e bakınız). GSYİH tahminlerine (tüm-Kıbrıs, KRT ve KTT) Monte Carlo simülasyonunu uyguladığımızda, tahminlerimizin olasılık aralığı içerisinde (diğer bir deyişle, olasılık dahilinde) olduğunu teyit ettik.

Geçmişte çözüm beklentisinin arttığı dönemlerde yaşanan tecrübeler nedeniyle, KTT büyüme oranı ile ilgili tahmin yüksektir. 2003 yılında, adanın birleştirilmesi için karşılıklı referandumlar yapılmasından bir yıl önce, inşaat sektöründeki patlama sayesinde KTT'nun reel GSYİH'sı %10.6 oranında büyümüştür. Reel GSYİH, 2004 yılında şaşırtıcı bir oran olan %14.2 oranında, 2005 yılında %13.8, ve 2006 yılında %12.7 oranında olmak üzere büyümeye devam etmiştir, çünkü emlak müteahhitleri ilk başlarda Kıbrıslı Rumların planı reddetmelerinin artık mülkiyet davaları açılması riskini ortadan kaldırdığını varsaymışlardır. Ancak sonrasında açılan

davalar bu spekülasyona son vermiştir.⁴⁰ Bu tarz büyüme oranlarının yeniden yakalanmasını beklememekteyiz. Bununla birlikte, küçük, daha az gelişmiş bir ekonomi, KTT'nda Avro'nun resmi para birimi olarak kabul edilmesi ile yaşanacak sert kredi faizi düşüşü, mülkiyet üzerindeki tüm yasal engellerin kalkması ve liman gibi fiziksel altyapının iyileştirilmesi için yatırımlarla birleşince, tahmin döneminin ortalarında çok güçlü büyüme oranlarının yakalanmasını beklemekteyiz. Bu oran, tahmin döneminin sonlarına doğru yatışacaktır. Bu nedenle, politika yapıcıların ani patlama ve düşüş riskini yönetmek konusunda çok dikkatli olmaları gerekecektir.

Tablo 4.14

Barış getirisi özet: Referans tahmin (sektörel ve TFV tahminlerinin ortalaması)			
	KRT	KTT	Birleşik Kıbrıs
Ekonominin büyüklüğü: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde GSYİH (milyon Avro)			
Çözüm halinde sabit fiyatlarla GSYİH	39,762	14,461	54,223
Çözumsuzlük halinde sabit fiyatlarla GSYİH	31,668	8,591	40,259
Ekonominin büyüklüğü için barış getirisi	8,094	5,870	13,964
Gelirler: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde kişi başına GSYİH (Avro)			
Çözüm halinde sabit fiyatlarla kişi başına GSYİH	35,464	30,156	33,874
Çözumsuzlük halinde sabit fiyatlarla kişi başına GSYİH	28,245	17,915	25,151
Ortalama gelirler için barış getirisi	7,219	12,240	8,723
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)			
Çözüm halinde GSYİH reel büyüme oranı	%3.1	%6.6	%3.8
Çözumsuzlük halinde GSYİH reel büyüme oranı	%1.9	%3.9	%2.3
Büyüme için barış getirisi	%1.2	%2.6	%1.5
Karşılaştırmalı gelirler: 2040'a kadar KRT'nun yüzdesi olarak KTT kişi başına GSYİH			
Çözüm durumunda KRT'nun bir yüzdesi olarak KTT insan başına GSYİH	-	%85.0	-
Çözumsuzlük durumunda KRT'nun yüzdesi olarak KTT insan başına GSYİH	-	%63.4	-

(a) Çözüm durumundaki sonuç ile çözümsüzlük durumundaki sonuç arasındaki fark.

Kaynak: Yazarların sektörel tahmini.

⁴⁰ En başta, Avrupa Adalet Divanı'ndaki "Orams" davası, Case C-420/07, <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62007CJ0420&lang1=en&type=TEXT&ancre=>

BÖLÜM 5:

BARIŞIN GETİRİSİNİ AZAMI SEVİYEYE NASIL ÇIKARABİLİRİZ?

Bölüm 4'te barış getirisinin miktarı için düşük ve yüksek tahminler ortaya koyduk. Bunun nedeni, birçok şeyin başlangıç şartlarının doğru oturtulmasına bağlı olacağı gerçeğidir. Aşağıda, dört kilit konuya odaklanarak barış getirisinin büyük oranda artırılabilirliğini savunmaktayız. Bu dört kilit konu: Sağlam kurumlar; geçiş dönemlerine dair mantıklı yaklaşımlar; ana kazanan ve kaybedenlerin önceden belirlenmesi, ve araştırmaların gösterdiği gibi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin iyileştirilmesidir.

5.1 Güçlü kurumların önemi

Güvenin artırılması: İki toplumluluğun mümkün olduğunu göstermek

Son birkaç yıl içerisinde kurumların - siyasi ve ekonomik - ülkelerin ileriye taşınmasında veya oldukları yerde durmasındaki rolleri artan şekilde dikkate alınmaya başlamıştır. Dolayısıyla, yeniden birleşmiş Kıbrıs'ta işlev gösterecek kurumları dikkate almak ve yeni federal devletin yurttaşlarına sürekli refah sağlamak için benimseyecekleri ilkeleri düşünmek hayati öneme sahiptir.

Öncelikle, tüm yeni federal kurumlar, istikrarı sağlamalı ve belirsizliği azaltmalıdır. Her iki toplumun da azımsanmayacak bir yüzdesinin güç paylaşımına dayalı bir yapının zamana dayanıklı olabileceğine dair ciddi şüpheleri vardır. Gerçekten de, toplumlararası çatışmalar ve iki toplumun güç paylaşmaktaki başarısızlığından ibaret adanın modern tarihi, yeni federal devleti en azından yeniden birleşmenin ilk yıllarında rahat bırakmayacak bir hayalettir. Gelecekte, yeniden birleşmiş Kıbrıs'ın yurttaşları, iki toplumlu devletlerini kanıksayıp daha etkin ve pürüzsüz bir şekilde işlev göstermesini bekleyebilirler. Ancak yeniden birleşmenin ilk yılları bir test dönemine dönüşebilecektir.

Dolayısıyla, hedeflenmesi gereken önemli amaçlardan biri, hem yerli halkı hem de yabancı yatırımcıları yeni federal yapının sağlam ve dayanıklı olduğuna ikna etmek olmalıdır. Bu, kayda değer bir hazırlık gerektirir. İki toplumun iş birliği yapabildiklerini ve daha da önemlisi, ekonomik konularla ilgili ortak bir vizyon ve stratejileri olduğunu göstermeleri gerekecektir.

Çözüm öncesinde çözüme güven nasıl aşılanabilir? İki toplumlu ekiplerce yapılacak dikkatli bir hazırlık, güvenin artırılması için iyi bir yöntemdir. İki-toplumlu ekip ve kurumlar çözümden sonraki ekonomik şartların, fırsatların ve zorlukların detaylı ve derinlemesine bir çalışmasını

yapabilir. Buna ek olarak, IMF ve Dünya Bankası gibi dış kurumlar da bu çabalara destek sağlayabilir. Şeffaflık kilit öneme sahip olduğundan, bu çalışmanın sonuçları çok iyi ve geniş şekilde halkla paylaşılmalıdır. Bu hazırlık, işletmelerin ve bireylerin gerçekleri daha iyi anlamasına yardımcı olacaktır. Bu da kaçınılmaz belirsizlikleri önemli oranda azaltırken bunlardan faydalanma fırsat ve yollarını da azami düzeye çıkaracaktır.

Kıbrıs sorununun çözümünün ekonomik ve diğer yönleri arasında etkileşim olsa da, "ekonomi faslı" diğer siyasi olarak hassas fasıllara kıyasla müzakere masasında daha az sürtüşmeye neden olmuş bir fasıldır. İki toplum arasında ekonomik konularda daha fazla iş birliği yapmak çözüme hazırlanmak için önemli bir fırsattır. Bu, liderlerden birine veya her ikisine de anında siyasi bedel ödeyecek büyük konularda taviz vermeyi gerektirmeyen bir süreç olacaktır.

Güveni artırmanın ve çözüm sonrası federal ve kurucu devlet kurumlarına hazırlanmanın bir diğer önemli ve nispeten kolay yolu, Kıbrıs sorununun sözüm ona "kalbinde" yatan konuların dışındaki ortak alanlarda iş birliğini artırmaktır. Bunlar arasında çevre, tarihi eserler, hastalıkların kontrolü, yenilenebilir enerji, suçlar, tarımsal standartlar, kültür, spor ve diğer alanlar örnek verilebilir. Aslında bu alanların birçoğunda halihazırda bir miktar iki toplumlu işbirliği vardır. Bu iş birliği ve sonuç odaklı bir yaklaşım, kuşkucuların bile gelecekteki iki-toplumlu federal yapının, geçmişin talihsiz tecrübelerinin tekrarı sonucunda başarısızlığa mahkûm olduğu yönündeki pozisyonlarını revize etmelerini sağlayabilir. Bu alanların birçoğunda 2008 yılında oluşturulmuş teknik komiteler vardır. Ancak İki Toplumlu Kültürel Miras Teknik Komitesi ve daha yeni bir komite olan Eğitim Komitesi dışında, bunların çalışmaları halk tarafından bilinmemektedir. Aslında, en iyi bilinen Teknik Komitelerin AB veya başka fonlarca desteklenenler olması dikkat çekicidir.⁴¹ Böylesi iki toplumlu yapıların çalışmalarının geniş şekilde duyurulması ve çözüm öncesinde her iki toplumun da liderliklerinin bu çalışmaları aktif olarak desteklemesi hayati önem taşımaktadır. Mevcut teknik komitelerin çalışmaları, geliştirmek ve kamuoyu ile paylaşmak için iyi bir başlangıç noktası teşkil etmektedir.

Çözüm sonrası

İyi çalışan ve güçlü kurumlar belli ön şartların yerine getirilmiş olduğunu temin edecek ve karşılığında birleşik Kıbrıs'ın tüm yurttaşlarına fayda sağlayacak olan büyüme ve ekonomik kalkınmayı kolaylaştıracaktır. Bu tarz kurumlar, ada çapında hukukun üstünlüğünü temin edecek ve mülkiyet haklarına saygı gösterilmesini garanti altına alacaktır. İnovasyonu teşvik ederken, esnek piyasa ekonomisinin özelliklerinden olan yaratıcı yıkım sürecinin de farkında olmalıdırlar. Ekonomik fırsatlar, sadece hükümet ve siyasi partilerle bağı olanlara değil, tüm yurttaşlara açık ve uygun olmalıdır; belli çıkar grupları kamu yararının üzerinde tutulmamalıdır. Kurumların güçlerini suiistimal etmediğinden emin olmak için güçlü bir denetim ve denge sistemi kurulmalıdır.

⁴¹ AB İki Toplumlu Kültürel Miras Teknik Komitesi'ni Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) üzerinden desteklemektedir: <https://www.cy.undp.org/content/cyprus/en/home/library/partnershipforthefuture/2018-tcch-publication.html>. 2019'da AB, Suç ve Suçlara İlişkin, İnsani Konular, Çevre ve Eğitim İki Toplumlu Teknik Komiteleri'nin desteklenmesi çağrısını yaptı, <https://www.brief.com.cy/english/eu-supports-bi-communal-technical-committees-proposals-cyprus>. İki Toplumlu Eğitim Teknik Komitesi'ne Almanya Federal Dışişleri Bakanlığı da finansal destek sağladı, <https://www.pio.gov.cy/en/press-releases-article.html?id=2285#flat>.

Bu şartlar birçok ülkede norm olsa da, yeni birleşmiş bir ülkede bir toplumun diğeri üzerinde - belli önlemler veya yasalar yoluyla, işe alma prosedürleriyle, vb. - haksız avantaj sağlamaya çalışacağı yönünde endişe ve şüpheler olabilir. Böylesi bir güvensizlik, belli adımların atılmasına engel olabilir. Dolayısıyla, bu tarz anlaşmazlıkların çıkmasının kaçınılmaz olabileceği anlaşılmalı ve iki toplum bunları nasıl aşacakları yönünde mutabık olmalıdır. Bu bağlamda, Crans-Montana öncesinde iki tarafın yürütme ve yasamada anlaşmazlıkların giderilmesi mekanizmaları üzerinde anlaştıklarını bilmek güven vericidir.⁴² Ancak yine de, şeffaflığın ve bilgi paylaşımının önemini altını çizmek isteriz: Bu süreç, toplumların tüm bireylerine açıkça anlatılmalı ve geçmişin tekrarlanacağına dair korkular giderilmelidir. İyi iletişim ve güvenin yaratılmasının yanı sıra, gerçekçi bir uzlaşma ve anlayış ruhu herhangi bir erken krizi atlattmakta kaçınılmaz olacaktır.

İki toplumun, vergi oranları, gevşek düzenlemeler ve haksız teşvikler için "yarışmak" gibi sağlıklı bir rekabete girmesinin de önüne geçilmesi gereklidir (Kısım 5.2'ye bakınız).

Kıbrıs'ın Avrupa Birliği üyesi olması, ülkenin daha çabuk birleşmesi açısından olumlu olabilecek bir unsurdur çünkü iki toplum arasında gerçekleşecek ekonomik, ticari, hizmetler ve diğer ticari işlemlerde herhangi bir "ekonomik sürüşmeyi" neredeyse tamamen engelleyecektir. Teoride bu, AB öncesi döneme kıyasla ekonominin çok daha süratli bir şekilde birleşmesini sağlayacaktır.

Ekonomide siyasi gücün rolü

İncelenmesi gereken bir başka konu, kurumların ekonomi ile bağlantılı rolleridir. Sektörler ve toplumun farklı kesimlerinin hepsinde geniş ekonomik büyümeyi teşvik eden, eşit fırsatlar, eşit şartlar, hukukun üstünlüğü ve esnek bir ekonomi temin eden bir ortamın mevcut olup olmadığını veya mümkün olup olmadığını anlamak özellikle önemlidir.

2012 yılında yayınladıkları *Why Nations Fail* adlı kitapta, Acemoğlu ve Robinson bir ülkenin ekonomik gelişiminin başarı veya başarısızlığını, siyasi kurumlara ve kurumların ekonomideki rolüne bağlar.⁴³ Yazarlara göre, bir ülkenin sağlıklı bir ekonomik program geliştirebilmesi için birkaç kilit unsur vardır: Kurumlar hesap verebilir ve dışlayıcı olmak yerine kucaklayıcı olmalı; girişimcilik ve inovasyonun gelişebileceği eşit şartlar oluşturulmalı; "kimsenin yasaların üzerinde olmadığına" dair güvenceler olmalı; mülkiyet haklarına tam saygı olmalı; ve yasaların uygulanmasını sağlayan adil ve etkin bir adalet sistemi olmalı. Bu şartlardan yoksun olan ülkeler güçsüzleşmekte ve potansiyellerine erişmekte başarısız olmaktadır. Yazarlar, kucaklayıcı kurumların - geniş kesimleri temsil eden ve çoğunluğun çıkarı için çalışan kurumlar - önemini altını çizmektedirler. Diğerlerinin çıkarı pahasına elit kesimlerin ve belli ayrıcalıklı sektörlerin faydasına olan dışlayıcı kurumları kınamaktadırlar; dahası, bu tarz kurumlar değişim ve dinamizmi engellemektedir.

⁴² Kıbrıslı Rum müzakereci Andreas Mavroyiannis, Kıbrıs Yayın Kurumu (CyBC)'ye 16 Eylül 2016'da verdiği röportajda "Yürütme ve yasama için bahsi geçen anlaşmazlıkların aşılması mekanizması üzerinde anlaşılmıştır" demişti (yazarın tercümesi).

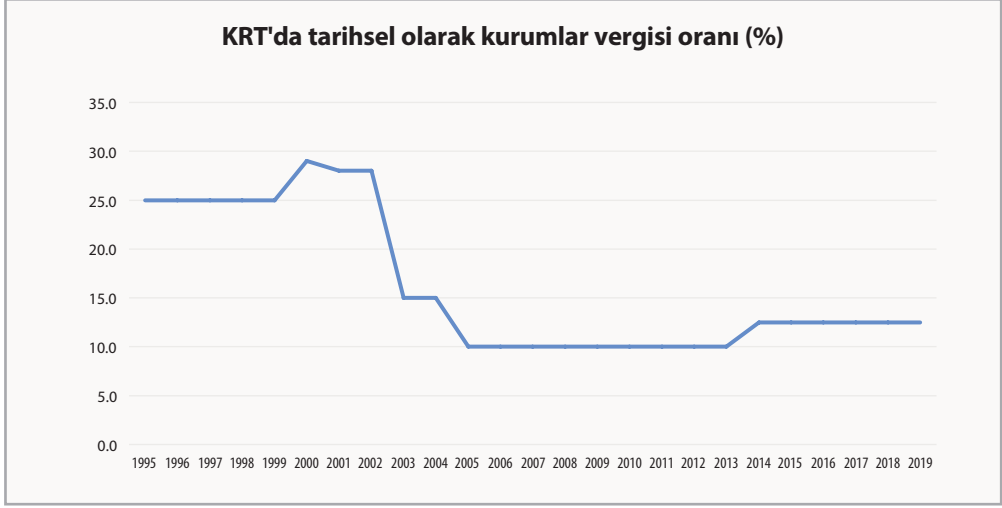
⁴³ Acemoglu and Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Crown Pub., 2012.

Yazarlar, daha da ileriye giderek, süratli ekonomik gelişim ve büyümenin yaşandığı dönemlerin (ör. 1930-1960 arasında Sovyetler Birliği'nin devlet güdümünde yaşadığı sanayileşme) ekonomik başarı için sürdürülebilir bir alternatif formül olmadığını savunmaktadır: Uzun vadede bu tarz politikalar başarısız olmaktadır. Rekabet edebilirlik listesinin en başındaki ülkeler (Bölüm 2'ye bakınız) kucaklayıcı kurumlara sahip ülkelerdir. Enteresan şekilde, yazarlar, aynı zamanda, birçok yeni sömürgecilik sonrası ülkenin etkin kurumlar yaratmaktaki başarısızlığını örnek vermektedir. Bu başarısızlık, yıllar süren kötü yönetime ve performans düşüklüğüne neden olmuştur. Belli tarzda kurumların oluşturulması karmaşık bir süreçtir ve tarihsel ve coğrafi kazalar kadar, yüzyıllar süren kültürel ve siyasi baskılardan da etkilenir.

Kıbrıs'taki iki toplum, geleneksel olarak kamu sektörünün büyük bir ekonomik rol oynadığı karma bir ekonomik model uygulamıştır. Bunun sonucunda, kamu sektörü böylesi "yapay" bir desteğe sahip olmayan sektörlerden daha yüksek performans gösteren faaliyet ve sektörleri desteklemek konusunda da oldukça aktiftir. Örneğin, 2004 yılındaki AB üyeliğinden sonra KRT, uluslararası bir ticari hizmetler merkezi olmak için aktif bir strateji izlemiştir. Bu amaca ulaşılmasındaki ana katalizör, kurumlar vergisi oranını %10'a düşürmek olmuştur.⁴⁴ Gerçi, kabul edilen temettü vergisi düşünüldüğünde etkin vergilendirme oranı daha yüksektir. Yabancıların KRT'nda iş yapmalarını cazip kılan şey, temel olarak bu düşük kurumlar vergisi oranı (şu anda hala düşük bir oran olan %12.5'tir) olmuştur. Bundan en çok fayda sağlayanlar avukatlar, muhasebeciler ve diğer iş idaresi hizmetleri gibi profesyonel işletmecilik hizmetleri, ve depozitolarda büyük bir artış yaşayan bankacılık sektörü olmuştur. Düşük kurumlar vergisi oranı, yabancı sermayeyi çekmek için ana "araç" olmuştur ve ticari hizmetler sektöründeki faaliyeti artırmak için merkezi bir rol oynamıştır. Sonuç olarak, AB içerisindeki en düşük kurumlar vergisi oranına sahip olmak, kendi içerisinde önemli bir avantajdır. Kurumlar vergisine dair bu karar, devletin, diğer ülkelere karşı rekabet üstünlüğü kazanmak için gerekli olan zorlu adımları – örneğin yapısal reformlarla rekabet edebilirliği ve verimliliği artırmak gibi - atmaktan kaçınmasını sağlayan şeydir. Gelecekteki bir birleşmenin ardından, devletin benzeri "kestirme çözümlere" yönelmesi olasılık dışı değildir. Ancak bu tarz çözümler, adanın tam ekonomik potansiyeline ulaşması için doğru teşvikleri sağlamayacaktır.

⁴⁴ Geçmişteki "offshore" şirketler için %2.5 olan kurumlar vergisi yükseltilmiş, yerel şirketlerin kurumlar vergisi düşürülmüş, böylece kurumlar vergileri uyumlu hale getirilmişti.

Şekil 5.1: KRT kurumsal vergi oranları, 1995-2019

Kaynaklar: *Tradineconomics.com*; *PwC Cyprus Tax Facts*, farklı yıllar.

Benzer şekilde, 2013 yılında başlatılan yatırım karşılığı vatandaşlık ("pasaport") programı, KRT'nu resesyondan kurtararak ekonomik canlılığı geri getirmekte önemli rol oynamıştır. Büyük darbe almış ve borç batağındaki emlak müteahhitlerinin canlanmasında hayati rol oynamış, bunun yanında avukatlar, muhasebeciler ve diğer işletme danışmanlarından oluşan profesyonel hizmetler sektörüne güçlü bir destek sağlamıştır. Yine söz konusu program, AB içerisindeki en cazip programlardan biri olmak üzere tasarlanmıştır - özellikle de pasaport almak konusundaki hız ve ikamet kriterleri bakımından.⁴⁵

Tabii ki, mevduatların tıraşlanmasını kabul etmek ve uluslararası kreditorlerle Memorandum (kurtarma anlaşması) imzalamak zorunda kalan KRT için 2013 çok zor bir yıldır. Ekonominin, alabileceği tüm desteğe ihtiyacı vardı. Ancak her iki tedbir de - düşük kurumlar vergisi oranı ve yatırım karşılığı vatandaşlık programı - devletin, yabancı yatırımı cezbetmek ve büyümeyi artırmak için ekonomiyi daha esnek, daha rekabetçi, daha istikrarlı, yatırımcılara daha cazip kılacak ve uzun vadede üretkenliği artıracak ekonomik reformlar yerine, yasal teşviklere ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, her iki toplum da ekonomiyi ileriye taşımak için kamu sektörüne ve kamu sektörünün girişimlerine muhtaçtır. Dahası, kamu sektörü - çalışan nüfusun önemli bir bölümü için - ekonominin geriye kalaniyla kıyasla, çok daha iyi çalışma şartları sunmaktadır.

Bu nokta, iki nedenden dolayı önemlidir. Öncelikle, bu tarz devlet destekli ekonomik büyümenin, birleşik Kıbrıs'ta uzun vadede ekonomik büyüme ve kalkınma sağlamaya devam

⁴⁵ "Cyprus is finally making it harder for people to buy their way into the EU," Youyou Zhou, *Quartz*, July 24, 2018, <https://qz.com/1334445/cyprus-is-changing-the-rules-for-golden-investors-passports/>.

edip edemeyeceğini sormamız gerekir. İkinci olarak, toplumlardan herhangi birinde eğer siyasi güç, önemli ekonomik güce kapı açılırsa, ve bu ekonomik kazananları seçme gücünü de içeriyorsa, bu, güç paylaşımı ilişkisinin nasıl görüleceğini anlamak için kilitlidir. Böylesi bir senaryoda, güç paylaşımının mümkün olabilmesinden önce, önemli düzeyde güvenin yaratılması gerekecektir. Bu da iki toplumlu işbirliği ve çözüm öncesinde hazırlık yapma yönündeki argümanlarımızın önemini ortaya çıkarmaktadır.

5.2 Geçiş dönemleri için en iyi yaklaşımlar

Kıbrıs sorununun çözümü için sürdürülen müzakerelerde geçiş dönemleri hassas bir konudur. Farklı nedenlerden dolayı, her iki toplumdaki işletmeler çözümden sonra ortaya çıkacak yeni rekabetten endişelidir. Aynı zamanda, sosyal veya ekonomik "damping" - bir toplumdaki işletmelerin daha düşük standartlara tabi oldukları için daha ucuz fiyatlarla satış yapabileceği ile ilgili endişeler de vardır. Ancak, her iki toplumdaki referandumlardan olumlu bir sonuç çıkması halinde, çözümü bir an önce uygulamak konusunda siyasi bir zorunluluk hissedildiği de gözlemlenmektedir. Kıbrıs 2004'te AB'ye üye olduktan sonra, KTT'nda AB *müktesebatı* (AB mevzuatı) askıya alınmıştır. İki taraf, müzakerelerde KTT'nun aşağıdaki iki temel amaç nedeniyle, geçiş dönemi uygulamalarına ihtiyaç duyacağını kabul etmiştir.⁴⁶

- *Müktesebatın* ekonomide herhangi bir tahribata veya önemli sosyal problemlere neden olmadan mümkün olan en kısa zamanda uyarlanması ve uygulanması
- İki toplum arasındaki ekonomik farklılığın ve gelir eşitsizliğinin asgariye indirilmesi.

Bu geçiş dönemlerinin ana ilkesi şudur: Sabit bir dönem için ve sınırlı kapsamda; ve sadece teknik temelde olmalıdır. Dolayısıyla, geçiş dönemleri, nispeten daha zayıf olan ekonomiyi hem finansal hem teknik olarak desteklemek için duruma özel tasarlanmalıdır.

Teknik geçiş dönemlerinin şu alanlarda uygulanması düşünülmelidir:

- AB ortak pazarındaki dört özgürlüklerin çok spesifik unsurları için
- Mali politika (özellikle bilanço ile ilgili kurallar)
- Mali sektör.

1. AB ortak pazarında dört özgürlükler

Mallar. AB ortak pazarının ana ilkesine göre, çözüm anlaşması devreye girdikten sonra malların ada içerisindeki serbest dolaşımında herhangi bir sınırlama veya engel olmamalıdır. Ancak aynı zamanda, Avrupa Komisyonu'nun herhangi bir geçiş döneminin - geçiş dönemindeki uyum

⁴⁶ Ομιλία Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Νίκου Αναστασιάδη σε ειδική Σύνοδο της Βουλής των Αντιπροσώπων για το Κυπριακό [Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis'in Kıbrıs sorunu hakkında Temsilciler Meclisi'ndeki özel oturumda yaptığı konuşma], 11 Şubat 2016, <http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/0CA04DE14A41688BC2257F5600697472?OpenDocument>.

farklılığı da dahil - kapsam ve süresini belirleyebilmek için yerli malları incelemesi gerekecektir. Bu değerlendirme temelinde, KTT'ndaki iş dünyasına, *müktesebata* mümkün olduğunca hızlı uygun hale gelmeleri ve gerekliliklerini uygulamaları için yardımcı olmak üzere gerekli mali destek ve teknik yardım sağlanmalıdır. AB gümrük birliği dışından mal ithalatı yapan KTT iş dünyası için, en fazla bir yıllık geçiş dönemi önermekteyiz.

Sermaye. Çözüm kapsamında yapılan anlaşmalara (ki bunlar mali hizmetleri etkileyebilir - bakınız: 3. mali sektör) ve iki kurucu devletin çözüm anlaşması uyarınca, mülkiyeti düzenleme yetkisine sahip oldukları ortak anlayışına hanel getirmedeği sürece, sermayenin ada içerisinde özgürce dolaşımı sağlanmalıdır. Burada not etmek gerekir ki, Temmuz 2017 tarihinden önceki müzakerelerde, iki taraf, çok büyük miktarlarda satın alımlar halinde uygulanabilecek sınırlı olası kısıtlamalar haricinde, herhangi bir yerde mülk satın alma hakkı ilkesinde yakınlaşma sağlamıştır ("her şey anlaşılmadan hiçbir şey anlaşılmamıştır" ilkesi koşuluyla prensipte anlaşmışlardır).⁴⁷

Hizmetler. İş kurma hakkı ve hizmet sağlama özgürlüğü, AB ortak pazarının dört temel özgürlüklerinden bir tanesidir ve anlaşmanın koşullarına hanel getirmedeği sürece çözümün ilk gününden itibaren uygulanmalıdır. Yine, iki taraf daha önce hizmetlerin herhangi bir yerde sağlanabilmesi hakkında yakınlaşma sağlamışlardır. Bazı hizmetler (eğitim gibi) kurucu devletler yetkisinde olacaktır.

İnsanlar. İnsanların ada kapsamında hiçbir sınırlama olmadan dolaşımı alışveriş, istihdam vb. sayesinde daha fazla ekonomik faaliyete neden olacaktır. Kıbrıs'ın birçok öğrencinin yanı sıra, birçok yabancı çalışana da ev sahipliği yapıyor olması nedeniyle, çözüm anlaşmasının uygulanması sırasında ikamet haklarının işçi eksikliği veya KTT ekonomisindeki en önemli sektörlerden biri olan yüksek öğretim sektörü için zorluklar yaratmamasını temin etmek önemli olacaktır.⁴⁸

Önlemler. Üzerinde anlaşılmış bir geçiş dönemi boyunca öngörülemeyen gelişmelerin bir veya iki toplumdaki ekonomi için ciddi sorunlar yaratması halinde, federal hükümetin Avrupa Komisyonu ile danışma halinde bazı koruyucu önlemler alınması tavsiye edilir.

2. Mali politika ve mali denge

Dolaylı vergilerin federal devlet yetkisinde olacağı, müzakerelerde uzun zaman önce varılmış bir yakınlaşmadır.⁴⁹ Ada kapsamında vergi rekabetinin olmaması amacıyla, örneğin KDV'nin,

⁴⁷ 15 Eylül 2016'da CyBC'ye verdiği bir röportajda KR müzakereci Andreas Mavroyiannis, mülk edinme özgürlüğünün anayasada yer alacağını söyledi. Ancak, bir geçiş dönemi için, çok büyük satın alımlar durumunda ilgili kurucu devletin yetkisine ihtiyaç duyulabilir. Kıbrıslı Türk lider Mustafa Akıncı 4 Kasım 2016'da BRT2 ve diğer kurumlara verdiği röportajda mülkiyetin kurucu devletler tarafından düzenleneceğini söyledi. (Kaynak: Yazarın kendi kayıtları)

⁴⁸ Bu, bizim raporumuzun kapsamının ötesinde olsa da, AB vatandaşı olmayanların (örneğin Orta Doğu ve Afrika'dan gelenlerin) hak ve güvenlikleri de adanın her iki tarafında ele alınması gereken bir konudur.

⁴⁹ Diğer şeylerin yanı sıra, Anastasiadis'in Temsilciler Meclisi'nde yaptığı yukarıda bahsi geçen konuşmaya bakınız.

rezervasyonların önceden yapılmış olması durumunda turist konaklamalarına uygulanmasında sınırlı bir geçiş dönemi olabilir. Elektrik, pazarlanabilecek bir şey olmadığından, bu elektrik ücretlerine de uygulanabilir.

Çözümün uygulanması bir sefere mahsus harcamalar yapılmasını gerektirecektir. Bu nedenle, AB'nin orta vadede denk bütçe gerekliliği getiren İstikrar ve Büyüme Paketi'nin uygulanması için de yeterli esnekliğe fırsat verilmelidir ki, federal devlet, altyapı ve AB uyumu için gerekli olan yeni yatırımlar pahasına harcamalarda kesinti yapmasın. Benzer nedenlerle, ve müzakerelerde de üzerinde mutabık kalındığı gibi, bir geçiş dönemi boyunca federal devletin, kurucu devletlerde çözümden en çok etkilenen alanlarda altyapı yatırımları için transferler yapması gerekecektir. Medyada da geniş şekilde yer aldığı gibi, müzakerelerde iki taraf, kişi başına düşen GSYİH, KRT seviyelerine gelinceye kadar federal devlet gelirlerinin bir kısmının KTT'na aktarılacağı konusunda anlaşmışlardır.

3. Mali sektör

KTT bankacılık sistemi açısından en büyük geçiş dönemi konusu, Türk lirasının yerini Avro'nun alması olacaktır. Bu, halkın belki de farkına varmayacağı arka planda büyük miktarda çalışma yapılmasını gerektirecektir. Sıradan yurttaşlar ve küçük işletmeler halihazırda hem nakit olarak hem de bankalarda birden fazla para birimini idare etmeye alışkındırlar. Muhasebe sistemleri vs.nin geçişi için maksimum bir yıllık bir geçiş dönemi yeterli olmalıdır.

Yeni federal devlet açısından daha büyük sorun, Avro bölgesi bankacılık sisteminin çok sayıda ve artmakta olan gerekliliklerini yerine getirmek olacaktır. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nin (ECSCB) bir parçası olabilmek için bu gereklilikleri yerine getirmesi gerekecektir. 2017'ye kadar Avrupa Merkez Bankası ve IMF, müzakere ekiplerine bu konu ile ilgili teknik tavsiye vermiştir ve Avrupa Merkez Bankası'nın yanı sıra, Avrupa Komisyonu da bankaların yeni sisteme geçiş sürecine yakından müdahil olacaktır. Burada not etmek gerekir ki, KTT'ndaki bankalar hem yerel para birimi hem de döviz bakımından yüksek likiditeye sahiptir. Örneğin, dövize endeksli mevduat oranı, dövize endeksi kredilerinden 1.8 kat daha fazladır. Dolayısıyla, likidite darlığı riski düşüktür. Diğer bir zorluk, risk ağırlıklı kalemlerde ve gerekli sermaye miktarlarında muhtemelen değişikliğe neden olacak yeni raporlama ve muhasebe kurallarının tümünü uygulamak olacaktır. Halihazırda Avro bölgesinde olan bankalar bile kurallardaki değişiklikler nedeniyle oluşan sermaye gerekliliklerini öngörmekte zorlanmaktadırlar. Burada not etmekte fayda vardır: Herhangi bir sermaye ihtiyacı ortaya çıkarsa bile, bu, mutlak ifadelerle, küçük olacaktır. KTT bankacılık sisteminin toplam varlığı Mart 2019'da sadece 5.5 milyar Avro idi. Bu da, aynı dönemde 58.4 milyar Avroluk toplam varlığa sahip olan KRT bankacılık sisteminden 10 kat daha küçük olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, Kıbrıslı Türk bankaları Avro sistemine girdiklerinde beklenmedik zorlukların çıkmaması için bir dış, bağımsız mali sektör denge değerlendirmesinin yapılması elzemdir.

5.3 Kazananlara ve kaybedenlere değinmek

Esas kazançlılar

Bölüm 4'te de anlatıldığı gibi, ilk 20 yılda barış getirisinin ortalama kişi başına düşen gelirleri sabit fiyatlarla 6,800 Avro ila 11,000 Avro arasında artırımını beklemekteyiz. Kıbrıs sorununun çözümü aynı zamanda, KTT'nda ikamet edenlerin sadece daha yüksek yaşam standartlarına sahip olmasını değil, daha yüksek kalitede sosyal provizyona sahip olmasını sağlayacaktır, ki bunu nicel olarak ölçmek çok da kolay değildir. Bu artışlar önemli derecede olsa bile, ortalama değildir. Spesifik sektör ve sosyal gruplar üzerindeki etki farklı olacak ve büyük oranda uyum sağlayabilme yetilerine ve uyum sağlamalarına yardımcı olacak politikalara bağlı olacaktır. Her iki toplumda da en belirgin kazananların oteller, tur operatörleri, inşaat şirketleri, gemicilik şirketleri, gaz şirketleri, avukatlar ve muhasipler olması beklenmektedir. KRT'ndaki bankaların borç batağındaki inşaat şirketlerinin işlerinin artmasından da fayda sağlayacağı açıktır. KRT'nda geçiş noktalarına yakın petrol istasyonlarının, KTT Avroya geçince petrol fiyatları yakınsayacağından, işlerinin artması da beklenmektedir. AB sağlık ve güvenlik standartlarına (bakınız: KTT temel endişeleri) ulaşmak alanında eğitim ve hizmet veren KRT şirketlerinin de çözümden fayda sağlaması beklenmektedir. En yüksek barış getirisine sahip olacak olan perakendeciler çok daha büyük bir pazar bulacaklardır. Diğer taraftan, çoğu dar marjlarda çalıştığından, büyümeleri kalite, fiyat, konum, pazarlama ve marka tanınırlığı gibi faktörlere bağlı olacaktır.

Her bir toplum tarafından dile getirilen ortak endişeler

Aşağıda en kırılgan olabileceğini düşündüğümüz gruplardan bahsetmekteyiz. Ancak ondan önce çözümün "kazananları ve kaybedenleri" konusuna değinirken, genel halkın ve iş dünyasının umut ve korkularını anlamak önemlidir. Bu araştırma çerçevesinde PRIO, her iki toplumdaki tüm bölgelerde odak grupları ve derinlemesine mülakatlar yapmak üzere iki şirket⁵⁰ ile anlaştı. Genel halk ile toplamda 24 detaylı odak grubu (her iki toplumda 12şer); küçük işletmelerle 4 detaylı odak grubu (her iki toplumdan ikişer); ve yüksek profilli iş insanları ile 24 (her iki toplumdan 12 kişi) etraflı kişisel mülakat yapıldı. Saha çalışması 21 Ekim - 13 Kasım 2019 tarihleri arasında yapıldı. Bu egzersizin amacı, Kıbrıs sorununun çözümü ve adanın yeniden birleştirilmesinin ekonomik etkisi ile ilgili KTT ve KRT yaklaşımlarını incelemektir. Spesifik olarak odak grupları ve mülakatlar, çözümün ekonomik etkisine yönelik endişeleri, korkuları, beklentileri, ihtiyaçları ve beklenen faydaları belirleyip anlamaya yöneliktir.

KRT ana endişeler

KRT'ndaki katılımcılar genel olarak çözümün getireceği fırsatları görmektedir. Özellikle de şu alanlarda: bağlantıların artması ile turizm; özellikle Gazimağusa'da olmak üzere inşaat; Kıbrıs ve Türkiye'deki limanların açılması ile gemicilik; engellerin kalkması ile doğal gaz. Ancak, katılımcılar, bu olumlu bakış açısının insanları veya yatırımcıları emniyette hissettirecek bir güvenlik çözümü şartına bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Aynı zamanda, daha büyük bir pazarın tüketiciler

⁵⁰ KRT'nda Sia Research & Consultancy ve KTT'nda Prologue Consulting.

açısından faydalarını ve gençler için doğacak yeni fırsatları görmekteyiz. Ancak çözümün maliyetinin büyük çoğunluğunun KRT'ndaki vergi mükelleflerinin omuzlarına yükleneceğinden endişe etmektedirler. Özellikle, Türk şirketlerinin diğer şirketlerin uymak zorunda olduğu kurallardan muaf olması durumunda, Türkiye'den gelecek rekabetten endişe duymaktadırlar (Bu, KTT'ndaki şirketler için geçiş dönemlerine dair bir ima olmalıdır) ve daha çok rekabetin tarım üzerindeki etkisinden kaygılıdır. (Burada not etmek gerekir ki, AB- Türkiye gümrük birliği anlaşması tarım ürünlerini kapsamamaktadır.) Aynı zamanda katılımcılarda, federal bir yapıda kamu sektörünün büyüklüğü ile ilgili de endişeler vardır. Birçoğu, kısa vadede Limasol ve Bafta emlak fiyatlarının düşmesini beklemektedir. Kimileri, bunu, özellikle Limasol'da kira bedelleri üzerinde - dolayısıyla da, hayat pahalılığı üzerinde - olumlu bir etki olarak görmektedir. Daha şüpheli olanlar ise, sadece yolsuz politikacıların bundan fayda sağlayacağına inanmaktadırlar.

KTT temel endişeleri

KTT toplumdaki katılımcılar özellikle şu alanlarda çözümü avantajlı görmektedir: Avro'ya geçiş ile fiyat istikrarı ve kredilere daha kolay ve ucuz erişim; havaalanlarının tanınması ve daha büyük AB pazarı sayesinde turizm ve tarım; genel çözüm sayesinde gayrimenkul. Onlar da çözümün gençler açısından özellikle de göç edenler açısından yaratacağı fırsatları görmek ve Türkiye'ye olan bağımlılığın azalmasını olumlu olarak değerlendirmektedirler. Aynı zamanda, liman ve havaalanlarının tanınmasının üretim maliyetlerini düşürmesini beklemektedirler. Genel halk küçük işletmelere KRT'ndan gelecek rekabetten endişe duymaktadır ve geçiş dönemlerine ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Daha büyük işletmeler ilginç şekilde, rekabetten daha az endişe duymaktadır ancak teknolojinin iyileştirilmesi için dış desteğe ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Hem genel halk hem de KTT'ndaki küçük işletmeler, ne Yunanca ne İngilizce konuşmayanlar üzerindeki dil engeli etkisinden endişe etmektedirler. Katılımcılar, AB *müktesebatının* uygulanmasının sağlıkta daha yüksek standartlar, daha iyi yönetim ve daha az yolsuzluk anlamına gelmesini beklemektedirler; ancak aynı zamanda, iyi bir hazırlık yapılmadığı sürece kamu sektörünün hazırlıksız olduğundan endişe etmektedirler.

KRT ve KTT'ndaki korkulara değinmek

Eğer çözümün, ancak güvenlik sisteminin her iki toplum için de kabul edilebilir olması durumunda referandumda kabul edileceğini varsayarsak, o zaman KRT'nda yaşayanların korkularını şu şekilde özetleyebiliriz: vergi mükelleflerinin yükünün artması, haksız rekabet, ve kamu sektörünün büyüklüğü veya siyasetçilerin davranışları dolayısıyla iyi yönetim ile ilgili endişeler. KTT'nda yaşayanların ana korkuları ise, KRT'ndan gelecek rekabetin etkisi, teknolojik yetersizlik ve genel "AB'ye hazırlık" konusundaki endişeler, dil engelleri ve kamu sektörünün kalitesi olarak özetlenebilir.

Mülkiyet sorununun çözümünün maliyetini sınırlamak. Mülkiyet sorununun çözümü, eğer çözümün maliyeti vergi mükelleflerine yüklenecekse, büyük bir vergi yükü riskine neden olabilir. Çözümünden doğacak en yüksek maliyet mülkiyet çözümünden kaynaklanacaktır. Bölüm 6'da mülkiyet maliyetlerinin nasıl uygun bir aralıkta tutulabileceğine detaylı şekilde yer vermekteyiz.

Kamu sektöründe daha fazla artış yapmamak. Çözüm öncesinde, kamu sektöründe halihazırda çalışanlar dışında sayının daha fazla artırılmamasını tavsiye etmekteyiz. Mevcut çalışanlar, gelecekteki federal devlet ve kurucu devletlerin kamu çalışanları olacaktır. Bu konuda halihazırda bir anlaşma olduğu anlaşılmaktadır. KRT'nda 2013 krizinden sonra hiçbir kamu çalışanınin (veya bankacılık sektörü çalışanınin) gönüllülük esası dışında işini kaybetmediği göz önünde bulundurulursa, mali açıdan tavsiye edilse bile, hiçbir siyasi liderin, çözüm öncesinde kamu sektörünü küçültme ihtimalinin olmadığını düşünmekteyiz. Dolayısıyla, sendikalarla diyalog içerisinde, çalışan sayısını sabit tutmak daha mütevazı ve gerçekçi bir hedef olacaktır.

Ücretsiz dil dersleri. İdeal olarak, her iki toplumda da okullarda diğer toplumun dilinin mecburi olarak hâlihazırda öğretiliyor olması gerekirdi. Ancak, iki toplumun da çözümden önce bunu yapmayacağını varsayarsak, AB fonlarının, ada çapında ücretsiz ve tüm sosyoekonomik gruplar, özellikle de kırsal kesimlerdeki kadınlara uyacak saatlerde dil dersleri sunulmasında güçlü bir araç olabileceğine inanmaktayız (Kısım 5.4'e bakınız).

Teknik temelli geçiş dönemleri. KRT'nda haksız rekabet ile ilgili endişeler ve KTT'nda rekabete hazır olmamakla ilgili korkular dolayısıyla, geçiş dönemleri için benimsenen yaklaşımın, teknik kapasiteyi artırmaya ve güçlü bir Rekabet Komisyonu kurmaya yönelik olmasını tavsiye etmekteyiz (bu bölümdeki Kısım 5.2'ye bakınız).

Güçlü önleyici kurumlar. İyi yönetim ve adil rekabeti temin etmek için Centre for Sustainable Peace and Democratic Development (SeeD)'in (Sürdürülebilir Barış ve Demokratik Kalkınma) öneriler listesinden alıntı yapmaktayız.⁵¹ SeeD, bir dizi kurumun önleyici mekanizma olarak işlev göstermesi ve "kısır bir çatışma ve şiddet döngüsü yerine erdemli bir esneklik döngüsü" temin etmesini tavsiye etmektedir. SeeD, iç ve dış güvenliği güçlendirmenin yanı sıra, kurumları destekleyecek toplamda 12 kuruluş tavsiye etmektedir. Bunlar arasında, iyi yönetim ile daha yakından alakalı olan şu kurumların altını çizmek isteriz:

- Herkesin insan haklarından faydalandığını temin etmek için Federal İnsan Hakları & Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu. Aşağıda, Kısım 5.4'te de belirtildiği gibi, toplumsal cinsiyet eşitliği şirket karlarını ve barış getirisini de artıracaktır.
- Tüm seviyelerde kamu kurumlarının verimliliğini, şeffaflığını ve modernizasyonunu teşvik etmeye odaklı bir Federal Kamu İdaresi Komisyonu.
- Farklı toplumlardan profesyonel örgütler arasında iş birliğini teşvik ve destek de dahil çeşitli programlar üzerinde çalışacak bir Yeniden Yapılandırma ve Sosyal Uyum Bakanlığı.
- Ekonomik perspektif açısından önemli olan bir kurum daha eklemek isteriz: Adil rekabeti temin etmek için güçlü yetkilere ve etkili nüfuza sahip bir Rekabet Komisyonu.

⁵¹ *Security Dialogue Initiative, A New Security Architecture for Cyprus*, SeeD, Interpeace and Berghof Foundation, White Paper June 2017, <https://scoreforpeace.org/en/cyprus/publications>.

Bağımsız olduklarından ve dışarıdan gelecek baskıların, veya hükümetin veya siyasilerin etkisi altında kalmadan tavsiye verebildiklerinden ve değerlendirme yaptıklarından emin olmak için bu kurumlar BM tarafından gözetilen resmi bir izleme sisteminin parçası olabilirler. Şişkin bir kamu sektörüne yol açmamalarının temin edilmesi de önemlidir.

“Kaybedenlere” değinmek

Halkın ve iş dünyasının korkularını ele almanın yanı sıra, bazı şirket ve kişilerin uyum sağlamakta diğerlerinden daha çok zorlanacağını kabul etmek zorundayız. Aşağıda, en kırılgan olacağını düşündüğümüz grupların kapsamlı olmayan bir listesini belirleyerek bu gruplar üzerindeki herhangi bir olumsuz etkiyi gidermeye yönelik politikalar önerdik.

Mikro işletmeler için iş ortaklıklarını teşvik. Yerel piyasada belki güçlü siyasi bağlar sayesinde *de facto* bir tekel veya tekele yakın durumda olan büyük şirketler ve tedarikçiler, talepten bağımsız olarak fiyatlarını uyarlamakta daha çok zorluk yaşayacaktır. Çünkü şimdi başkaları ile rekabet etmek durumunda kalacaklardır. Ancak, tüketiciler açısından, bu, daha düşük fiyatlara ve/veya daha kaliteli ürün ve hizmetlere kapı açacaktır. Büyük şirketler arasında iş ortaklıklarını teşvik etmenin doğru olacağına inanmamaktayız. Ancak mikro işletmelerin (10'dan daha az çalışan sayısına sahip) iş birliği yapmalarının nasıl teşvik edilebileceğine dair bir çalışma yapılmasını tavsiye ederiz. Haksız rekabetin engellenmesi adına, bu teşviklerin vergi temelli değil, örneğin, daha çabuk ruhsat alabilme veya iki toplumlu iş birliğini destekleyen spesifik eğitimlere erişim gibi olanaklara bağlı olması gerekir.

Katı düzenlemelerin olduğu sektörlerdeki şirket ve profesyonellere destek. KTT'ndaki bankalar, muhasebeciler, avukatlar, ve süt ve et üreticileri, AB standartlarına geçtiklerinde uymaları gereken düzenleyici kurallarda büyük bir artış olacaktır. Çözümünden önce hazırlık yapmak önemlidir. Bazı sektörler için geçiş dönemleri söz konusu olacak olsa bile, AB için büyük bir öncelik olan gıda hijyeni konusunda herhangi bir esnekliğin olmasının pek muhtemel olmadığını anlamak gerekir. KRT şirketlerinin KTT şirketleri ile tecrübelerini paylaşmalarını teşvik için ayrılan iyi tasarlanmış fonlar, AB mali ve teknik desteği ile birleştiğinde, katı şekilde düzenlenen sektörlerin yeni gerekliliklere uyum sağlamalarına yardımcı olacaktır. Buna ek olarak, iş ortaklıklarının teşviki, KRT şirketlerinin KTT şirketleri ile güçlerini birleştirerek Türkiye pazarına girmelerini de sağlayacaktır. Profesyoneller ve mesleki yeterliliklerin tanınması konusuna gelince; ya yeterliliklerin yeni durumda olduğu gibi tanınması, ya da söz konusu kişilerin mesleki gerekliliklere uyum için destek almalarının temin edilmesi için çözüm öncesi politikalarının oluşturulması gerekecektir.

En düşük vasıflıları hedefleyen sosyal yardım. Uygulanan politikalara rağmen, uyum sağlayamayanlar için hedefli sosyal yardımlar önemlidir. KRT kurtarma paketini uygularken hedefli sosyal yardım programları yürürlüğe koymuştur. Bu programları daha fazla geliştirmek mümkün olsa da, etkileri halihazırda gözlemlenebilmektedir. Avrupa Komisyonu, 2019 Kıbrıs

Ülke Raporu'nda,⁵² "garantili asgari gelir programının yoksulluk ve eşitsizlik üzerinde önemli olumlu bir etkisinin olduğu görülmektedir" denmektedir. Federal devletin yetkileri ile ilgili basında yer alan haberlere göre, sosyal güvenlik, kurucu devletlerin yetkisinde olacaktır; dolayısıyla hedefli sosyal yardım, KTT'nda da uygulanmaya başlanmalıdır.

Askeri personelin yeniden eğitilmesi. Güvenlik konusundaki detaylar henüz belirlenmemiş olsa da, Kıbrıs sorununun çözümü ile ilgili tartışmalarda, sık sık yerli askeri kuvvetlerin tamamen tasfiye edilmesi önerisi gündeme gelmektedir. Ancak, bölgedeki diğer ülkelerde yaşananlar, eski askerlerin yeni durumdan fayda sağlayabileceklerinden ve gelecekte bir güvenlik tehdidi yaratmayacaklarından emin olmak için yeniden eğitilmeleri gerektiğini göstermektedir.

Sektöre özel bilgi. Son ve çok derece önemli olarak, şirketlerin ve çalışanların uyum sağlamasının en iyi yolu onlara iyi bilgi sağlamaktır. 2008-2017 müzakerelerinin son döneminde ana siyasi konulara odaklanılırken (daha önce ekonomi de dahil, ana konulara odaklanılmıştı) şirketler çözüm sonrasında iş yapacakları ortamın nasıl olacağı konusunda bilgisiz bırakılmıştır. Örneğin, ithalatçıların, toptancıların, perakendecilerin ve bayilik alan şirketlerin, çözümden sonraki ilk gün ruhsatlarının durumunun ne olacağını bilmeleri ve ona göre hazırlık yapmaları hayati önem taşımaktadır. Etkili bilgi paylaşımı kampanyaları, şirketlerin geçiş dönemleri boyunca hazırlanmasına yardımcı olacaktır.

5.4 Toplumsal cinsiyet ayrımının ortadan kaldırılması

Her gün artan sayıda araştırma, barış getirisinin azami düzeye çıkarılması için en önemli yollardan birinin toplumsal cinsiyet eşitliğini temin etmek olduğunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği (ve kültürel çeşitlilik) daha çok ekonomik büyüme, daha az oynaklık ve şirketler için daha büyük karlılık anlamına gelmektedir. Bu araştırmaların bazılarını aşağıda incelemekteyiz. Kısa ve net olması için hem yakın geçmişte yapılan (son 5 yıl içerisinde) hem de birden çok ülkeyi kapsayan büyük veri grubu olan araştırmalara odaklandık.

Kıbrıs çok geride

Geçmiş yıllara kıyasla bir iyileşme olsa da, Kıbrıs toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hala çok gerilerdedir. Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü'ne göre, Kıbrıs (KRT) toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda en alt dörtte birlik gruptadır ve 28 ülke arasında 22. sıradadır.⁵³ KRT'nun geride kalmasına neden olan konular arasında, güce erişim (siyasi, ekonomik ve sosyal) ve zaman (bakım faaliyetleri ve sosyal faaliyetler) vardır. Zamansızlık, güce erişimi de etkilemektedir. Ev işlerinde ve çocuk ve yaşlı bakımında sorumluluğun büyüğünü kadınların alması, sivil ve siyasi faaliyetlere katılmalarına engel olmaktadır. Bu da, politika yaparken kadınların spesifik

⁵² Avrupa Komisyonu, *Kıbrıs Ülke Raporu*, 2019, SWD (2019) 1012 final, Şubat 2019, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-cyprus_en.pdf.

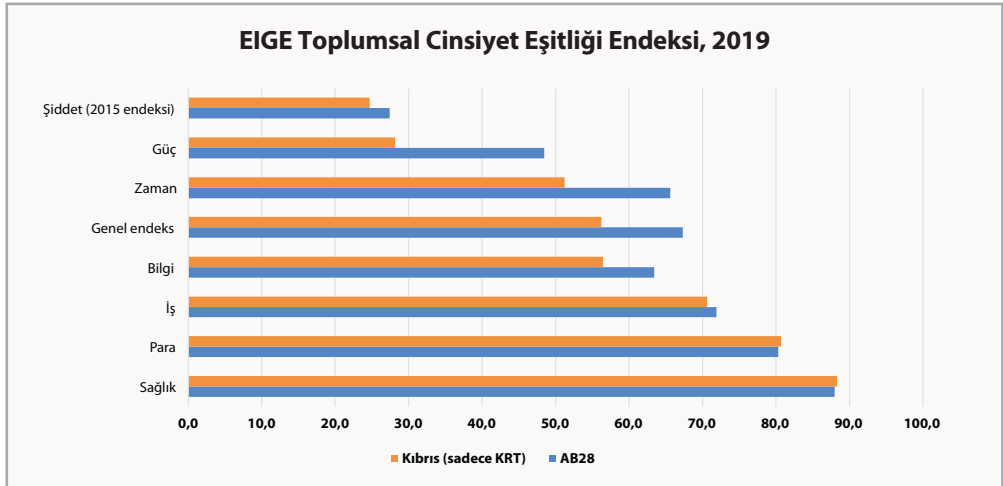
⁵³ European Institute for Gender Equality (EIGE), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi*, 2019 <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2019/CY>.

ihtiyaçlarının kolayca göz ardı edilebileceği anlamına gelmektedir. Eldeki kanıtlar göstermektedir ki, toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili durum KTT'nda da KRT'ndakine benzer, hatta ondan daha kötüdür. Bölüm 2'de de yer aldığı gibi, KTT'nda 15 yaş üstü kadınların işgücüne katılım oranı %40.3'tür. Bu oran, KRT'nda %57.4'tür. Bu da, kadınlar için iş piyasasına girmenin ve piyasanın içinde kalmanın önünde büyük engeller olduğunu işaretidir.

Kadın ve erkeklerin maaşları arasındaki farka dair istatistikler, kadınların yönetici pozisyonlarına yükselmeleri için çok az fırsat bulunduğunu göstermektedir: Bu durum şirket karlarını da etkilemektedir. Eurostat verilerine göre, KRT'nda kadınlar 2017 yılında erkeklerden %13.7 daha düşük ücret almışlardır. AB ortalaması %16'dır. Kadın-erkek ücretleri arasındaki fark, kamu sektörü hesaba katılmadığında, %22'dir. Dahası, avukat ve muhasebecilerin çoğunlukta olduğu profesyonel, bilimsel ve teknik faaliyetler sektöründe, fark, AB içerisinde en yüksek oran olan %32.8'dir.⁵⁴ KTT'ndaki ücret farklılığı üzerine birkaç yeni istatistik olsa da, 2001 yılında yapılan bir çalışma, Kıbrıslı Türk kadınların sadece %2'sinin özel sektörde yönetici pozisyonunda olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aynı çalışmada, çok büyük bir ücret farkı ortaya çıkmış ve kadınların sadece %10'unun en yüksek ücret grubunda olduğu görülmüştür.⁵⁵

Elimizde sektör bazlı kadın-erkek verileri olmasa da, meslekler arasında da ücret farklılıkları olduğu görülmektedir: Kadınlar çoğunlukla, düşük ücretli mesleklerde ve işyeri hiyerarşisinin alt basamaklarındadır. Bu, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirmekte ve kadınların geleneksel beklentilerin kapsamı dışındaki iş alanlarına girmesini engellemektedir.

Şekil 5.2

Kaynak: Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE).

⁵⁴ Gender Pay Gap Statistics, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics#Gender_pay_gap_higher_in_the_private_sector.

⁵⁵ Fatma Güven Lisaniler, "Gender Equality in North Cyprus," European Institute of the Mediterranean (IEMed), 2006, https://scholar.google.com.tr/citations?user=OLtFr_gAAAAJ&hl=en.

Eşitlik ve çeşitlilik iş dünyası için yararlıdır

Karar verici pozisyonlarda benzer düşünen homojen bir grup insanın olması, maliyetli hatalara neden olabilir. Günümüzde, hem cinsiyet eşitliği, hem de farklılıkların, coğrafyadan bağımsız olarak iş için yararlı olduğunu gösteren ciddi araştırmalar vardır. Dev danışmanlık şirketi McKinsey & Company⁵⁶ tarafından 2017'de 1,000'in üzerinde şirket, 7 sektör, ve 12 ülkede yapılan araştırma, daha büyük cinsiyet çeşitliliğine sahip şirketlerin daha yüksek performans gösterdiğini ortaya koymuştur. Performans "EBIT marjı"⁵⁷ olarak hesaplandığında, cinsiyet çeşitliliği bakımından en üst dörtte birlik grupta olan şirketlerin, sektördeki rakiplerinden daha iyi performans gösterme olasılığı, en alttaki dörtte birlik gruptaki şirketlere kıyasla %21 daha yüksektir. Ekonomik kâr marjı ile uzun vadeli değer yaratma hesaplandığında,⁵⁸ cinsiyet eşitliğini en iyi sağlayan şirketlerin rakiplerinden daha yüksek performans gösterme olasılığı %27 daha yüksektir.

"Geniş bir coğrafyayı kapsayan veri setimizde, özellikle yönetici ekiplerde cinsiyet çeşitliliği ve daha yüksek karlılık arasında tutarlı bir şekilde pozitif korelasyon olduğunu gördük."

McKinsey & Co. 2018

Kıbrıs'ı ilgilendiren bir bulgu, etnik çeşitliliğin sonuçlar üzerinde daha da büyük bir olumlu etkiye sahip olmasıdır. EBIT marjı olarak hesaplandığında, etnik çeşitlilik açısından en iyi olan şirketlerin, en kötü olan şirketlerden daha yüksek performans gösterme olasılığı %33 daha yüksektir.

"... yönetici ekiplerinde - salt temsiliyet anlamında değil, etnik köken çeşitliliği ve karışımı anlamında da - en yüksek etnik/kültürel farklılığa sahip şirketlerin, karlılık açısından rakiplerinden daha yüksek performans gösterme olasılığının %33 daha fazla olduğunu saptadık."

McKinsey & Co 2018

Üst yönetici pozisyonunda bir kadının olması yeterli değil

Peterson Institute tarafından yapılan ve 91 ülkede 21,980 ülkeyi kapsayan ayrı bir çalışma,⁵⁹ kadınların kurumsal liderlik pozisyonlarında olmasının karlılık (brüt ve net kar marjları) üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuçlar, en üst pozisyonlar için (genel müdür) istatistiksel olarak anlamlı bir etki ortaya koymasa da, yönetici pozisyonlarında (örneğin yönetim kurulunda olmaksızın üst yönetici pozisyonları) kadınların olmasının, kurumsal performans üzerinde, kadın liderlerin veya yönetim kurulu üyelerinin sayısından daha büyük olumlu bir etki yaptığını

⁵⁶ Vivian Hunt, Sara Prince, Sundiatu Dixon-Fyle and Lareina Yee, "Delivering through Diversity," McKinsey & Company January 2018 <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/delivering-through-diversity>.

⁵⁷ Faiz ve vergiden önceki kazançların net gelire oranı.

⁵⁸ Net İşletme Karı eksi Ayarlanmış Vergiler – (Yatırılmış Sermaye x Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyeti).

⁵⁹ Noland, Moran and Kotschwar, *Is Gender Diversity Profitable? Evidence from a Global Survey*, Peterson Institute for International Economics, Working Paper 16-3, February 2016, <https://piie.com/publications/wp/wp16-3.pdf>.

göstermiştir. Örneklem grubundaki net kâr marjı %6.4 olan tipik bir şirket, bunun %7.4'e çıkmasını bekleyebilir. Bu sonuçlar göstermektedir ki, kadınların işgücüne katılımını sağlamaya odaklanmak, orada kalmalarını sağlamak ve yükselmelerini teşvik etmek, karlar üzerinde, yönetim kurulunda göstermelik kadınların olmasından daha güçlü bir etki yaratmaktadır. Araştırma, "yalnız başına tek bir kadının üst pozisyonlara gelmesinden çok, birçok potansiyel kadın yöneticinin varlığının önemli olduğunu" da ortaya koymaktadır.

"... üst yönetici konumunda kadınların olması ile şirket karlılığı arasındaki korelasyon defalarca ortaya çıkmıştır ve tahmini etki az değildir... yöneticilerinden %30'u kadın olan karlı bir şirketin, diğer her açıdan çok benzer ancak kadın yöneticileri olmayan bir şirkete kıyasla, net kâr marjına 1 yüzde puandan daha fazla eklemesi çok muhtemeldir."

Peterson Institute 2016

Kadınların işgücüne daha yüksek oranlarda katılımı büyüme açısından önemlidir

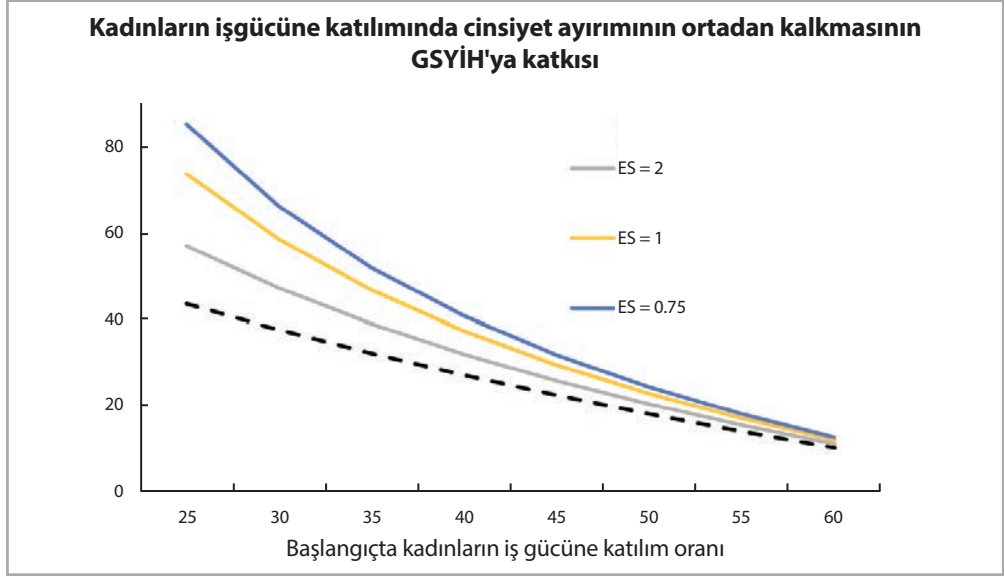
Daha fazla kadının iş piyasasına katılması, daha geniş ekonomik büyüme açısından da faydalıdır. IMF çalışanları tarafından birden fazla ülkede yapılan küresel bir araştırma⁶⁰ göstermiştir ki, işgücüne katılımdaki cinsiyet farklılığını kapatmak önemli kazanımlara neden olmaktadır. Bu araştırmaya göre, kadınların işgücüne katılımını artırmak, GSYİH'nın - yani genel olarak ekonomik büyümenin - %80 oranında artmasını sağlayabilir. Dahası, araştırma, kadınların işgücüne katılımının artmasının, erkekler için de iyi olabileceğini göstermiştir. Buna göre, ikame esnekliğine (ES) yani başlangıç noktasının ne kadar düşük olduğuna bağlı olarak - artan kadın işgücüne katılım oranı, verimliliğe yapacağı olumlu katkıdan dolayı, erkeklerin de ücretlerinde artışa neden olabilir, (bakınız: Şekil 5.3).

"... işgücüne katılımda kadın-erkek farklılığının ortadan kaldırılması GSYİH'yi, bireysel kadınların işgücüne katılım oranına bağlı olarak, %10 ila %80 arasında artırabilir. ... Öngörülerimiz, erkeklerin de kadınların iş gücüne daha yüksek katılım oranından fayda sağlayacağını ortaya koymaktadır."

IMF Çalışanları Tartışma Notu, 2018

⁶⁰ IMF Staff Discussion Note, Economic Gains From Gender Inclusion: New Mechanisms, New Evidence, Volume 2018/6, by J. D. Ostry, J. Alvarez, R. Espinoza, and C. Papageorgiou, <https://www.elibrary.imf.org/view/IMF006/24868-9781484337127/24868-9781484337127/24868-9781484337127.xml?redirect=true>.

Şekil 5.3

Kaynak: IMF (OECD'den alıntı yapılarak). Not: Şekilde ES ikame esnekliğini göstermektedir.

Bu analiz temelinde, katılım oranlarındaki cinsiyet farklılığını ortadan kaldırmak, 15 yaş üzeri kadınların işgücüne katılım oranının sadece %40 olduğu KTT'ndeki ekonomik büyümeye özellikle önemli bir katkı yapacaktır. IMF çalışanlarının raporunda bulunan grafiklere bakacak olursak, KTT'nun cinsiyet farklılığını ortadan kaldırması durumunda, ekonominin büyüklüğünün %30 oranında artacağı sonucuna varabiliriz. KTT'nun ekonomik büyüklüğünün %30 artması, tüm adanın GSYİH'sının 4.4 yüzde puan civarında artması demek olacaktır.

Ayrıca, Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE)⁶¹ kadınların işgücüne katılımında "cinsiyet farklılığının" kapatılmasının,⁶² 2030 yılına kadar ortalama AB gelirlerini (kişi başına düşen GSYİH) %1.5- %2.2 oranında, 2050 yılına kadar da %6.1-%9.1 oranında artıracığını tahmin etmektedir. Başlangıç noktası ne kadar düşük olursa, kazanım o kadar yüksek olur. Ülke bazında GSYİH veya kişi başına düşen GSYİH oranları üzerinde kesin tahminler yoktur. Ülkeleri kapsayan grafik, eğitim, işgücüne katılım, toplam doğurganlık oranı ve ücretlerdeki tüm farklılıkların giderilmesi halinde, KRT'nda (3. Grup) toplam GSYİH'nın %7 daha yüksek olabileceğini göstermektedir.⁶³ Daha düşük bir noktadan başlayacağı için KTT'nun bu alandaki kazanımının daha yüksek olacağı varsayılabilir. KTT'na hem kişi başına düşen GSYİH, hem de

⁶¹ European Institute for Gender Equality (EIGE), Economic Benefits of Gender Equality in the European Union, March 2017, <https://eige.europa.eu/publications/economic-benefits-gender-equality-european-union-report-empirical-application-model>.

⁶² Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik eğitimi, iş piyasası faaliyeti ve maaşlarındaki cinsiyet eşitsizliklerini azaltmak.

⁶³ EIGE, Modelin ampirik uygulaması üzerine rapor, Şekil 5.12 2050'de GSYİH üzerindeki etki.

işgücüne katılımda kadın-erkek farklılığı açısından en yakın ekonomi Romanya'dır.⁶⁴ Romanya 2. gruptadır. EIGE tüm farklılıkların giderilmesi durumunda, 2. gruptaki ülkelerin potansiyel artışının %15 civarında olabileceği sonucuna varmıştır.

Kadınların siyasete katılımı sürdürülebilir barış açısından olumludur

Yatırım için uygun koşulları yaratarak barış getirisinin yükselmesini sağlamak, barışın sürdürülebilir olmasını temin etmek anlamına gelmektedir. Kadınların katılımının, barış anlaşmalarının sürdürülebilirliği açısından da olumlu olduğu kanıtlanmıştır. BM Genel Sekreteri, Haziran 2018'de Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda "kadınların anlamlı katılımının barış kurma çalışmalarına ölçülebilir şekilde derinleştirdiğini ve daha sürdürülebilir bir barış sağladığına" dair kanıtlardan bahsetmiştir. Müzakere masasında Kıbrıslı kadınlar yer alsada, en azından kamuoyu nezdinde karar verici pozisyonda değildirler. BM Genel Sekreteri'nin "barış sürecinin her aşamasında" kadınların "tam ve etkin katılımı" çağrısına şüphesiz çok uzaktayız.⁶⁵ 2018 yılında yayınlanan ve 1975 ile 2011 arasında yapılan 216 barış anlaşmasını (Kuzey İrlanda dahil) analiz eden bir araştırma,⁶⁶ kadınların anlamlı katılımının "daha iyi bir anlaşma içeriği, anlaşmanın daha yüksek oranda uygulanması, ve daha uzun soluklu barış" sağladığını saptamıştır. Barış, siyasi istikrar sağlar. Bu da, yatırımcı güveni ve daha fazla yatırım demektir. Kadınların Kıbrıs çözümünün tasarımıyla ilgili, ekonomideki barış getirisini de artıracaktır.

"Bugüne kadar kadınların imzaladığı barış anlaşmalarının sayısı az olsa da, elde ettiğimiz bulgular açık bir şekilde, kadınların şekillendirdiği barış süreçlerinin dayanıklı bir barışla sonuçlanma olasılığının çok daha yüksek olduğunu göstermektedir." Krause et al., 2018

Ölçüm yapma gerekliliği

Cinsiyet farklılıklarının düzenli şekilde ölçülmesi ve yayınlanması, uygulanması gereken politika alanlarından biridir. Örneğin, sektör bazında erkek-kadın verileri, şirketlerdeki veya yönetim kurullarındaki kadın yönetici oranı, çocuk bakım maliyetleri gibi veriler ya hiç yayınlanmamakta, ya da politika yapımcıları etkileyecek sıklıkta üretilmemektedir. SeeD, bu tür tedbirlerin önemini Women Peace and Security Agenda for Cyprus (Kıbrıs için Kadınlar, Barış ve Güvenlik Ajandası) raporunda aktarmaktadır.⁶⁷

"Cinsiyet eşitsizlikleri konusunda veri, şeffaflık ve yeterli raporlama olmaksızın, cinsiyet eşitliği konusunda gelişim gösterebilmek mümkün değildir." SeeD 2018

⁶⁴ AB nominal kişi başına düşen GSYİH Eurostat'tan; faaliyet oranları arasındaki farklılık EIGE'den alınmıştır.

⁶⁵ 2453 (2019) sayılı Karar, 30 Ocak 2019, paragraf 10, <http://unscr.com/en/resolutions/2453>.

⁶⁶ Jana Krause, Werner Krause and Pii Bränfors, "Women's Participation in Peace Negotiations and the Durability of Peace," *International Interactions*, 2018, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03050629.2018.1492386>.

⁶⁷ *Gender Equality Now! Why do we need women in the Cyprus peace process? Women, Peace and Security Agenda for Cyprus*, Gender SCORE Cyprus Policy Brief, SeeD 2018, https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file/PB_GenderCy17_WPSPolicyBriefForWeb_29052018_ID.pdf.

Politika yoluyla önerilen müdahaleler

Kadın-erkek farklılıklarını kapatabilecek test edilmiş ve onaylanmış politikaların tam bir analizi bu raporun kapsamını aşan bir çalışmadır. Ancak, SeeD, Social Cohesion and Reconciliation (SCORE) Index (Sosyal Uyum ve Uzlaşma Endeksi) programı kapsamında bu alanda önemli miktarda araştırma yapmıştır.⁶⁸ SeeD aynı zamanda, hem KRT⁶⁹ hem de KTT⁷⁰ için spesifik öneriler geliştirmiştir. Yukarıdaki analizimiz, çalışan kadınların sayısını artırmaya yönelik politikaların Kıbrıs sorununun çözümünün kadın ve erkekler arasındaki farklı etkisini gidermek konusunda yararlı olacağını göstermektedir. Kıbrıs sorununun çözümü dışında da, kadınların iş ve yönetici pozisyonlarına erişimini ele almak, her iki toplum için de olumlu etkiler yaratacaktır.

Atılabilecek bir diğer adım, kadınların iş gücüne girmesi ve iş gücünde kalması önündeki engellerin kapsamlı bir incelemesini yapmak, daha sonra da bu engelleri giderici politikalar geliştirmektir. Bu, aşağıdakileri içerebilir:

■ Eşit şartların sağlanması

- İşe alım, terfi ve ücretlerde ayrımcılık ile ilgili çözüm sonrası mevzuat yapın.
- Kamu ve özel sektör için hedef veya kotalar koyun ve şirket yönetim kurullarının cinsiyet ve etnik köken açısından dengeli olmasını temin edin.
- Bu tedbirlere ek olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bu raporda yer alan faydalarını, hem şirketler arasında hem daha geniş ekonomi dünyasında tanıtmak için bir iletişim kampanyası düzenleyin.

■ Aile dostu politikalar

- Uygun maliyetli çocuk bakımı ve ücretsiz ve kaliteli okul sonrası bakım gibi çalışan kadınları destekleyecek girişimlere hız verin.
- Esnek çalışma saatlerini destekleyin ve iş bölüşümü için teşvik verin ki, şirketler iki yarı-zamanlı kişi çalıştırdıkları için sosyal sigorta aracılığıyla cezalandırılmasın.
- Hem erkeklerin hem de kadınların yararlanabileceği ebeveyn izni politikaları geliştirin.

■ İş piyasasına katılımın önündeki engelleri azaltmak için ulaşım seçeneklerine yatırım yapın

- Şehir içi ve şehirler arası uygun maliyetli, güvenilir ve emniyetli toplu taşımacılığa yatırım yapın. Bu, özellikle tek arabaya sahip veya hiç arabası olmayan aileler için ve genelde anneler tarafından çekip çevrilen tek ebeveynli aileler için önemlidir. Aynı zamanda bu, çocukları evden okula, okuldan eve veya özel derslere götürmek için çok büyük zaman harcayan ebeveyn veya aile bireylerinin olduğu bir kültür için de önemlidir.

⁶⁸ Tüm araştırmalar, raporlar, sunumlar ve öneriler burada bulunabilir:

https://www.scoreforpeace.org/publications/?country_id=1&type_id=&lang=en&submit=Filter.

⁶⁹ *Gender Equality Now! Policy Entry Points for Improving Gender Equality in the Turkish Cypriot Community*, Gender SCORE Cyprus Policy Brief, SeeD, 2018,

https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//PB_GenderCy17_TCCPolicyBriefWeb_30052018_ID.pdf.

⁷⁰ *Gender Equality Now! Policy Entry Points for Improving Gender Equality in the Greek Cypriot Community*, Gender SCORE Cyprus Policy Brief, SeeD, 2018,

https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//PB_GenderCy17_GCCPolicyBriefForWeb_30052018_ID.pdf

■ Becerilerin geliştirilmesini desteklemek

- Özellikle genç kadınlar için CV hazırlamak, mülakat becerileri ve hitabet alanlarında temel destek verin.
- Esnek çalışma için uygun olan iş becerileri alanında kadınlara eğitim sağlayın (teknoloji becerileri ve dil eğitimi gibi)
- Kız ve erkek çocukların iş olanağı ufuklarını ve fırsatlarını geliştirmek için eğitimde toplumsal cinsiyet rollerini ele alın.

■ Politikaların oluşturulmasında cinsiyet değerlendirmesi

- Daha genel olarak, farkında olmadan erkek veya kadınlara imtiyaz sağlamadıklarından emin olmak için, tüm devlet politikalarını toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından gözden geçirin ve cinsiyete duyarlı bütçeleme yapın.

Bu tür politikalar tartışmalı değildir ve daha yüksek gelirli ülkelerdeki en iyi uygulamalarla uyumludur (Şekil 5.4'e bakınız).

Şekil 5.4

IMF: G7 Ülkeleri Tarafından Toplumsal Cinsiyetle İlgili Uygulanan Temel Mali Politikalar	
1. Vergi Politikaları	
Şahsi gelir vergisi	Kanada, İtalya, Japonya, ve Birleşik Krallık
Yalnız veya çalışan anne veya babalara vergi indirimi	G7'nin çoğu veya bütünü
İş yerinde hedeflendirilmiş vergi indirimi veya yardımı	Fransa, Japonya
2. Harcama politikaları	
Cinsiyete duyarlı kamu istihdamı	Tüm G7
Yönetici pozisyonlarında kotalar	Fransa, Almanya
Kamu sektöründe eşit maaş	Kanada, Fransa, İtalya
İş-yaşam dengesi	Kanada, Fransa, İtalya, Japonya
Düşük gelir desteği alan kadınlar	Fransa, İtalya, Japonya
Eğitim, STEM, klişelerin giderilmesi	Tüm G7
Sağlıkta önleyici tedbirler ve yaşla ilgili konular	Tüm G7
Çocuk bakım desteği	Kanada, Japonya, Birleşik Krallık, İtalya
Ödenekli doğum izni	Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya
Toplumsal cinsiyete bağlı sosyal güvenlik reformları	Kanada, Fransa, İtalya, Birleşik Krallık
Çocuk sayısına bağlı emeklilik	Almanya
Aile içi şiddete karşı programlar	Tüm G7
Cinsiyete duyarlı dış yardım ve işbirliği	Kanada, Fransa, Japonya

Kaynak: IMF (OECD'den alını yapılarak).

BÖLÜM 6:

UYGUN MÜLKİYET FİNANSMANI SAĞLAMAK

6.1 Kilit ilkeleri belirlemek

Mülkiyet sorununun çözümünün maliyeti, henüz açıklanmamış büyük bir dizi değişkene bağlıdır. Ekonomik olarak yaşayabilir olduğunu temin etmek ve kamuoyunun mülkiyet çözümüne dair endişelerine cevap verebilmek için, her iki toplumun da katkısı ve uluslararası uzmanların desteği ile derinlemesine çalışmalar yapılmalıdır. Bu bulgular kamuoyuna açıklanmalı ve halkın katılımıyla düzenlenecek forumlarda tartışılmalıdır ki, yurtttaşlar iyi bir şekilde bilgilendirilmiş olsunlar. Aşağıda böylesi bir süreci başlatma girişimimizi bulabilirsiniz.

Mülkiyet çözümünün hem siyasi hem de ekonomik olarak yaşayabilir olması aşağıdaki üç ilke arasındaki “altın oranı” bulmaya bağlıdır. Bu ilkelerin üçü de, mülkiyet çözümünün mali yaşayabilirliğini, daha geniş şekilde ekonominin istikrarını ve dolayısıyla birleşik Kıbrıs’ın siyasi sürdürülebilirliğini etkileyecektir.

- **Yasal.** Mülkiyet çözümünün yasal yönden kötü tasarlanması birçok vakanın yerel ve uluslararası mahkemelere gitmesi anlamına gelecektir. Bu emlak piyasasında tahribat yaratacak ve ekonomik büyümenin önünü kesecektir.
- **Adil.** Mülkiyet çözümü etkilenen kişilerce adil bulunmalıdır. Bu, birleşik Kıbrıs’ın siyasi istikrarını destekleyecek ve dolayısıyla, yatırım ve ekonomik büyüme için gerekli olan şartları güçlendirecektir.
- **Uygun maliyetli.** Federal/kurucu devletler üzerine çok fazla yük bindiren veya küçük bir ekonomiye çok büyük miktarlarda nakit sokarak bozulma yaratan bir mülkiyet çözümü başarısız olacaktır. 2017’de sona eren müzakerelerin son aşamalarında olduğu gibi, uluslararası finansal kurumların bu soruyu ele almak üzere sürece müdahiliyeti, memnuniyetle karşılanacaktır.⁷¹ Ancak, halkın bilgilendirilmesi ve halkın katılımının sağlanması için daha çok şey yapılmalıdır.

⁷¹ BM, Genel Sekreter’in Kıbrıs’taki İyi Niyet Misyonu ile ilgili Raporu, 28 Eylül 2017, paragraf 35, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s2017814.php>.

Şekil 6.1

Kaynak: Yazarlar

6.2 Halkın katılımını sağlamak

Müzakerelerde, yakın geçmişe kadar, mülkiyet çözümünün finansmanı ile ilgili hayati konuyu en son ana ertelemek gibi bir eğilim vardı. Bu konu ele alındığında bile, genelde kapalı kapılar ardında ele alınmaktaydı. Yazarlar bunun bir hata olduğuna inanmaktadır. Halkın katılımını sağlamak, hem siyasi hem ekonomik nedenlerle önemlidir. Eğer yurttaşlar çözümün nasıl finanse edileceğini bilmezlerse, uzmanların finansman konusu üzerinde çalıştığı, ve/veya her iki toplum için de mümkün olan en iyi anlaşma olduğu konusunda ikna olmazlarsa, çözümün lehine oy vermeyeceklerdir. Buna ek olarak, mülkiyet çözümünün nasıl finanse edileceği konusunda bilgi olmaması genel anlamda ekonomiyi de kötü etkileyebilecektir.

Müzakereciler yukarıda bahsedilen üç ilkeye bağlı olmalı, ve uluslararası kurumlarla işbirliği içerisinde bu üç ilkenin tümünü gözetken "altın oranı" bulmak için özenle çalışmalıdırlar. Farklı seçenekler, bir şeyi elde etmek için başka şeylerde vazgeçmeyi içerdiği için, farklı seçeneklerin avantaj ve dezavantajlarını incelerken, yurttaşların sürece dahil edilmesini öneririz. Bu, bir katılımcı demokrasi süreci olan Yurttaşlar Toplulukları çerçevesinde yapılabilir. Yurttaşlar Toplulukları, İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda'da birkaç kez uygulanmıştır.⁷² Yurttaşların sürece katılımı, BM Genel Sekreteri'nin "sivil toplum ve özellikle de kadınların barış sürecinin her aşamasına tam ve etkin katılımı" çağrısını da yerine getirecektir.⁷³

⁷² Nasıl çalıştıklarına dair bilgi için Kuzey İrlanda Yurttaşlar Topluluğu'na bakınız <https://citizensassemblyni.org/faq/>.

⁷³ BM, 2453 (2019) sayılı Karar, paragraf 10, <http://unscr.com/en/resolutions/2453>.

6.3 Uygun maliyeti sağlamak

Bugüne kadar yapılmış olan müzakerelerde mülkiyet sorununun üç ana yöntemle çözümlenmesi konusunda prensipte anlaşmaya varılmıştır: İade, diğer kurucu devletteki etkilenmiş mülkün takası, ve tazminat.⁷⁴ Dolayısıyla, mülkiyet çözümünün yaşayabilirliği bir dizi değişkene bağlı olacaktır:

- *Ne kadar mülk* tazmin edilecek
- Tazmin edilen mülkün *değeri* nasıl hesaplanacak
- *Tazminat ne kadar hızlı* ödenecek
- *Tazminat ne şekilde* olacak (nakit, tahvil, vb.)
- *Tazminatı kim* ödeyecek
- Özellikle de toprak düzenlemelerine tabi olan bölgelerde iade nedeniyle ortaya çıkacak yeni *konut ihtiyacı*

Etkilenmiş mülk miktarı

Her iki taraf da, müzakerelerde “etkilenmiş mülk” adı verilen mülklerin miktarını kamuoyu ile paylaşmakta isteksiz davranmıştır. Halka açık en sağlıklı istatistikler, Kıbrıs Cumhuriyeti Planlama Bürosu’nun verileridir ve 1964 yılından kalmaz (Şekil 6.2’ye bakınız). 1963-1974 arasında iki toplum arasında satış yasaktı ve aşağıdaki tablo, muhtemelen, aşağı yukarı 1974’teki durumu yansıtmaktadır. Ancak Evkaf’a ait arazinin yüzölçümü azımsanmış olabilir. Bu temelde, kuzeyde Kıbrıslı Rumlara ait 1.4 milyon dönüm (188,020 hektar) özel etkilenmiş mülk olduğunu ve güneyde de Kıbrıslı Türklere ait 401,000 dönüm (53,720 hektar) özel etkilenmiş mülk olduğunu varsaymaktayız.

Şekil 6.2

Mülkiyet tahminleri: başlangıç pozisyonu (‘000 dönüm)						
1964’teki durum (a)	Ara bölgenin güneyi	Ara bölge	Ara bölgenin kuzeyi	Ara toplam İngiliz Egemen Bölgeleri hariç	İngiliz Egemen Bölgeleri	Toplam İngiliz Egemen Bölgeleri dahil
Kıbrıslı Rum	2,470	107	1,405	3,982	89	4,072
Kıbrıslı Türk	401	25	391	818	15	833
Yabancı	10	2	7	19	13	32
Devlet	1,165	40	551	1,757	64	1,821
Kilise	73	5	58	136	6	142
Evkaf	12	0.2	3	14	1	16
Toplam	4,131	181	2,415	6,727	188	6,915

(a) 1963-74 arasında toplumlar-arası satış yasaktı. Evkaf mallarının miktarı tartışmalıdır.

Not: Bir Kıbrıs dönümü, 1,338 metrekaredir.

Kaynak: Kıbrıs Cumhuriyeti Planlama Bürosu orijinal verileri

⁷⁴ BM, Genel Sekreter’in Kıbrıs’taki İyi Niyet Misyonu ile ilgili Raporu, S/2017/814, 28 Eylül 2017, paragraf 9, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2017_814.pdf.

Toprak düzenlemelerinden sonra etkilenmiş mülklerin olası miktarı

Toprak düzenlemeleri ile, kabaca 2004 Annan Planı'ndaki miktarda mülkiyetin iade edileceğini varsayarsak, Kıbrıs Türk kurucu devletindeki Kıbrıslı Rum etkilenmiş mülkiyet oranı %25 azalarak 1.0 milyon dönüme düşecektir. Bu durumda, Kıbrıs Rum kurucu devletindeki Kıbrıs Türk etkilenmiş mülkiyet oranı %22 artarak 489,000 dönüme yükselir (Şekil 6.3).

Şekil 6.3

Mülkiyet tahminleri: toprak düzenlemelerinden sonra (000 dönüm)						
Annan Planı V'teki toprak düzenlemelerinin ardından	Ara bölgenin güneyi	Ara bölge	Ara bölgenin kuzeyi	Ara toplam İngiliz Egemen Bölgeleri hariç	İngiliz Egemen Bölgeleri	Toplam İngiliz Egemen Bölgeleri dahil
Kıbrıslı Rum	2,939	0	1,043	3,982	89	4,071
Kıbrıslı Türk	489	0	329	818	15	833
Yabancı	14	0	5	19	13	32
Devlet	1,268	0	489	1,757	64	1,821
Kilise	101	0	35	136	6	142
Evkaf	12	0	2	14	1	15
Toplam	4,823	0	1,903	6,726	188	6,914

Not: Bir Kıbrıs dönümü, 1,338 metrekaredir.

Kaynak: Symeon Matsis tarafından yapılan toprak düzenlemeleri hesaplamaları (2004)

Tazmin edilecek alanı azaltmak

Tazmin edilecek alanı azaltmanın en sık tavsiye edilen yolu takastır. Mülklerinden edilmiş mal sahipleri, diğer kurucu devlette kalacak mülklerini, buldukları kurucu devletteki bir mülkle takas etmek için cesaretlendirilecek hatta belki teşvik alacaklardır. Bu, muhtemelen, önerilen Mülkiyet Komisyonu gibi tarafsız bir üçüncü tarafça yapılacaktır. Mülkünden edilmiş tüm Kıbrıslı Türklerin bu yolu seçmesi halinde, Kıbrıs Türk kurucu devletindeki etkilenmiş Kıbrıslı Rum mülkiyeti 554,000 dönüme düşecektir. Geriye kalan mülkiyetin üçte birinin iade edilmesi durumunda, tazmin edilmesi gereken alan 369,000 dönüme (49,372 hektar) düşecektir.

Bu miktar, değişim programı kapsamında mülkünden edilmiş Kıbrıslı Rum mal sahiplerinin arazi ve diğer teşviklerden oluşan bir karma çözümü kabul etmeye ikna edilmeleri durumunda, daha da düşürülebilir. Bu teşvikler arasında arazi toplulaştırması⁷⁵ (land consolidation), devletin finanse edeceği sulama ve elektrik gibi altyapı, vergi kesintileri, bina katsayısında artış gibi imtiyazlar olabilir. Şekil 6.4'te, kuzeydeki 1 dönüm mülkün güneydeki 1 dönüm mülkle takas edildiği bir senaryo oluşturduk. Bir diğer senaryo ise, kuzeydeki 1 dönüm mülkün güneydeki

⁷⁵ Kıbrıs Cumhuriyeti'nde yasa ile düzenlenen bir uygulama. Hükümet parsellenmemiş tarımsal arazileri daha az parselli araziler karşılığında takas etmektedir.

0.8 dönüm mülkle takas edilerek bir dizi başka teşvikin verilmesi. Böyle bir yöntemin uygulanması, etkilenmiş Kıbrıslı Rum mülkiyetini 456,000'e düşürecektir. Bu aşamadan sonra, geriye kalan mülkiyetin yarısı iade edilirse, o zaman tazmin edilmesi gereken alan 228,000 dönüme (30,506 hektar) düşecektir.

Şekil 6.4

Tazmin edilecek mülklerin miktarına dair senaryolar '000 dönüm olarak		
	KR	KT
Toprak düzenlemelerinden önce	1,405	401
Toprak düzenlemelerinden sonra	1,043	489
1:1 dönüm temelinde %100 takastan sonra	554	0
Kalanın üçte birinin iade edilmesinden sonra	369	0
Ek olarak: alternatifler		
1:0.8 dönüm temelinde %100 takastan sonra	456	0
Kalanın yarısının iade edilmesinden sonra	228	0

Kaynak: Yazarların hesaplamaları.

Değer hesabı yaparken tuzaklardan kaçınmak

Toprak düzenlemeleri ve takasın ardından, 228,000 ila 369,000 dönüm arasında bir alanın tazmin edilmesi gereken bir duruma gelmiş bulunmaktayız. Tazminatın ne kadara mal olacağı, mülkiyetin değerinin nasıl hesaplanacağına bağlıdır. Etkilenmiş mülkiyetin değeri, ve eğer hesaba katılacaksa, mülkünden edilmiş mal sahiplerinin kullanım kaybı tazminatının, on yıllar içerisinde elde ettikleri imtiyazlarla telafi edilebileceği çok tartışmalı bir konudur. Bu konuda birbirinden çok farklı öngörüler vardır.

Annan Planı'ndaki metodolojiyi kullanmayı birkaç nedenden dolayı tavsiye etmemekteyiz. Öncelikle, bu metodoloji tartışmalıydı. Annan Planı'nın farklı versiyonları boyunca, değer hesaplama metodolojisinin dört kez değiştirilmiş olması da tartışmalı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. 1963 ve 1974 değerlerine dayalıydı. Bu değerler, aradan geçen zamanda gayrimenkul fiyatlarındaki enflasyona göre ayarlanmıştı. Ancak ek olarak, hesaplamaların, "mülk fiyatlarının olaylardan (1963-1974 arası olaylar) olumlu veya olumsuz olarak etkilenmediği kıyaslanabilir yerler" bazında olması gerektiği belirtilmekteydi.⁷⁶ Adada, fiyatı olaylardan etkilenmemiş mülkiyet olduğu kuşkuludur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ndeki (AİHM) davalar, Annan Planı metodolojisini kullanmanın, farklı bölgelerde fiyatların çatışmadan nasıl etkilendiği yönünde ortaya çıkan tahminlerin yüksek derecede spekülatif olacağını ortaya koymaktadır.

⁷⁶ The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem, 31 Mart 2004 ("Annan Plan V"), Annex VII, Attachment 1, Definitions, footnote 34, <https://peacemaker.un.org/node/2961>.

Spekülatif doğası da, bunları hukuk davasına açık hale getirecektir.⁷⁷ AİHM'nin bunların birçoğunu spekülatif bulmuş olması, hesaplamalarımıza kullanım kaybını dahil etmememizin diğer bir nedenidir. İkinci olarak, birkaç yıl öncesine kadar mülkiyet fiyatları ile ilgili resmi istatistikler yayınlanmadığı için, Annan Planı döneminde tarihsel mülkiyet fiyatları büyük oranda 1963 veya 1974 sonrası ortalama gayrimenkul fiyat enflasyon oranı hesaplamalarına dayanıyordu ki, bu da çok tartışmalıdır.⁷⁸ Son ve çok önemli olarak, hangi gayrimenkul fiyat enflasyon oranının kullanılacağı kararı, çok çabuk politize olabilecek, bu da nihai fatura üzerinde büyük farklara neden olacaktır. Örnek vermek gerekirse, eğer siyasi liderler 1974-2019 dönemi için %6 yerine %8'lik bir ortalama gayrimenkul fiyatı enflasyon oranı üzerinde anlaşılırsa, tazminat maliyeti %6 ile kıyasla, 2,3 kat daha fazla olacaktır. Diğer değişkenlere bağlı olarak bu, tazminat faturasını on milyarlarca Avro artırabilecek bir durumdur.

Tazminat sisteminin yaşayabilir olması için yapılması gereken bir diğer şey, tazmin edilecek mülkiyet için gerçekçi değerler ortaya koymaktır. 2013'te zirveye çıkan KRT'ndaki mali kriz, mülk sahiplerinin ve bankaların tipik olarak mülkiyetin değerinin, reel piyasa değerinden çok daha fazla olduğuna inandıklarını göstermiştir. İçtihat hukuku da, mülk sahiplerinin, mahkemenin karar verdiği miktarların birkaç katı olan taleplerde bulunduğunu da göstermektedir. Örneğin, 282 bireysel arazi ve 169 hektarı (1,263 dönüm) kapsayan 20 AİHM davasını inceledik.⁷⁹ Bu arsaların (ki çoğunun üzerinde inşaat vardı) kullanım kaybı nedeniyle talep edilen toplam maddi zarar 232 milyon Avro idi. Ancak, mahkeme, kararında, sadece 35.8 milyon Avro maddi zarar sonucuna vardı; bu da toplam talep edilen miktarın sadece %15'idir. Tazminat ana olarak *geliştirilmiş* arazi için verildi ve ortalamada metrekare başına 21 Avro değerindeydi.⁸⁰

6.4 Maliyet için üç senaryo

Aşağıda, farklı metodolojiler temelinde tazminat maliyeti için üç senaryo geliştirdik. En yüksek olan birincisi, 2000 yılında Kıbrıs Üniversitesi tarafından yapılan ve 2011 yılında 2009-11 emlak fiyatlarına göre güncellenen tahminleri kullanmaktadır.⁸¹ KRT'ndaki fiyatlar o zamandan beridir

⁷⁷ Demades (Application no. 16219/90, Just Satisfaction, 22 April 2008, para 23) ve diğer davalarda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) örneğin mülkün gelecekteki olası kullanımını gibi "spekülatif" değerlendirmeleri reddetmiştir: <https://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2008/331.html>.

⁷⁸ Örneğin bakınız: Symeon Matsis, «Το κόστος των αποζημιώσεων για μη επιστροφή περιουσιών με βάση το Σχέδιο Ανάν» ["The cost of non-refundable compensation based on the Annan Plan"], 14 Mart 2004, <https://www.stockwatch.com.cy>.

⁷⁹ Şu 20 AİHM davasında adilane tazmin hükümlerini analiz ettik (başvuru numarası parantez içindedir): Andreou Papi (16094/90); Christodoulidou (16085/90); Diogenes And Tseriotis (16259/90); Epiphaniou (19900/92); Hadjiprocopiou (37395/97); Hadjithomas (39970/98); Hapeshis (38179/97); Hapeshis & Hapeshi-Michaelidou (35214/97); Iordanis Iordanou (43685/98); Josephides (21887/93); Olymbiou (16091/90); Ramon (29092/95); Rock Ruby hotels (46159/99); Saveriades (16160/90); Skyropiia Yialias Ltd (47884/99); Strati (16082/90); Vrahimi (16078/90); Zavou (16554/90); Loizou (16682/90); Lordos (15973/90).

⁸⁰ Analiz Lordos davasında (16682/90) 9 numaralı başvurunu kapsamamaktadır çünkü başvuru, tüm diğerlerinin toplamından beş kat daha büyük bir arazi ile ilgili idi ve metrekare başına ortalama tazminat hesaplarını önemli oranda düşürecekti.

⁸¹ Pashardes, «Το κόστος της Τουρκικής εισβολής και προτάσεις ισοτιμής κατανομής του» ("Türk İşgalinin Maliyeti ve Yükün Eşit Dağılımı"), 2000 ve sonraki güncellemeler.

en az %25 oranında düşmüştür.⁸² Dolayısıyla, bu arada düşen fiyatlara göre güncellenmiş Kıbrıs Üniversitesi tahmini, 2018'de metrekaşe başına 26.5 Avro'luk bir değere işaret etmektedir. İkinci senaryo, yukarıda bahsedilen ve metrekaşe başına ortalama 21.2 Avro'luk bir değere işaret ettiğini hesapladığımız AİHM kararlarına dayanmaktadır. Üçüncü metodoloji, KTT'ndeki Taşınmaz Mal Komisyonu (TMK) tarafından bugüne kadar ödenen ortalama tazminata dayanmaktadır. Ağustos 2019'a kadar, başvurular tarafından kabul edilen ortalama tazminat metrekaşe başına 15 Avro'dur.⁸³ Burada not edilmelidir ki, TMK ödemeleri en düşük değere işaret etse de, TMK başvurularının %80'i *işlenmemiş* araziyle ilgiliyken, AİHM davaları genel olarak *geliştirilmiş* mülkler ile ilgilidir.⁸⁴ Arazi dağılımı istatistikleri, bugün bile KTT'ndeki arazinin %90'ının meskun olmayan alan olduğunu göstermektedir.⁸⁵ Burada not edilmelidir ki, AİHM, Loizou davasında⁸⁶ TMK değer biçme metodolojisini "adil bir temel" olarak değerlendirmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz bu üç değerlendirme uyarınca, eğer tazmin edilecek alan 228,000 dönüm ise, mülkiyet tazminatı 4.6 milyar Avro ile 8.1 milyar Avro arasında; tazmin edilecek alan 369,000 dönüm ise, 7.4 milyar Avro ile 13.1 milyar Avro arasında değişmektedir. Mülkiyet tazminatları için ortaya çıkan 4.5 milyar Avro ile 13 milyar Avro aralığı, Dünya Bankası'nın takas sonrası net maliyetler için öngördüğü söylenen ancak teyit edilmemiş 8 milyar Avro rakamı ile uyumludur.⁸⁷

Şekil 6.5

Tazminat maliyetine dair senaryolar		
Takas, toprak düzenlemeleri ve iadedden sonra geriye kalan alan	Düşük (a)	Yüksek
Dönüm olarak tazmin edilecek alan	228,000	369,000
Milyon Avro cinsinden tazminat maliyeti	Düşük (a)	Yüksek
TMK ödemelerindeki ortalama miktarı kullanarak (metrekaşeye 15 Avro): ana olarak arazi	€ 4,569	€ 7,395
20 AİHM kararındaki ortalama tazminatı kullanarak (metrekaşeye 21.2 Avro): ana olarak inşa edilmiş mülk	€ 6,467	€ 10,466
2018 fiyatlarına göre güncellenmiş olan Kıbrıs Üniversitesi'nin 2009-2011 tahminlerini kullanarak (metrekaşeye 26.5 Avro)	€ 8,079	€ 13,076

(a) Kuzeydeki 1 dönümün güneydeki 0.8 dönümle takas edilip ek teşviklerin verildiği durumda.

⁸² Kıbrıs Merkez Bankası'nın meskûn emlak fiyatları endeksine göre. <https://www.centralbank.cy/en/publications/residential-property-price-indices>.

⁸³ Tazminat İngiliz Sterlini ile tanımlanmıştır. Bugüne kadarki ortalama tazminat metrekaşe başına 13.18 sterlindir.

⁸⁴ TMK başvurularının %80'inin geliştirilmemiş arazileri kapsadığı verisi, 2014'e kadar olan davaların detaylı bir analizinden ortaya çıkmıştır.

⁸⁵ DPÖ, İstatistik Yıllığı, 2017, <http://www.devplan.org/Frame-eng.html>.

⁸⁶ Loizou and others v. Turkey (Adilane Tazmin), Başvuru No. 16682/90 (2011).

⁸⁷ "Removing Political Roadblocks to Cyprus Property", Embargoed!, 25 Temmuz 2017, https://www.embargoed.org/wp-content/uploads/2018/02/Embargoed_Cyprus_Property_Report_20Jul17-full.pdf.

6.5 Mülkiyet sorununun çözümü finanse edilebilir mi?

Yerel kaynaklardan karşılanması gerektiği durumda, birleşik Kıbrıs mülkiyet tazminatlarını karşılayabilir mi? Cevap makul bir şekilde ele alınması şartıyla evettir. Bu analizin amaçları bakımından, Kıbrıs yüksek gelir grubundaki bir ülke olduğundan ve Türkiye'den çözümlü desteklemek amacıyla aktarılan fonların toprak düzenlemeleri sonucunda konut ihtiyacı olan ailelerin yeniden yerleştirilmesine aktarılabilirliğinden, uluslararası toplumdan tazminatlar için herhangi bir yardım gelmeyeceğini varsaymaktayız.⁸⁸ Dolayısıyla, bu analizde tazminatların, ilk etapta, ya kurucu devletin ya da federal devletin bütçesinden çıkacağı varsayımı ile hareket etmekteyiz. Orta vadede başka kaynaklardan fon yaratılması seçeneklerinden aşağıda bahsedilmektedir.

Bölüm 4'te bahsi geçtiği üzere, iki ayrı metodolojiye dayalı çözüm sonrası GSYİH reel büyüme oranı senaryolarımız, sabit fiyatlarla 11.0 milyar Avro ile 17.4 milyar Avro arasında değişen bir kümülatif barış getirisini işaret etmektedir. Eğer hükümet gelirlerinin GSYİH'nın %38'i oranında az çok sabit kaldığını varsayarsak, hükümetin gelir "getirisi" - yani çözüm sayesinde gelecek ek vergi ve diğer gelirler - sabit fiyatlarla 4.2 milyar Avro ile 6.7 milyar Avro arasında olacaktır. Referans senaryomuzda, mülkiyet tazminatlarının %61'i büyüyen bir ekonomi sonucunda ortaya çıkacak vergi gelir artışı ve diğer gelirlerden karşılanabilecektir. En kötü senaryoda ise, eğer büyüme oranı düşük kalırsa ve müzakerelerde en yüksek tazminat senaryosu kabul edilirse, o zaman hükümet gelirleri tazminat faturasının sadece %32'sini karşılayacaktır. En iyi senaryoda (yüksek büyüme oranı, düşük tazminat) ek gelirler, tüm tazminat miktarını karşılamaya yetecektir.

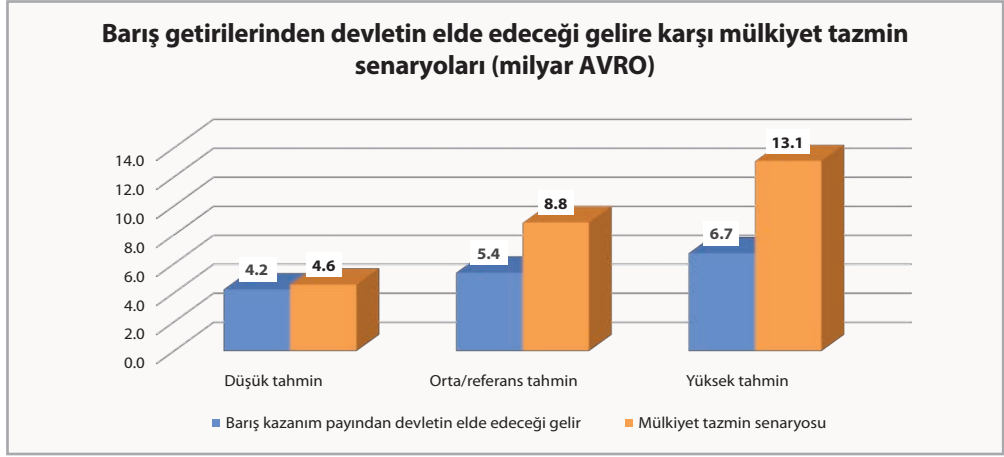
En düşük tazminat senaryosu olan 4.6 milyar Avroyu ele alalım. IMF verilerine göre, Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin, 2018'de tek bir yıl içerisinde Kıbrıs Kooperatif Bankasını tasfiye etmek için 3.5 milyar Avro harcadığını not etmek gerekir.⁸⁹ Dahası, bu maliyet, uluslararası yardıma müracaat edilmeden karşılanmıştır. Bu gerçek göz önünde bulundurulduğunda, yukarıda belirtilen gelir getirisi ile 4.6 milyar Avronun özellikle de birkaç yıla yayılması durumunda, karşılanabilir olduğunu göstermektedir.

⁸⁸ 2014 raporumuzda bunun 2 milyar Avro kadar yüksek olabileceği tahmininde bulduk. Ancak mülklerini geri alanlar ile söz konusu mülklerin şu anki kullanıcıları arasındaki kira veya leasing anlaşmalarına bağlı olarak bu rakam çok daha düşük olabilir.

⁸⁹ IMF "doğrudan mali bedel" olarak 3.5 milyar Avro rakamını kullanmaktadır: IMF, *Cyprus Country Report No 18/337*, Kasım 2018, <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2018/11/30/Cyprus-2018-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-46409>.

Şekil 6.6

Kaynak: Yazarların tahminleri.

Eğer müzakerelerde diğer yönde aşırıya gidilir ve en yüksek tazminat maliyeti olan 13 milyar Avro (bugünkü tüm ada GSYİH'sının yaklaşık yarısı) ile sonuçlanan bir metodoloji seçilirse, o zaman sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerden para kısmamak için birkaç yöntem uygulanması gerekecektir. Kısa bir süre içerisinde küçük bir ekonomiye çok miktarda para enjekte etmenin yaratacağı ekonomik tahribattan da kaçınılmalıdır. Federal ve kurucu devletlerin tazminat faturasını düşürmeye yardımcı olabilecek teşvikler şunlardır:

- **İnternet üzerinden hızlı bir sistem.** Daha hızlı bir ödeme karşılığında mal sahipleri, tazminat bedelinden bir miktar kesinti yapılmasını seçebilir.
- **Daha uzun ödeme dönemi.** Ödemeler, mal sahiplerine verilecek uzun vadeli tahvillerle 30 yıllık bir döneme yayılabilir. Mal sahiplerine verilen bonolar uluslararası piyasalarda finanse edilebilir. Kıbrıs Cumhuriyeti ilk 30 yıllık uluslararası tahvilini %2.75 faiz oranı ile Mayıs 2019'da çıkarmıştı.
- **Mülkiyet payı.** Parasal tazminat yerine, geliştirilmek için belirlenen özel alanlarda mülkiyet payı verilebilir. Özellikle büyük miktarlarda arazi takas etmek isteyen mal sahipleri için bu seçenek cazip olabilir.
- **Şu anki kullanıcılardan katkı.** Mülkleri için tam ve temiz koçan alan ve dolayısıyla mülklerinin değeri artan şu anki kullanıcılardan vergi almak, veya mülk satıldığında hükümete ödenecek bir çeşit ipotekli borç senedi vermek yoluyla gelir elde edilebilir.

Sonuçta, tazminat miktarı ve bunu kimin karşılayacağı siyasi bir karar olacaktır ve kabul edilebilirliği, ne kadar adil olduğu (kararların diğer paydaşlar üzerindeki etkisi de dahil) ve mali olarak karşılanabilirliği dikkate alınmalıdır. Müzakereciler mali sonuçları hesaplamadan karar vermedikleri müddetçe mülkiyet tazminatı, uygun maliyette olacaktır.

BÖLÜM 7:

SONUÇ VE ÖNERİLEN ADIMLAR

“Delivering the Cyprus Peace Dividend,” çalışmasının ana amaçlarından biri 2014’te yayınlanmış olan *The Cyprus Peace Dividend Revisited* raporundaki tahminleri güncellemektir. Ekonomiler yaşayan organizmalardır ve sürekli olarak değişirler, uyum sağlarlar ve dönüşürler. Özellikle KRT ekonomisi için, 2012-13 krizi ve ardından gelen Memorandum (kurtarma anlaşması) önemli bir tecrübe olmuştur.

Beklendiği gibi, KRT’nda tarihsel veriler üzerinde istatistik otoriteleri tarafından yapılan ve ekonominin büyüklüğünü 2 milyar Avro artıran değişiklikler, başlangıç noktasını yükseltmiş ve dolayısıyla referans barış getirisinin tahminini 2014 yılına kıyasla düşürmüştür. Ancak vardığımız sonuçlar göstermektedir ki, nispeten mütevazı varsayımlarla bile oldukça büyük bir barış getirisinden söz edilebilir.

Bu argüman sezgisel olarak da mantıklıdır. Birleşik bir ekonomide verimlilik üzerinde geniş bir artış beklenir. Özellikle de, eğer hem çözüm öncesinde hem de çözümün ilk evrelerinde kurumların iyi çalıştığını temin etmek için çaba sarf edilirse. Birleşmenin, Kıbrıs’a sermaye yatırımlarını da artırması beklenebilir. Bu, adanın yüksek sermaye harcaması büyümesi yaşadığı daha önceki tarihsel dönemlerle uyumludur.

Bu çalışmada, Kıbrıs’ın bölünmüş ekonomilerinin, potansiyellerinin sonuna geldiğini savunmaktayız. Kıbrıs sorununda iki küçük pazarı birleştiren herhangi bir çözüm olmaksızın, KRT ve KTT ekonomileri ölçekler ekonomisinden mahrum olacaklar ve KRT, Türkiye gibi, KTT da AB gibi büyük, yeni ve geleceği parlak pazarlara giremeyecektir. Bu unsurlar, rekabet edebilirliği, verimliliği, özellikle kadınlar ve gençler için yeni iş alanlarının yaratılmasını zorlaştıracak ve her iki toplumu da şoklara karşı kırılğan hale getirecektir. Buna ek olarak, Kıbrıs sorununun çözümünün yaratacağı katalizör etki olmadan, hem KRT hem de KTT büyük ihtimalle iyi bağlantılara sahip küçük grupların çıkarlarını gözetken ve Kıbrıs sorunu nedeniyle denge ve denetleme sisteminin olmayışı ile daha da kötüleşen kötü yönetimden olumsuz etkilenmeye devam edecek.

Birleşik bir Kıbrıs, bu sorunları ele almak için olumlu bir “şok” görevi görecek. Çok muhafazakâr varsayımlar ile bile, ve iki farklı tahmin metodolojisi ile, Kıbrıs’ı birleştiren bir çözümün turizme, inşaata, gemiciliğe ve profesyonel hizmetlere büyük bir katkı yapacağını görüyoruz. En büyük faydayı ise toptancılık ve perakendecilik ticareti görecek. Düşük, referans ve yüksek tahminlerden oluşan üç senaryomuzda, kişi başına düşen GSYİH, çözüm ile, çözümsüzlüğe kıyasla ortalama 6,858 Avro - 10,893 Avro daha yüksek olacak. KTT gelirleri, çözümlerle, KRT gelirlerinin %80-90’ına çıkacak. Bu oran, çözümsüzlük durumunda %63.4’te kalacak. GSYİH reel büyüme oranı, %1.2 -1.8 puan daha yüksek olacak. Ekonominin toplam büyüklüğü 10.9 milyar ile 17.4 milyar daha yüksek olacak.

Şekil 7.1

Barış getirisi özet: Tüm Kıbrıs için tahmin (sektörel ve TFV tahminlerinin ortalaması)	Çözüm ile	Çözumsuzlük durumunda	Barış getirisi (a)
Referans senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: 2040 yılına kadar sabit fiyatlar temelinde GSYİH (milyon Avro)	54,223	40,259	13,964
Gelirler: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde kişi başına GSYİH (Avro)	33,874	25,151	8,723
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%3.80	%2.30	%1.50
Düşük senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde GSYİH (milyon Avro)	51,237	40,259	10,978
Gelirler: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde kişi başına GSYİH (Avro)	32,009	25,151	6,858
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%3.50	%2.30	%1.20
Yüksek senaryo			
Ekonominin büyüklüğü: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde GSYİH (milyon Avro)	57,697	40,259	17,438
Gelirler: 2040 yılı itibarıyla sabit fiyatlar temelinde kişi başına GSYİH (Avro)	36,044	25,151	10,893
Büyüme: 2021-2040 ortalama GSYİH reel büyüme oranı (%)	%4.10	%2.30	%1.80
Karşılaştırmalı gelirler: 2040 yılı itibarıyla KRT'nun yüzdesi olarak KTT kişi başına GSYİH			
Çözüm durumunda KRT'nun bir yüzdesi olarak KTT insan başına GSYİH	-	%85.0	-
Çözumsuzlük durumunda KRT'nun yüzdesi olarak KTT insan başına GSYİH	-	%63.4	-
(a) Çözüm durumundaki sonuç ile çözümsüzlük durumundaki sonuç arasındaki fark.			
<i>Kaynak: Yazarların tahmini.</i>			

Daha güçlü ekonomik büyüme ile birlikte yeni iş alanları daha süratli bir şekilde açılacaktır. İstihdamdaki büyüme birçok değişkenden etkileneceğinden, istihdam için öngörülerimiz kesin değildir. Ayrıca, sadece ilk 10 yılı (2021-2030) kapsayan bir tahmin yapmakla yetindik. Kesin olmayan rakamlarla, Kıbrıs sorununun çözümünün, ilk 10 yılda, statükonun devamına kıyasla, yaklaşık 100,000 yeni iş yaratmasını beklemekteyiz. Bu yeni işlerin yaklaşık 30,000'i turizm sektöründe, 18,000'i toptan ve perakende ticaret sektöründe, 10,000'i inşaat sektöründe ve yaklaşık 6,000'i havayolları ve gemcilik sektörlerinde olacaktır.

Bu tarz bir büyüme, devlete, önemli miktarda ek vergi geliri ve benzeri gelirler getirecektir. En azından ilk başlarda, mülkiyet tazminatlarının yerel kaynaklarla karşılanması gerektiği senaryoda bile, bunun mantıklı bir şekilde ele alınması halinde, birleşik Kıbrıs'ın mülkiyet tazminatlarını ödemeye gücünün yeteceğini gördük. Referans tahminimize göre, mülkiyet tazminatlarının %61'i, artan vergi geliri ve büyüyen bir ekonominin devlet için yaratacağı diğer gelirlerle ödenebilecektir. Geriye kalanının da finanse edilmesini temin edecek seçenekler arasında, tazminat değerinde kesintiyi kabul edenlere daha çabuk ödeme sağlayan hızlı sistem;

mülkiyet sahiplerine verilecek uzun vadeli tahvillerle ödemeleri 30 yıllık zamana yaymak; geliştirilmek üzere seçilmiş özel bölgelerde parasal tazminat yerine pay; ve mülkleri için tam ve temiz koçan alan ve dolayısıyla mülklerinin fiyatı yükselen şu anki kullanıcılardan katkı vardır.

Tahminimizin yüksek seviyelerine ulaşmak, doğru politikaların oluşturulup uygulanmasına bağlı olacaktır. Aşağıda bunun için dört politika alanı belirlemektedir:

Kurumlar. Birleşik Kıbrıs ekonomisi, yurttaşların, yeni federal yapının sağlam ve dayanıklı olduğuna güvenmesi durumunda güçlü bir avantaj kazanacaktır. Bu, ekonomi gibi daha az hassas alanlarda önceden iki toplumlu ekiplerce yapılan çalışmalar ile temin edilebilir - böylesi bir çalışma, iki toplumun başarılı şekilde işbirliği yapabildiğine olan güveni de artıracaktır. Böyle bir işbirliğini tamamlayıcı şekilde, çevre, tarihi eserler, hastalıkların kontrolü, yenilenebilir enerji, suç, tarımsal standartlar, kültür, spor gibi ortak çıkar sağlayan alanlarda toplumlar arası işbirlikleri yapılabilir.

Geçiş dönemleri. Geçiş dönemlerine teknik olarak yaklaşılmalı ve sabit bir dönem için, süre ve kapsam açısından sınırlı olmaları temin edilmelidir. AB'nin tavsiyeleri doğrultusunda ve teknik zeminde olmaları, *müktesebatın* (AB mevzuatı) uyum ve uygulamasının ekonomiye herhangi bir zarar vermeden veya önemli sosyal sorunlara neden olmadan mümkün olan en kısa zamanda gerçekleşmesini de sağlayacaktır. Çözümün öncesinde iyi bir hazırlık süreci çözüm sonrası ortamın hazırlanmasına yardımcı olacak ve ekonomik farklılıkların daha çabuk minimize edilmesine, ve iki toplum arasındaki gelir eşitsizliğinin daha çabuk azalmasına yardımcı olacaktır.

“Kazananları ve kaybedenleri” ele almak. Birçokları çözümden fayda sağlayacak olsa da, bazı şirket ve bireysel sektörün uyum sağlamakta daha fazla zorlanacağını kabul etmek önemlidir. Yetkililerin şunları yapmasını tavsiye ederiz: birbirlerinin görece rekabet üstünlüklerinden faydalanabilmeleri için mikro işletmeler için iş ortaklıklarını teşvik etmek; gıda üretimi ve mali sektör gibi katı şekilde düzenlenen sektörlerdeki şirket ve profesyonellere destek vermek; en düşük vasıflara sosyal yardım ve askeri personele yeniden eğitim sağlamak; ve şirketlerin hazırlanabilmesi için sektör-bazlı bilgi paylaşımı yapmak. Dil eğitimine yatırım yapmak, istihdam önündeki engelleri azaltacaktır. En kırılganları hedefleyen sosyal yardımlar uygulanmalıdır.

Toplumsal cinsiyet farklılığını kapatmak. Tüm ülke çapında yapılan önemli miktarda araştırma, cinsiyet çeşitliliğinin ve eşitliğinin, hem karlılık hem de ekonomik büyüme açısından faydalı olduğunu göstermektedir. Aslında, cinsiyet duyarlı politikalar barış getirisinin azami düzeye çıkarılması için en süratli yollardan biridir. Politika yoluyla yapılabilecek ana müdahalelerden biri, kadınların işgücüne girmesi ve işgücünde kalması önündeki engelleri belirlemek için yapılacak geniş çaplı bir çalışma, daha sonra da, bu engellerin kaldırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesidir. Bu politikaların, kadın ve erkekler için eşit şartların oluşturulmasına; aile dostu politikaların oluşturulmasına; ulaştırmaya yatırım yapılmasına; becerilerin geliştirilmesinin desteklenmesine; ve politikaların tasarlanmasına cinsiyet değerlendirilmesinin dahil edilmesine odaklanması gerekir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, Daron, and J.A. Robinson. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. Crown Publishing Group, 2012.
- Antoniadou-Kyriacou, Praxoula, Ö. Oğuz and F. Mullen. *The Day After II: Reconstructing a Reunited Cyprus*. PRIO, 2009.
<https://cyprus.prio.org/Publications/Publication/?x=1168>.
- Arnhold, Nina, H. Vossensteyn, A. Surssock, F. Ziegele, A. Gibbs, M. Kovacevic and V. Puttmann. *The Map and the Compass – Strategic directions for higher education in the Turkish Cypriot Community (TCC)*. 2016.
- Besim, Mustafa, Z. Mungan, A. Gürpınar and G. Saydam. "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Kayıtdışı Ekonomi: Boyutlarının Ölçümü, Çözüm Önerileri ve Eylem Planı." EMUPRESS, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, ISBN-9-789758-401949, 2015a (Türkçe), <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11129/1861>.
- Besim, Mustafa, T. Ekici and Jenkins, G. "Informality in a micro economy: Measurement, composition and consequences." *International Labour Review* 154 (3): 353-372, 2015b.
- Central Bank of Cyprus. Aggregate Cyprus banking sector data (non-performing facilities data). <https://www.centralbank.cy/en/licensing-supervision/banks/aggregate-cyprus-banking-sector-data>.
- Central Bank of Cyprus. Residential Property Price Index.
<https://www.centralbank.cy/en/publications/residential-property-price-indices>.
- Centre for Sustainable Peace and Democratic Development (SeeD). *Gender Equality Now! Policy Entry Points for Improving Gender Equality in the Greek Cypriot Community*, Gender SCORE Cyprus Policy Brief. SeeD, 2018.
https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//PB_GenderCy17_GCcPolicyBriefForWeb_30052018_ID.pdf.
- Centre for Sustainable Peace and Democratic Development (SeeD). *Gender Equality Now! Policy Entry Points for Improving Gender Equality in the Turkish Cypriot Community*, Gender SCORE Cyprus Policy Brief. SeeD, 2018.
https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//PB_GenderCy17_TCCPolicyBriefWeb_30052018_ID.pdf.

- Centre for Sustainable Peace and Democratic Development (SeeD). *Gender Equality Now! Why do we need women in the Cyprus peace process? Women, Peace and Security Agenda for Cyprus*, Gender SCORE Cyprus Policy Brief. SeeD, 2018.
https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//PB_GenderCy17_WPSPolicyBriefForWeb_29052018_ID.pdf.
- Centre for Sustainable Peace and Democratic Development (SeeD). *Security Dialogue Initiative, A New Security Architecture for Cyprus*. SeeD, Interpeace and Berghof Foundation, White Paper June 2017.
<https://scoreforpeace.org/en/cyprus/publications>.
- Citizens' Assembly for Northern Ireland <https://citizensassemblyni.org/faq/>.
- The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem, 31 March 2004 ("Annan Plan V"), Annex VII, Attachment 1, Definitions, footnote 34,
<https://peacemaker.un.org/node/2961>.
- Country Profiler. "Cyprus solution good for shipping." 17 September 2015.
<https://www.cyprusprofile.com/en/articles/cyprus-solution-good-for-shipping/>.
- Cyprus Mail. "Fitch puts long-term credit rating at B+ (updated)." *Cyprus Mail*, 23 April 2016.
<https://cyprus-mail.com/old/2016/04/23/fitch-puts-long-term-credit-rating-at-b/>.
- Cyprus Mail. "Scrutinising the Aphrodite gas deal." Charles Ellinas. *Cyprus Mail*, 9 June 2019.
<http://tekmormonitor.blogspot.com/2019/06/scrutinising-aphrodite-gas-deal-cyprus.html>.
- Cyprus Mail. "Dispute with Israel will not affect development of Aphrodite, minister says." Evie Andreou. *Cyprus Mail*, 9 December 2019. <https://cyprus-mail.com/2019/12/09/dispute-with-israel-will-not-affect-development-of-aphrodite-minister-says/>.
- Embargoed! "Removing Political Roadblocks to Cyprus Property." Embargoed! 25 July 2017.
https://www.embargoed.org/wp-content/uploads/2018/02/Embargoed_Cyprus_Property_Report_20Jul17-full.pdf.
- European Banking Authority. Risk Dashboard. <https://eba.europa.eu/risk-analysis-and-data/risk-dashboard>.
- European Commission. *Country Report Cyprus*. SWD(2019) 1012 final, February 2019.
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-cyprus_en.pdf.
- European Court of Human Rights. Case archive. <https://hudoc.echr.coe.int>.
- European Institute for Gender Equality (EIGE). Gender Equality Index. 2019.
<https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2019/CY>.

- European Institute for Gender Equality (EIGE). Economic Benefits of Gender Equality in the European Union. March 2017. <https://eige.europa.eu/publications/economic-benefits-gender-equality-european-union-report-empirical-application-model>.
- Eurostat. Electricity prices by type of user. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ten00117/default/table?lang=en>.
- Eurostat. Gender pay-gap statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics#Gender_pay_gap_higher_in_the_private_sector.
- Eurostat. Road accident fatalities per million inhabitants. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Road_accident_fatalities_statistics_by_type_of_vehicle#Ratio_per_inhabitants:_Denmark,Sweden_and_the_United_Kingdom_appear_safest.
- Hunt, Vivian, L. Yee, S. Prince and S. Dixon-Fyle. *Delivering through diversity*. McKinsey & Company, January 2018. <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/delivering-through-diversity>.
- IMF. *Cyprus Country Report* no. 18/337. November 2018. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2018/11/30/Cyprus-2018-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-46409>.
- IMF Staff Discussion Note. *Economic Gains From Gender Inclusion: New Mechanisms, New Evidence*, vol. 2018/6. Jonathan David Ostry, J. Alvarez, R. Espinoza, and C. Papageorgiou. 2018. <https://www.elibrary.imf.org/view/IMF006/24868-9781484337127/24868-9781484337127/24868-9781484337127.xml?redirect=true>.
- IMF Blog. "5 things you need to know about the IMF and gender." 22 November 2017. <https://blogs.imf.org/2017/11/22/5-things-you-need-to-know-about-the-imf-and-gender/#post/0>.
- Immovable Property Commission. Statistics. <http://www.tamk.gov.ct.tr/english/istatistik.html>.
- Johnson, Daniel, M. Ercolani and P. Mackie. "Econometric analysis of the link between public transport accessibility and employment." *Transport Policy* 60 (2017):19.
- Kenton, Will. "Solow Residual", 25 June 2019, <https://www.investopedia.com/terms/s/solow-residual.asp>.
- Ker-Lindsay, James. *Crisis and Conciliation: A year of rapprochement between Greece and Turkey*. I.B. Tauris, 2007.

- Ker-Lindsay, James. "Presidential Power and Authority in the Republic of Cyprus." *Mediterranean Politics*. Vol. 11, No. 1, 21–37. March 2006. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13629390500490379?journalCode=fmed20>
- King, Michelle. "Want An Innovative Business? Start With Gender Equality." *Forbes*, 26 January 2018. <https://www.forbes.com/sites/michelleking/2018/01/26/want-an-innovative-business-start-with-gender-equality/#fe4274b2d632>
- Krause, Jana, W. Krause and P. Bränfors. "Women's Participation in Peace Negotiations and the Durability of Peace." *International Interactions*, 2018. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03050629.2018.1492386>.
- Lisaniler, Fatma Güven. "Gender Equality in North Cyprus." European Institute of the Mediterranean (IEMed), 2006. https://scholar.google.com.tr/citations?user=OLtFr_gAAAAJ&hl=en.
- Matsis, Symeon. «Το κόστος των αποζημιώσεων για μη επιστροφή περιουσιών με βάση το Σχέδιο Ανάν» ["Annan Planı temelinde geri ödenemez tazminatın maliyeti"]. 14 Mart 2004. <https://www.stockwatch.com.cy>.
- Mattioli, Giulio and M. Colleoni. "Transport Disadvantage, Car Dependence and Urban Form." P.Pucci and M.Colleoni (eds.), *Understanding Mobilities for Designing Contemporary Cities*, 171-190. Springer, 2016.
- McKinsey & Company. *Delivering through Diversity*. Vivian Hunt, Sara Prince, Sundiatu Dixon-Fyle and Lareina Yee. January 2018. <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/delivering-through-diversity>.
- Mullen, Fiona, P. Antoniadou-Kyriacou and Ö. Oğuz. *The Day After: Commercial Opportunities following a solution to the Cyprus problem*. PRIO, 2008. <https://cyprus.prio.org/Publications/Publication/?x=1169>.
- Mullen, Fiona, A. Apostolides and M. Besim. *The Cyprus Peace Dividend Revisited, A Productivity and Sectoral Approach*. PRIO, 2014. <https://www.prio.org/Publications/Publication/?x=7411>.
- Noland, Marcus, T. Moran and B. Kotschwar. "Is Gender Diversity Profitable? Evidence from a Global Survey." Peterson Institute for International Economics, Working Paper 16-3, February 2016. <https://piie.com/publications/wp/wp16-3.pdf>.
- Northern Ireland Co-operation Overseas (NI-CO), <http://www.nico.org.uk/wp-content/uploads/Project-Info-Sheet-EN.pdf>.

- Obstfeld, Mark. "Can Accommodative Monetary Policies Help Explain the Productivity Slowdown?" Remarks by the IMF Economic Counsellor and Director of Research at the Joint BIS-IMF-OECD Conference on Weak Productivity: The Role of Financial Factors and Policies, co-sponsored by the Global Forum on Productivity, 10 January 2018. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/01/09/sp011018-can-accommodative-monetary-policies-help-explain-the-productivity-slowdown>.
- OECD. "Zombie firms and weak productivity." <https://www.oecd.org/fr/economie/exit-policies-and-productivity-growth.htm>.
- Oğuz, Özlem, P. Antoniadou-Kyriacou and F. Mullen. *The day after III: The Cyprus peace dividend for Turkey and Greece*. PRIO, 2010. <https://www.prio.org/Publications/Publication/?x=7364>.
- Pashardes, Panos. «Το κόστος της Τουρκικής εισβολής και προτάσεις ισοτιμής κατανομής του» ["Türk İşgalinin Maliyeti ve Yükün Eşit Dağılımı için Öneriler"]. University of Cyprus, 2000 ve sonraki güncellemeler.
- PwC. *Cyprus Tax Facts*. <https://www.pwc.com/cy/en/publications-newsletters/tax-facts-figures.html>.
- Quartz. "Cyprus is finally making it harder for people to buy their way into the EU." Youyou Zhou. Quartz, 24 July 2018, <https://qz.com/1334445/cyprus-is-changing-the-rules-for-golden-investors-passports/>.
- Research centre on Interactive media, Smart systems and Emerging technologies (RISE), <http://www.rise.org.cy/en-gb/>.
- Reuters. "Cyprus expects first natgas output from Aphrodite field by 2025." Devika Krishna Kumar. Reuters, 3 May 2019. <https://uk.reuters.com/article/cyprus-energy/cyprus-expects-first-natgas-output-from-aphrodite-field-by-2025-idUKL3N22F2N3>.
- SigmaLive (citing Cyprus News Agency). "EU to give Cyprus €3.1bn if solution materializes." 14 January 2017. <https://www.sigmalive.com/en/news/economy/151737/eu-to-give-cyprus-31bn-if-solution-materialises>.
- SPO (TCC). *Economic and Social Indicators*. 2017. <http://www.devplan.org/Frame-eng.html>.
- SPO (TCC). *Statistical Yearbook*. 2017. <http://www.devplan.org/Frame-eng.html>.
- Stevenson, Mark, J. Thompson, T. Hérick de Sá, R. Ewing, D. Mohan, R. McClure, I. Roberts, G. Tiwari, B. Giles-Corti, X. Sun, M. Wallace and J. Woodcock. "Land use, transport, and population health: estimating the health benefits of compact cities." *Lancet* (2016) 388: 2925–2935.

UN. *Report of the Secretary-General on his mission of good offices in Cyprus*, S/2017/814. 28 September 2017. <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s2017814.php>.

UN. *Report of the Secretary-General, Progress towards a settlement in Cyprus*, S/2018/610. 14 June 2018. <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s2018610.php>.

UN. Security Council Resolution 2430 (2018). 16 July 2018. <http://unscr.com/en/resolutions/2430>.

UN. Security Council Resolution 2453 (2019). 30 January 2019. <http://unscr.com/en/resolutions/2453>.

Women2030 Project. The Gender impact assessment and monitoring tool. <https://www.women2030.org/the-gender-impact-assessment-and-monitoring-tool/>.

World Resources Institute. A Weighted Aggregation of Spatially Distinct Hydrological Indicators. <https://www.wri.org/publication/aqueduct-country-and-river-basin-rankings>.

Rapor PRIO Cyprus Centre
P.O.Box 25157, 1307 Nicosia, Cyprus
Tel: +357 22 456555/4
cypruscentre@prio.org
adresinden temin edilebilir

Mayıs 2014'te yayınlanan *The Cyprus Peace Dividend Revisited*, hem sektör bazlı tahminler hem de toplam faktör verimliliği (TFV) temelinde yapılan tahminleri kullanarak barış kazanım payını ölçmek için yapılan ilk girişimdi. Bu, Barış Araştırmaları Enstitüsü Oslo (PRIO) tarafından yayınlanan ve farklı tahmin metodolojileri kullanarak ilk kez Kıbrıs'ta barışın sağlayacağı getiriler kavramına öncülük eden üç bölümlü *Day After* serisini takip etmişti.

Bu güncel raporda, yazarlar, Kıbrıs'ın bölünmüş ekonomilerinin, potansiyellerinin sonuna geldiğini savunuyorlar. Kıbrıs sorununda iki küçük pazarı birleştiren herhangi bir çözüm olmaksızın, Kıbrıs Rum toplumu (KRT) ve Kıbrıs Türk toplumu (KTT) ekonomileri ölçekler ekonomisinden mahrum olacaklar ve KRT Türkiye gibi, KTT da AB gibi çok büyük ve geleceği parlak pazarlardan yoksun kalacak. Bu unsurlar, rekabet edebilirliği, verimliliği, özellikle kadınlar ve gençler için yeni iş alanlarının yaratılmasını zorlaştıracak ve her iki toplumu da şoklara karşı kırılgan hale getirecektir. Buna ek olarak, Kıbrıs sorununun çözümünün yaratacağı katalizör etki olmadan, hem KRT hem de KTT, kötü yönetim ve denge ve denetleme sisteminin yokluğu gibi, Kıbrıs sorununun olumsuz sonuçları ile yaşamaya devam edecek.

Çok muhafazakar varsayımlar ile bile, ve iki farklı tahmin metodolojisi ile, yazarlar, Kıbrıs'ı birleştiren bir çözümün turizme, inşaaata, profesyonel hizmetlere ve yüksek eğitime büyük bir katkı yapacağını ortaya koyuyor. Çözümünden en büyük faydayı ise toptan ve perakende ticaretinin sağlayacağı görülmüyor. Yazarlar, Kıbrıs sorununun çözümünden sonraki 20 yıl içinde, ortalama gelirlerin – yani kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın, çözümsüzlüğe kıyasla 6,800 Avro ile 11,000 Avro daha yüksek olacağını tahmin ediyor. Ekonominin büyüklüğü ise (GSYİH) 11 milyar Avro ile 17.4 milyar Avro daha fazla olacak. Referans senaryo altında, GSYİH reel büyümesi çözüm ile birlikte ortalama %3.8, statüko şartlarında ise sadece %2.3 olacak.

Yapılan tahminlerin yüksek seviyelerine ulaşmak, doğru politikaların oluşturulup uygulanmasına bağlı olacak. Bunlar arasında, önceden dikkatli ön hazırlığın yapılması; dayanıklı kurumların yaratılması; geçiş dönemlerine teknik olarak yaklaşılması; potansiyel kazanan ve kaybedenlerin ele alınması; ve son ve çok önemli olarak, uluslararası araştırmaların da ortaya koyduğu gibi, toplumsal cinsiyet farklılıklarının giderilmesi vardır.

ISBN: 978-82-343-0062-2 (online)

Bu rapor PRIO Cyprus Centre tarafından uygulanmakta olan Kıbrıs'ta Barış Kazanım Payını Elde Etmek - Güncelleştirilmiş 2020 projesi kapsamında Avrupa Birliği tarafından finanse edilmiştir.

